

ΧΡΟΝΙΚΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ

ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ, ΕΡΕΥΝΑΙ ΚΑΙ ΤΥΧΑΙΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ
ΕΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΚΑΙ ΘΡΑΚΗ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ
1940 — 1950

Ἡ Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν μοῦ ἀνέθεσε καὶ πάλιν νὰ κάμω μίαν συνοπτικὴν ἔκθεσιν περὶ τῆς ἀρχαιολογικῆς κινήσεως ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θράκῃ κατὰ τὰ ἔτη 1940 - 1950, κατὰ τὰ ὁποῖα λόγῳ τῶν πολέμων, τῆς τριπλῆς κατοχῆς καὶ τῶν ἄλλων γνωστῶν ἐθνικῶν περιπετειῶν δὲν ἐπετεύχθη ἡ συνέλιξις τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ τούτου. Τὰ εἰδικὰ βεβαίως ἀρχαιολογικὰ περιοδικὰ ἐφρόντισαν νὰ ἐνημερώσουν τοὺς ἀναγνώστας των, ξένους καὶ εἰδικοὺς κατὰ τὸ πλεῖστον, περὶ τῶν γενομένων κατὰ τὴν δεκαετίαν ταύτην ἀνασκαφῶν, εὐρημάτων κλπ. Ἐν τούτοις ἐκρίθη σκόπιμον ἢ παροῦσα ἔκθεσις νὰ ἐκταθῇ ἀναδρομικῶς εἰς τὴν μέχρι τοῦ 1940 ἐποχὴν διὰ δύο λόγους, πρῶτον διότι αὕτη ἀπευθύνεται πρὸς εὐρύτερον ἑλληνικὸν ἀναγνωστικὸν κοινὸν καὶ δευτέρον διὰ νὰ μὴ παρεμβληθῇ κενὸν εἰς τὰς εἰδήσεις, αἱ ὁποῖαι ἀπεφασίσθη καὶ καθιερώθη νὰ παρέχωνται κατ' ἔτος διὰ τῶν χρονικῶν τούτων. Πάντως ὁ ἔχων ἰδιαιτέρον ἐνδιαφέρον θὰ παραπέμπεται καὶ εἰς τὰς προηγηθείσας σχετικὰς δημοσιεύσεις, αἱ ὁποῖαι ἐνίοτε ἐβοήθησαν εἰς τὴν σύνταξιν τῆς παρούσης. Αἱ παραλομπὰ αὗται ἐκρίθησαν ἀναγκαῖαι ἄλλως τε καὶ διότι αἱ παρεχόμεναι ἐδῶ εἰδήσεις συμπληροῦν ἐνίοτε ἢ διορθῶνουν παλαιότερας, ὅπου ἐξ αἰτίας ἀτελῶν ἢ ἀσαφῶν πληροφοριῶν εἶχον παρεισφρήσει ἀσάφεια ἢ ἀνακρίβεια.

Συνοπτικὴ θὰ εἶναι ἐκάστοτε ἡ ἔκθεσις περὶ τῶν γεγονότων καὶ τῶν πραγμάτων. Ἄς μὴ φανῇ ὅμως ἀνισος ἢ ἀσύμμετρος ὁ λόγος εἰς ὄρισμένας περιπτώσεις. Πρόκειται περὶ ἔξαιρέσεων, κατὰ τὰς ὁποίας ἡ μεγαλύτερα ἔκτασις δικαιολογεῖται ἀπὸ τὴν κάπως ἰδιαιτέραν σημασίαν, ποὺ ἀποδίδεται ἐκάστοτε εἰς τὸ πρῶγμα. Ἐξ ἄλλου λεπτομερεστέρα περιγραφή ἢ πραγματέρας ἐκρίθη ἐνίοτε σκόπιμος χάριν τοῦ εἰδικοῦ ἀναγνώστου, ὅταν πρόκειται περὶ ἀντικειμένου, τοῦ ὁποίου ἡ εἰδικὴ δημοσίευσίς ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν εἶναι ἐφικτή. Ἐκρίθη τέλος σκόπιμον ἵνα ἡ ἔκθεσις ἀναφέρεται εἰς τὸ ὅλικόν ὄχι μόνον τῆς Μακεδονίας, ἀλλὰ καὶ τῆς Θράκης.

Ἡ κατάταξις τοῦ ὕλικου θὰ εἶναι κατ' ἀρχὴν τοπική. Θέλουσι δὲ προηγηθῆ γενικαὶ πληροφορίαι περὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν ὑπηρεσιῶν ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θράκῃ καὶ περὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ των προσωπικοῦ.

Ὅφείλω νὰ εὐχαριστήσω καὶ ἐδῶ τὸν καθηγητὴν Ἄ. Ξυγγόπουλον καὶ τοὺς συναδέλφους Μαν. Ἀνδρόνικον, Βασ. Καλλιπολίτην, Δημ. Λαζαρίδην καὶ Στυλ. Πελεκανίδην διὰ τὰς πληροφορίας των. Ἰδιαίτερος εὐχαριστῶ τὸν Ἀνδρόνικον διὰ τὴν βοήθειαν, ποῦ μοῦ παρέσχε κατὰ τὴν συγκέντρωσιν καὶ ταξινομήσιν τοῦ ὕλικου. Πολλὰς χάριτας ἐπίσης ὀφείλω εἰς τοὺς Γάλλους συναδέλφους P. Lévêque καὶ J. Rouilloux, οἱ ὅποιοι εἶχον τὴν εὐγενῆ καλωσύνην νὰ μὲ ἐνημερώσουν ἐπὶ τῶν τελευταίων ἀνασκαφῶν τῆς Γαλλικῆς σχολῆς ἐν Θάσῳ.

Χάριν εὐκολίας γίνεται εἰς τὰ ἐπόμενα χρῆσις συντομογραφικῶν ὀρισμένων δημοσιευμάτων. Κατωτέρω παρέχονται αἱ σχετικαὶ ἐπεξηγήσεις:

ABME	Ἀναστασίου Κ. Ὀρλάνδου, Ἀρχεῖον τῶν Βυζαντινῶν Μνημείων τῆς Ἑλλάδος.
AE	Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς.
AJA	American Journal of Archaeology.
Arch. Anz.	Archaeologischer Anzeiger. Παράρτημα εἰς κάθε τόμον τοῦ περιοδικοῦ Jahrbuch des deutschen archaeolog. Instituts (JdI).
BCH	Bulletin de Correspondance Hellénique.
BSA	Annual of the British School at Athens.
Χρον. 1939	Χ. Ι. Μακαρόνα, Χρονικά Ἀρχαιολογικά. Ἀνασκαφαὶ καὶ ἔξευνοι ἐν Μακεδονίᾳ κατὰ τὸ ἔτος 1939. Μακεδονικά Α', 1940, 463-496.
ΕΦΣΠΘ	Ἐπετηρὶς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.
JdI	Jahrbuch des deutschen archaeol. Instituts.
Ζημ.	Ζημίαι τῶν ἀρχαιοτήτων ἐκ τοῦ πολέμου καὶ τῶν στρατῶν κατοχῆς. Ἀθῆναι 1946. Ἐκδ. Ὑπουργείου Ἐθνικῶν Ἐπισημοτήτων καὶ Ἐθνικῆς Παιδείας, Λευθ. Ἀρχαιοτήτων καὶ Ἱστορικῶν Μνημείων.
JHS	Journal of Hellenic Studies.
Μ. Βίβλος	Ἡ Μαύρη Βίβλος τῶν βουλγαρικῶν ἐγκλημάτων εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Μακεδονίαν καὶ Δυτικὴν Θράκην, 1941-1944. Ἐκθεσις τῶν καθηγητῶν Πανεπιστημίων Ἀθηνῶν Θεσσαλονίκης, Ἀθῆναι 1945.
ΠΑΕ	Πρακτικὰ Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας.
RA	Revue Archéologique.
ΤΑΡΑ	Transactions of the American Philological Association.

**Διοικήσεις και προσωπικὸν τῶν ἀρχαιολογικῶν ὑπηρεσιῶν
ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θράκῃ.**

Διὰ τοῦ νομοθετικοῦ διατάγματος 304)1941 ἰδρύθη παρὰ τῇ Γενικῇ διοικήσει Μακεδονίας¹ Διεύθυνσις ἱστορικῶν μνημείων καὶ ἀρχαιολογίας, «προϊσταμένη πασῶν τῶν ἐν Μακεδονίᾳ σχετικῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ κράτους καὶ οἰωνδῆποτε σχετικῶν προσώπων καὶ ἰδρυμάτων». Τῆς διευθύνσεως ταύτης προσωρινῶς προϊσταται ὁ συντάκτης τῆς παρούσης.

Ἐξ ἄλλου διὰ τοῦ νομοθετικοῦ διατάγματος 1521)1942 καθορίσθησαν ὡς ἐξῆς αἱ ἐφορεῖαι κλασσικῶν ἀρχαιοτήτων ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Θράκῃ.

Ἡ ΙΑ' ἀρχαιολογικὴ περιφέρεια, περιλαμβάνουσα τοὺς νομοὺς Θεσσαλονίκης, Πέλλης, Κιλκίς, Χαλκιδικῆς καὶ τὸν ἐσχάτως ἰδρυθέντα νομὸν Πιερίας. Ὡς ἔφορος τῆς περιφέρειας ταύτης ὑπηρετεῖ ὁ ὑποφαινόμενος, ὡς ἐπιμελητῆς δὲ ὁ Βασ. Καλλιπολίτης.

Ἡ ΙΒ' ἀρχαιολογικὴ περιφέρεια, περιλαμβάνουσα τοὺς νομοὺς Κοζάνης, Καστορίας καὶ Φλωρῖνης. Ἀρχικῶς ἔδρα ἦτο ἡ Κοζάνη, ἀργότερα ὁμως ὠρίσθη ὡς τοιαύτη ἡ Βέροια, ἐνταχθέντος καὶ τοῦ νομοῦ Ἡμαθίας εἰς τὴν περιφέρειαν ταύτην. Προΐσταται νῦν αὐτῆς ὁ ἐπιμελητῆς Μαν. Ἀνδρόνικος.

Ἡ ΙΓ' ἀρχαιολογικὴ περιφέρεια, περιλαμβάνουσα τοὺς νομοὺς Σερῶν, Δράμας καὶ Καβάλας μὲ ἔδραν τὴν Καβάλαν· προϊσταται αὐτῆς ὁ ἐπιμελητῆς Δημ. Λαζαρίδης.

Ἡ ΙΔ' ἀρχαιολογικὴ περιφέρεια, περιλαμβάνουσα τοὺς νομοὺς Ροδόπης καὶ Ἐβρου μὲ ἔδραν τὴν Κομοτινήν. Αὕτη μένει κενή, τῆς περὶ αὐτῆς φροντίδος ἀνατεθείσης εἰς τὸν ἐπιμελητὴν Λαζαρίδην.

Ἡ Β' περιφέρεια μεσαιωνικῶν καὶ βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων, περιλαμβάνουσα τὴν Μακεδονίαν, τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Θράκην. Αὕτη, οὔσα ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν κενή, ἐπληρώθη τὸν Ἰούνιον τοῦ 1943 διὰ τοῦ διορισμοῦ ὡς ἐφόρου τοῦ Στ. Πελεκανίδη.

Α'.

Κ Ε Ν Τ Ρ Ι Κ Η Μ Α Κ Ε Δ Ο Ν Ι Α

Θεσσαλονίκη.

1. Τὸ Ἀρχαιολογικὸν μουσεῖον Θεσσαλονίκης παραμένει κλειστόν. Τὰ πλεῖστα τῶν γλυπτῶν εὐρίσκονται ἀπὸ τοῦ 1940 ἀκόμη

¹ Καταργηθεῖσης τὸν Ἰούνιον τοῦ 1950 τῆς Γενικῆς διοικήσεως Μακεδονίας, ὅλαι αἱ ὑφιστάμεναι Διευθύνσεις ἐνετάχθησαν εἰς τὴν διαδεχθεῖσαν αὐτὴν Γενικὴν διοίκησιν Βορείου Ἑλλάδος.

τεθραμμένα ἐντὸς δορυγμάτων. Τὰ ἀγγεῖα, τὰ πήλινα εἰδώλια καὶ τὰ χαλκᾶ ἔχουν ἐξαχθῆ ἀπὸ τὰ κιβώτια, δὲν ἔχουν ὅμως τοποθετηθῆ ὅλα εἰς προθήκας.

Κατὰ τὸ διάστημα τοῦ πολέμου καὶ τῆς κατοχῆς τὸ Μουσεῖον δὲν ἐπέστη ζημίας.¹

Ἀπεφασίσθη κατ' ἀρχὴν ἡ οἰκοδόμησις νέου μουσειακοῦ κτηρίου καταλλήλου καὶ εὐθυγώρου δαπάναις τοῦ Σχεδίου Ἀνοικοδομήσεως.² Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἠγοράσθη μέγα οἰκόπεδον 40.000 τετραγωνικῶν μέτρων περίπου, κείμενον μεταξὺ τῆς πλατείας Σιντιοβανίου καὶ τῶν νέων ἐγκαταστάσεων τῆς Διεθνοῦς Ἐκθέσεως.

2. Ῥωμαϊκὴ Ἀγορά. Τὸν Μάρτιον τοῦ 1944 Γερμανοὶ στρατιῶται, ἐνεργοῦντες ἐκσκαφὰς κατὰ τὴν Πλατεῖαν Δικαστηρίων διὰ τὴν κατασκευὴν καταφυγίων, ἀνεῦρον ἀρχαῖον ἄγαλμα γυναικός, ὅπερ κατ' ἀρχὰς μὲν παρέδωσαν εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν ὑπηρεσίαν, μετ' ὀλίγας ὅμως ἡμέρας τὸ παρέλαβον ἐκ νέου καὶ τὸ ἀπέστειλαν εἰς Βιέννην.³ Μετὰ τὴν λήξιν τοῦ πολέμου καὶ κατόπιν ἡμετέρων ὑποδείξεων ἀνευρέθη ὑπὸ τῶν ἀμερικανικῶν στρατευμάτων εἰς τὸ ἀλατωρυχεῖον Bad Aussee παρὰ τὸ Salzburg. Ἐκεῖθεν μετεκομίσθη εἰς Μόναχον, ὅπου παρέμεινεν ἐπὶ τι διὰ

¹ Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1942 ὁ προϊστάμενος τοῦ παρὰ τῷ Γερμανικῷ στρατηγεῖο γραφείου προστασίας ἔργων τέχνης Kriegsverwaltungsrat Dr. H. von Schönebeck ἠξίωσε παρ' ἐμοῦ μὲ ἀπειλητικὸν τρόπον νὰ γίνῃ ἡ ἐκταφὴ τῶν ἀρχαίων τοῦ Μουσείου καὶ ἡ ἐπανεκθέσις αὐτῶν χάριν τῶν Γερμανῶν στρατιωτῶν (Ζημ. 118-119). Μετὰ κατηγορηματικὴν μου ἄρνησιν οὗτος ἀπηρνήθη εἰς τὸ Ὑπουργεῖον παιδείας με ἐξέου ἀπειλητικὴν διάθεσιν (Ζημ. 141). Ἐν τούτοις τὸ Ὑπουργεῖον μὲ ἐπαινετὸν σθένος ἀντετάθη εἰς τὴν ἀξίωσιν ἐκείνην (Ζημ. 143-144). Οὕτως ἐματαιώθη ἡ ἐκταφὴ τῶν ἀρχαίων, ἡ ὁποία, ὡς ἀπέδειξαν οἱ κατόπιν γενόμενοι βομβαρδισμοί, δὲν ἦτο ἀκίνδυνος. Καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτήν, ὅπως καὶ εἰς πολλὰς ἄλλας, ὁ Dr. v. Sch. ἐπέδειξε πολλὴν τραχύτητα καὶ σκωδότητα, λησμονήσας ἐντελῶς ὅτι ἀπηρνήνετο εἰς συναδέλφους, οἱ ὅποιοι μάλιστα πρὸ τοῦ πολέμου εἶχον παράσχει πολλὰς διευκολύνσεις εἰς αὐτόν, ἐπαινητικῶς ἐπισημασάντα ἐν Θεσσαλονίκῃ χάριν τῆς μελέτης τοῦ τόξου τοῦ Γαλερίου κλπ. (Βλ. Χρον. 1939, 466 κ. ἑ.). Ἄλλ' ἂν ἡ διαγωγή αὐτῆ τοῦ Dr. v. Schönebeck μᾶς ἄφησε τόσον κακὴν ἀνάμνησιν, νομίζω ὅτι εἶναι χρέος μᾶς νὰ μὴ ἀφήσωμεν νὰ παρέλθῃ ἡ εὐκαιρία χωρὶς νὰ ἐξάσωμεν τὴν ἐξαιρετικὴν διαγωγὴν ἑνὸς ἄλλου Γερμανοῦ ἐπιστήμονος—στρατιώτου, τοῦ καθηγητοῦ Günther Klaffenbach, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν ἰδίαν περίπου ἐποχὴν ὑπηρετήσεν ὡς λοχαγὸς εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν κατ' ἀρχὰς καὶ ὀργότερα εἰς τὴν Κοζάνην. Καὶ ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ὁ καθηγητὴς Klaffenbach ὑπῆρξεν ἀμεμπτος ἀπὸ πάσης ἀπόψεως, ἀποδείξας ἑαυτὸν εὐκρινῆ φιλέλληνα καὶ γενικῶς ἄνδρα βαθέως διαπεποτισμένον ἀπὸ τὸν οὐμανισμόν τῆς κλασσικῆς παιδείας, τὴν ὁποίαν τόσον ἀξία θεωρεῖται. Δίκαιον εἶναι νὰ μνημονευθῆ ἐπίσης καὶ ὁ Dr. U. Jantzen, ὁ ὁποῖος, ὑπηρετήσας ἐπὶ τι χρονικὸν διάστημα ἐν Θεσσαλονικίῃ ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ Referat Kunstschutz, ἐπέδειξε κατὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων του τὴν πρέπουσαν κατανόησιν καὶ εὐγένειαν.

² Πρὸβ.: AJA 53, 1949, 365.

³ Ζημ. 16.

στημα εἰς τὸ Art Collection Point, ἤτοι εἰδικὴν ἀποθήκην τῶν ἀνευρεθέντων ἔργων τέχνης, τὰ ὅποια εἶχον ἀρπαγῇ ὑπὸ τῶν Γερμανῶν. Κατόπιν ἐπεστράφη μερίμνη τοῦ ἐν Γερμανίᾳ συμμαχικοῦ στρατηγείου καὶ κατετέθη εἰς τὸ Μουσεῖον Θεσσαλονίκης.

Τὸ ἄγαλμα ἔχει ὕψος 2,11 μ. Ἡ διατήρησις του εἶναι καλή. Παριστᾷ δέσποιναν κατὰ τὸν τύπον τῆς Μικρᾶς Ἡρακλεώτιδος (πίν. I). Ὁ Πελεκανίδης, ὁ ὁποῖος τὸ ἐμελέτησε καὶ τὸ ἐδημοσίευσε, πιστεύει ὅτι πρόκειται περὶ ἀγάλματος τιμητικοῦ, προελθόντος ἀπὸ ἐντόπιον ἐργαστήριον καὶ χρονολογουμένου εἰς τοὺς μεταξὺ 310 καὶ 340 μετὰ Χριστὸν χρόνους.¹

3. Ὁ βορειοδυτικὸς ἀκράϊος πεσσὸς τοῦ θριαμβευτικοῦ τόξου τοῦ Γαλερίου, καταστὰς ἐτοιμόρροπος λόγῳ ἐξασθενήσεως τῶν θεμελίων του ἐκ παλαιῶν ἀποσπάσεων ἕλικου, ἀνεστηλώθη καὶ ἐστερεώθη κατὰ τὰ τέλη τοῦ 1944 καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1945.

4. Νοτίως τοῦ τόξου τοῦ Γαλερίου καὶ εἰς ἀπόστασιν 30-40 μ. ἐξ αὐτοῦ, ἀνασκαπτομένης τάφρου, ἀπεκαλύφθη κατὰ τὸ 1940 μωσαϊκὸν δάπεδον, τὸ ὁποῖον σχετίζεται ἀσφαλῶς πρὸς τὴν ἀνασκαφεῖσαν περὶ τὴν αὐτὴν περιοχὴν ὑπὸ τοῦ E. Duggve μεγάλην αἴθουσαν.² Τμήματα τοῦ δαπέδου τούτου ἀποσπασθέντα μετεφέρθησαν εἰς τὴν Συλλογὴν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ὑπὸ τοῦ N. Κοτζιᾶ (πίν. II). Κατὰ τὴν αὐτὴν περίπου θέσιν ἐσημειώθη τοῖχος μὲ κατεύθυνσιν πρὸς βορρᾶν, τὸ μήκος τοῦ ὁποίου ὁ Κοτζιᾶς παρηκολούθησεν ἐπὶ 100 περίπου μέτρα.³

5. Περαιτέρω, νοτιοδυτικῶς τοῦ τόξου τοῦ Γαλερίου καὶ εἰς τὴν ὁδὸν Πρίγκηπος Νικολάου (πρῶην Πολωνίας) εἰς ἐκσκαφὰς δύο οἰκοπέδων (1949-1950) ἐσημειώθησαν παχεῖς τοῖχοι καὶ πεσσοί, ἀνήκοντες προφανῶς εἰς κτήρια τοῦ συγκροτήματος τῶν ἀνακτόρων τοῦ Γαλερίου. Πλὴν τούτου εἰς τὴν ὁδὸν Ἀπελλοῦ, ἣτις ἀνερχομένη συναντᾷ καθῆτος τὴν ὁδὸν Πρίγκηπος Νικολάου, κατὰ τὰς ἐκσκαφὰς τῆς δημαρχίας πρὸς κατασκευὴν ἀγωγοῦ, ἀπεκαλύφθη τοῖχος μήκους 47 μ. περίπου, ὁ ὁποῖος δὲν θὰ εἶναι ἄσχετος ἀπὸ τὸ ὡς ἄνω ἀνακτορικὸν συγκρότημα.

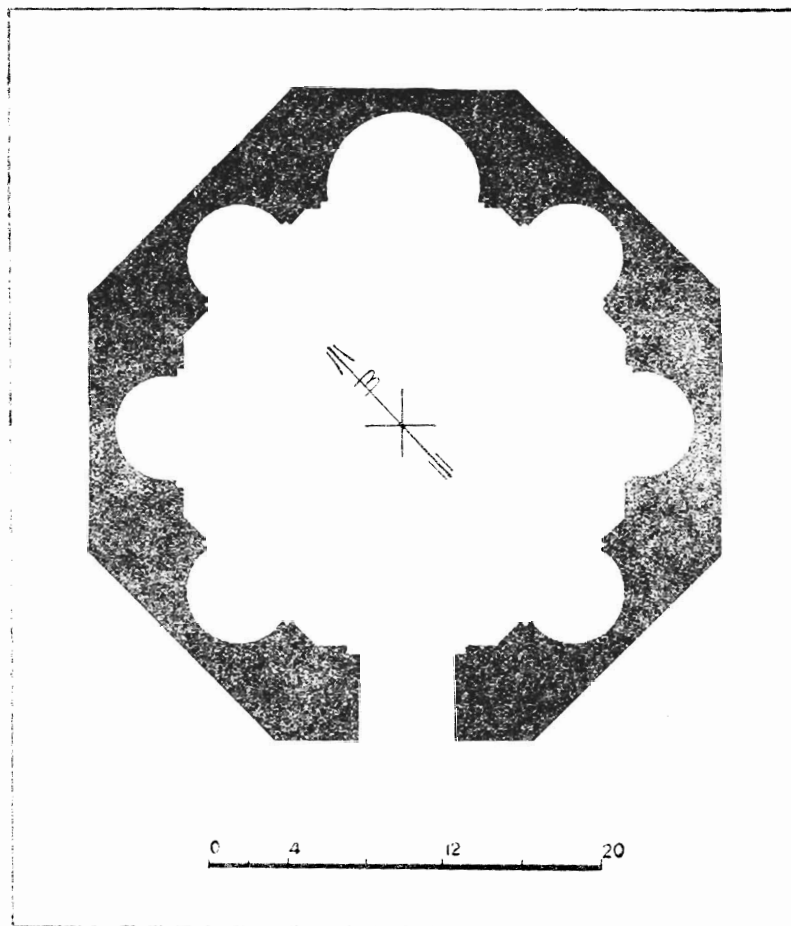
6. Τὸ μεγαλύτερον ὅμως ἐνδιαφέρον συγκεντρώνουν τὰ ἐρεῖπια ἐνὸς ἄλλου μεγάλου κτηρίου, τὰ ὅποια ἀνεφάνησαν κατ' ἐκσκαφὰς ἰδιωτικῶν οἰκοπέδων εἰς τὴν ὁδὸν Αἰμιλιανοῦ Γρεβενῶν τὴν ἀνοιξιν τοῦ 1950. Αἱ ἐπακολουθήσασαι ἐκεῖ συστηματικαὶ ἀνασκαφικαὶ ἔρευναι ὑπὸ τὴν διεύθυνσίν μου καὶ διὰ δαπάνης τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας ἐββαίωσαν ὅτι πρόκειται περὶ οἰκοδομήματος ὀκταγωνικῆς μορφῆς, περι-

¹ Σ. Πελεκανίδης, "Ἄγαλμα γυναίκας τῆς ὑστερινῆς ἀρχαιότητος ἀπὸ τῆς Θεσσαλονίκης. BCH LXXIII, 1949, 291-305, πίν. XII-XIII.

² Χρον. 1939, 471, εἰκ. 3-5.

³ Arch. Anz. 1942, στ. 159-160, BCH LXV, 1940-41, 249. JHS LXIV, 1914, 92.

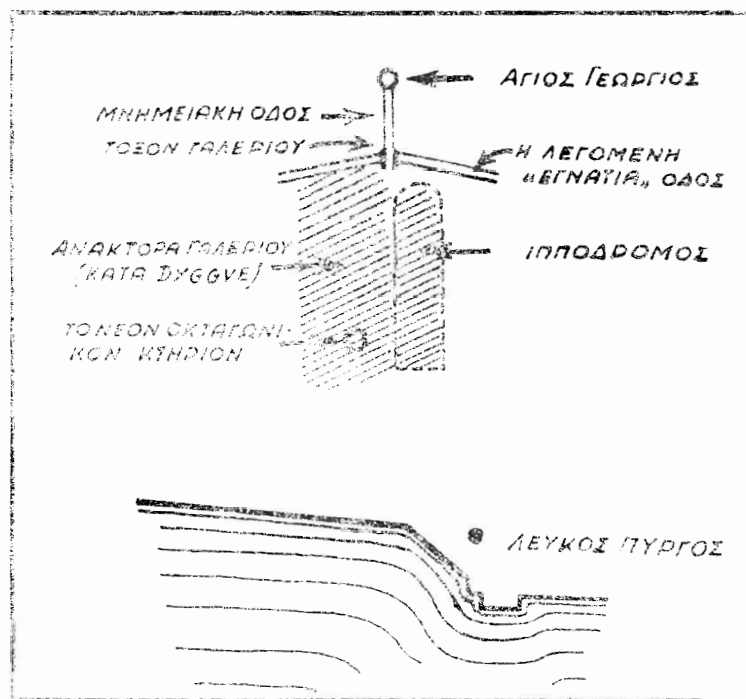
κλείοντος μεγάλην περίκεντρον αἴθουσαν (Εἰκ. 1). Ὁ ἐσωτερικὸς χώρος, περιβαλλόμενος ὑπὸ ἡμικυκλικῶν κογχῶν, ἔχει τὴν αὐτὴν περίπου ἑκτασίαν πρὸς τὸν χώρον τῆς «δοτόντας» τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Ἡ ἐσωτερικὴ διάμετρος ἀπὸ κόγχης εἰς κόγχην εἶναι περίπου 30 μ. Ἡ εἴσοδος κεῖται πρὸς τὰ νοτιοδυτικά. Ἡ ἀπέναντι τῆς εἰσόδου κόγχη εἶναι σημαντικῶς εὐρυτέρα

Εἰκ. 1. Κάτοπις συμπληρωμένη τοῦ ὀκταγώνου τῆς Θεσσαλονίκης.

τῶν ἄλλων. Τὰ διασωθέντα ἔχνη πολυτελοῦς ὀρθομαρμαρώσεως, τὰ ἀνευρεθέντα θραύσματα ψηφιδωτῶν δαπέδων καὶ τὰ πολλὰ μάρμαρα, τὰ ὁποῖα ἐπάρχουν εἰς τὰς γειτονικὰς παλαιὰς οἰκίας, καὶ τὰ ὁποῖα ἀσφαλῶς προέρχονται ἐντεῦθεν, δεικνύουν ὅτι πρόκειται περὶ πολυτελεστάτου δημοσίου οἰκοδομήματος. Ἐκ τῆς τοιχοδομίας ἐξ ἄλλου, ἡ ὁποία ὁμοιάζει πρὸς τὴν

τῆς «ροτόντας» τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, συμπεραίνεται ὅτι καὶ τὸ κτήριο τοῦτο ἀνήκει εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς Τετραρχίας. Ὡς πρὸς τὸν ἀρχικὸν προορισμὸν αὐτοῦ εἶναι πρόωρον νὰ ἐκφράσῃ κανεὶς γνώμην. Ἡ μορφή του καὶ ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς ὁμοιάζει πρὸς τὸ μαυσωλεῖον τοῦ Διοκλητιανῶ ἔν Σπαλάτῳ. Ἐκεῖνο διαφέρει μόνον κατὰ τὰς ἐναλλασσομένας ἡμικυκλικὰς καὶ τετραγώνους κόγχας καὶ κατὰ τὸ πολὺ μικρότερον μέγεθος. Ἐὰν ὅμως τὸ ὀκτάγωνον τῆς Θεσσαλονίκης ἀνηγέρθη διὰ παρόμοιον

Εἰκ. 2. Ἡ περιοχή τοῦ κτηριακοῦ συγκροτήματος τοῦ Γαλερίου ἔν Θεσσαλονίκῃ κατὰ τὸν Ejnar Duggve.

σκοπὸν, ἤτοι διὰ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς μαυσωλεῖον τοῦ Γαλερίου, εἰς τὸ συγκρότημα τῶν ἀνακτόρων τοῦ ὀλοίου πιθανώτατα ἀνήκει (εἰκ. 2), ἢ ἐκτίσθη ὡς αἶθουσα τοῦ θρόνου ἢ δι' ἄλλον προορισμὸν, εἶναι ζήτημα, τὸ ὁποῖον ἴσως διευκρινισθῇ ἐκ τῆς προόδου τῶν ἀνασκαφῶν.¹

7. Εἰς τρία οἰκόπεδα, ἀνασκαφέντα κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος πρὸς θεμελίωσιν οἰκιῶν εἰς τὴν ὁδὸν Φιλικῆς Ἐταιρείας ἐνεφανίσθησαν τὰ

¹ 'Ι. Παπαδημητρίου, Ἀρχαιολ. ἔρευναι ἐν Ἑλλάδι 1950, περιεχ. Ἑλλην. Δημιουργία Δ', 1951, τεύχ. 70, σελ. 45-46.

θεμέλια τοῦ ἀνατολικοῦ τείχους τῆς πόλεως, ὅπερ κατήχρητο ἐκ τῆς Κασσιανδροεωτικῆς πύλης πρὸς τὸν Λευκὸν Πύργον. Ἐντεῦθεν ἐξήχθη ἀρχαιότερον ὑλικόν, ἀποτελούμενον ἀπὸ τεθραυσμένα ἀγάλματα, ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, βωμούς, ἐπιτύμβιους πλάκας κ. ἄ. μάρμαρα, χρονολογούμενα ἀπὸ τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς μέχρι τοῦ 3ου αἰῶνος μ. Χ.¹ Φαίνεται πιθανόν ὅτι ἡ οἰκοδόμησις τοῦ τείχους τούτου ἐγένετο ἐπὶ Γαλερίου πρὸς ἐπέκτασιν τοῦ νοτιοανατολικοῦ τμήματος τῆς πόλεως, διὰ τὰ καταστῆ δυνατὸν νὰ περιληφθοῦν ἐντὸς αὐτῆς τὰ μεγάλα κτηριακὰ συγκροτήματα τῶν ἀνακτόρων, τοῦ Ἱπποδρόμου καὶ τῆς «ῥοτόντας» τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Ἐνισχυτικῆ τῆς γνώμης αὐτῆς εἶναι καὶ ἡ διαπίστωσις τοῦ E. Duggene, ὅτι τὰ κατὰ τὴν περιοχὴν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ τοῦ τόξου τοῦ Γαλερίου οἰκοδομήματα τῆς ἐποχῆς τῆς Τετραρχίας εἶχον κτισθῆ ἐπὶ παρθένου ἐκτάσεως.² Πρὸ τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ Γαλεριανοῦ τούτου τείχους ἡ περιοχὴ αὕτη ἦτο, φαίνεται, κατελιημένη ὑπὸ νεκροταφείων, τὸ μαρμάρινον ὑλικὸν τῶν ὑποίων ἐχρησιμοποιήθη εἰς τὴν οἰκοδόμησιν. Ἐνδεικτικὸν εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι εἰς ἓν τῶν ὡς ἄνω οἰκοπέδων, κείμενον κατὰ τὴν διασταύρωσιν τῶν ὁδῶν Φιλικῆς Ἑταιρείας καὶ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου (πρῶην Τσιμισκῆ), ἀνευρέθησαν τρεῖς τάφοι ἐντεῦθεν τοῦ τείχους καὶ εἰς βάθος τεσσάρων περιπτου μέτρων ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους. Οἱ τάφοι οὗτοι ἦσαν ἐστεγασμένοι δι' ἀμφικλινῶν κεράμων,³ περιεῖχον δὲ ὡς μόνον κτερίσματα τὰ συνήθη καθ' ὅλην τὴν ῥωμαϊκὴν περίοδον πλήλινα lacrymateria.

8. Ἀπέναντι τοῦ Δημοτικοῦ νοσοκομείου καὶ παρὰ τὸ ἀνατολικὸν τείχος, κατασκευαζομένου καταφυγίου, εὐρέθησαν κατὰ τὸ 1940 μαρμάρινά τινα γλυπτὰ, ἐν οἷς μία κεφαλὴ γενειοφόρου ἀνδρὸς καλῆς τέχνης, τμήμα ἐνεπιγράφου βωμοῦ με ἀνάγλυφον παρὰστασιν Ἀφροδίτης (πίν. IIIa), ἐνεπίγραφον ἀνάγλυφον κ. ἄ.⁴

9. Ἡ καθαίρεσις τῶν τάφων τῶν Ἑβραϊκῶν νεκροταφείων, ἡ διαταχθεῖσα ὑπὸ τῶν Γερμανῶν κατὰ τὸ 1943, ἀπεκάλυψε σημαντικὸν ἀριθμὸν μαρμάρων ῥωμαϊκῶν καὶ παλαιοχριστιανικῶν χρόνων,⁵ τὰ ὁποῖα εἶχον χρησιμοποιηθῆ ὑπὸ τῶν Ἑβραίων διὰ τὰ ἐπιτύμβια μνημεῖά των. Τὰ πλέον ἀξιοσημεῖωτα ἦσαν 6 τεμάχια σαρκοφάγων με παραστάσεις μυθολογικῆς (πίν. IIIβ), 32 ἐπιτύμβια ἐπιγραφαὶ ἑλληνικαὶ καὶ λατινικαί, 12 ἐπιτύμβιοι βωμοί, 1 ἀκέφαλον ἄγαλμα ἀνδρός, τὸ ὀπίσθιον ἡμίτομον

¹ Κατάλογον τῶν εὐρημάτων θὰ δημοσιεύσῃ προσεχῶς ὁ ἐπιμελητῆς Ἄνδρῶνιζος.

² Χρον. 1939, 472.

³ Διὰ τὸ σχῆμα ἰσβ.: X. I. Μακαρόνα, Ἀνασκαφὴ νεκροπόλεως ἐν Θεσσαλονίκῃ, ΠΑΕ 1949 σ. 148 εἰκ. 1.

⁴ BCH LXIV - LXV, 1940 - 1941, 249. Arch. Anz. 1942 στ. 160.

⁵ BCH LXVIII - LXIX, 1944 - 1945, 430.

ἀγάλματος Ἀθηνᾶς (πίν. IV), ἄνευ κεφαλῆς, ἀκέφαλον ἄγαλμα Νίκης (;) (πίν. V), τμήμα μικροῦ ἀειώματος με ἀνάγλυφον παράστασιν ἰχθυοκενταύρων ἐκατέρωθεν ἀσπίδος (πίν. VI) κ.ἄ. Ἰδιαιτέρως ἀξίζει νὰ σημειωθῆ ἓν ἐπιπεδόγλυφον ἀνάγλυφον βυζαντινῶν χρόνων, εἰς τὸ ὁποῖον παρίσταται, κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν ἐκατέρωθεν τῆς κεφαλῆς, «ὁ ὄσιος Πατὴρ ἡμῶν Δαβὶδ ὁ θαναματοργός». Χρονολογεῖται κατὰ τὸν καθηγητὴν Ἀ. Ξυγγόπουλον περὶ τὸ 900.¹

10. Κατὰ τὰς ἐργασίας ἐκσκαφῶν ἐπὶ τοῦ χώρου τῶν νέων ἐγκαταστάσεων τῆς Διεθνοῦς Ἐκθέσεως τὸ 1940 ἀνευρέθησαν 30 τάφοι, χρονολογούμενοι, κατὰ τὸν ἐρευνησιντα αὐτοῦς Ν. Κοτζιᾶν, ἀπὸ τοῦ 3ου καὶ 4ου αἰῶνος μετὰ Χριστόν. Εἰς μερικοὺς ἐξ αὐτῶν εὐρέθησαν ἀνάγλυφα (πίν. VIIa) καὶ ἐπιγραφαί. Μεταξὺ τῶν κτερισμάτων ὑπάρχουν πῆλινα εἰδῶλια χοίρων καὶ μόσχων καὶ τὰ συνήθη lacrymateria. Εἰς τὴν αὐτὴν περιοχὴν ἀπεκαλύφθησαν περὶ τοὺς 15 παλαιοχριστιανικοὶ τάφοι τοῦ 4ου καὶ 5ου αἰῶνος, μερικοὶ τῶν ὁποίων ἦσαν θαλαμοειδεῖς καμαροσκέπαστοι ἐπικεχρισμένοι ἐσωτερικῶς καὶ φέροντες ἐνίοτε δι' ἐρυθροῦ καὶ πρασίνου χρώματος διάκοσμον ἐκ σταυρῶν, ἀγγείων, στεφάνων, κλάδων, ἀνθέων κλπ.²

11. Εἰς τὴν Λεωφόρον στρατοῦ, ἐπεκτεινομένην τὸ 1940 κατὰ τὴν ἀφετηρίαν τῆς παρὰ τὴν Πλατεῖαν Σιντιρβανίου, ἀπεκαλύφθησαν δύο μαρμάρινα σαρκοφάγοι, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία φέρει ἐπὶ τῆς κυρίας ὄψεως ἀνὰ δύο ἀνδρικός καὶ γυναικείας προτομὰς καλῆς τέχνης καὶ ἀρίστης διατηρήσεως. Ἀμφότεραι ἦσαν ἀσύλητοι, εὐρέθησαν δὲ ἐντὸς αὐτῶν διάφορα χρυσᾶ κοσμήματα (ἐνώτια, ψῆφοι ὄρμων κλπ.), ὡς καὶ χρυσαῖ δανίκα. Ἐκεῖ πλησίον ἀπεκαλύφθη κιβωτιόσχημος κτιστὸς τάφος, φέρων ὡς κάλυμμα ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον με παράστασιν γυναικὸς κατὰ τὸν τύπον τῆς Ἀφροδίτης τῆς ἐν Κήποις καὶ ἔμμετρον ἐπιγραφὴν (πίν. VIIβ).³

¹ Ἡ παρακολούθησις τῶν ἐργασιῶν ὡς καὶ ἡ μελέτη καὶ δημοσίευσις τοῦ ἐξαχθέντος ὕλικου εἶχεν ἀνατεθῆ εἰς τοὺς ἐπιμελητὰς Β. Καλλιπολίτην, Δ. Λαζαρίδην καὶ Φ. Πέτσαν. Αἱ ἑλληνικαὶ ἐπιγραφαὶ ἐδημοσιεύθησαν ἤδη (Β. Καλλιπολίτου - Δ. Λαζαρίδου, Ἀρχαῖαι ἐπιγραφαὶ Θεσσαλονίκης, Ἐκδοσις Διεθνήσεως Ἱστορικῶν Μνημείων καὶ Ἀρχαιολογίας Γενικῆς Διοικήσεως Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 1946). Τώρα ἐκδίδονται αἱ λατινικαὶ ἐπιγραφαὶ ὑπὸ τοῦ Φ. Πέτσα ἐν ΑΕ 1950-1951. Τὸ ἀνάγλυφον τοῦ Ὀσίου Δαβὶδ ἐμελέτησεν ὁ καθηγητὴς Ἀ. Ξυγγόπουλος (Ἀνάγλυφον τοῦ Ὀσίου Δαβὶδ τοῦ ἐν Θεσσαλονίκη, Μακεδονικά Β' σελ. 148 κ.ἑ. πίν. Α - Β).

² BCH LXIV - LXV 1940 - 1941, 250. Arch. Anz. 1942, στ. 163 - 164. Ἐδῶ, στ. 163, τὸ εἰς τὴν ἐπιγραφὴν ὄνομα γυναικός, τὸ ἀναγνωσθὲν ὑπὸ τοῦ Κοτζιᾶ *Τορνελάτιον* πρέπει νὰ διορθωθῆ εἰς *Τορνεμάτιον*, ὡς ἤδη παρετήρησαν οἱ J. - L. Robert, Bull. Epigraphique, REG 1942, σ. 344. Ἡ παρανάγνωσις ὀφείλεται εἰς τὸ μὴ παρατηρηθὲν σύμπλεγμα τῶν γραμμάτων Μ καὶ Α.

³ BCH LXIV - LXV, 1940 - 1941, 249. Arch. Anz. 1942 στ. 160 - 163 καὶ εἰκ. 31 - 32.

12. Εἰς τὴν αὐτὴν περιοχὴν ἐνεφανίσθησαν καὶ ἄλλαι σαρκοφάγοι κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς κατοχῆς κατόπιν γενομένων ἀποχωματώσεων βορείως τῆς ὁδοῦ. Αὐταὶ ἐρευνηθεῖσαι ὑπ' ἐμοῦ τὸ 1949 εὐρέθησαν μὲν στυλῆται, ἐν τούτοις ὅμως περισυνελέγησαν ὑπολείμματα τινα, διαφυγόντα τοὺς τυμβωρύχους. Ἐκ τούτων τὰ σπουδαιότερα ἦσαν ἐνώτιον χρυσοῦν μετὰ σμαραγδίνων λίθων καὶ χρυσοῦς διακτύλιος. Αἱ ἀνασκαφαὶ ἐξετάθησαν καὶ εἰς τὴν ὑπεράνω τῆς ὁδοῦ ἐκτεταμένην νεκρόπολιν, ὅπου ἀπεκαλύφθησαν πολλοὶ τάφοι εἰς μεγάλην ποικιλίαν τύπων.¹ Ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ ἀποκάλυψις ἐπιταφίων τινῶν κτισμάτων, ἠρώων, ἀποτελουμένων ἐξ ἐνὸς μικροῦ θαλάμου, προφανῶς λατρευτικοῦ, ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ ὁποίου ὑπῆρχεν ὁ τάφος τοῦ νεκροῦ. Εἰς ἐν τῶν ἠρώων τούτων εὐρέθη πρωτότυπος κατασκευὴ, προοριζομένη διὰ τὴν διοχέτευσιν τῶν χοῶν. Ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ θαλάμου καὶ παρὰ τὴν εἴσοδον ὑπῆρχε τετράγωνος ὀπή, καλυπτομένη ὑπὸ μαρμαρίνης πλάκῃς αἰρετῆς. Κάτωθι αὐτῆς ὑπῆρχε κτιστὸς ἀγωγός, ὅστις εἰς βάθος 0,35 μ. διεκόπτετο ὑπὸ ἄλλης μαρμαρίνης πλάκῃς, ὀριζοντίως τεθειμένης καὶ φερούσης εἰς τὸ κέντρον περιόπου μικρὰν ὀπήν. Μετὰ τὴν δευτέραν ταύτην πλάκα ἐσυνεχίζετο ὁ τετράγωνος ἀγωγός, ὅστις κατέληγεν εἰς τὰς πλάκας, τὰς καλυπτούσας τὴν ὀστοθήκην, ἐντὸς τῆς ὁποίας εὐρέθησαν τὰ ὀστᾶ καὶ ἡ τέφρα τοῦ νεκροῦ, ὁμοῦ μετὰ τῶν κτερισμάτων (εἰκ. 3). Ἄλλου τύπου ἀγωγοὶ χοῶν, ἐκ πηλίνων σωλήνων οὔτοι, ἐσημειώθησαν ἐντετειχισμένοι εἰς βωμοειδῆ κατασκευίσματα (εἰκ. 4), ἀνιδρυμένα ὑπεράνω κοινῶν τάφων.² Ἀξιοσημείωτον εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι παρόμοιοι κτιστοὶ βωμοί, φέροντες εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἐντετειχισμένους καθέτως ἢ ὀλίγον πλαγίως ἀγωγοὺς χοῶν, εὐρέθησαν καὶ εἰς τὴν Καρχηδόνα κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα.³

Ἐκ τῶν νομισμάτων προκύπτει ὅτι οἱ ὡς ἄνω τάφοι τῆς Θεσσαλονίκης ἀνήκουν εἰς χρονικὴν περιόδον, ἀρχομένην ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ δευτέρου καὶ φθάνουσιν εἰς τὸ δεύτερον ἡμῖσι τοῦ τετάρτου αἰῶνος μετὰ Χριστόν.⁴

13. Κατὰ τὴν ὁδὸν Ἀθηνῶν καὶ εἰς ἀπόστασιν ὀλίγων μέτρων ἀπὸ τοῦ Δημοσίου μαιευτηρίου ἀπεκαλύφθη τὸ 1940 ὑπὸ ἐργατῶν, κατασκευ-

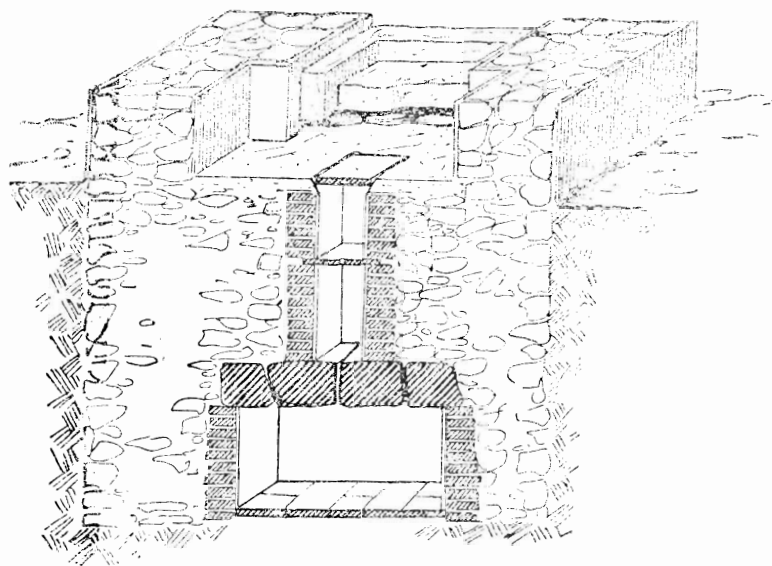
¹ BCH LXXIV, 1950, 305. Πρβ. JHS LXX, 1950, 5-6.

² Τάφος μετ' ἀγωγοῦ χοῶν εἶχεν ἀνευρεθῆ πρὸ ἐτῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Γ. Π. Οἰκονόμου (G. Oeconomos, De profusionum receptaculis sepulcralibus. Ἀθ. 1921, 5 κ.έ., εἰκ. 1-2).

³ A. L. Delattre, Fouilles d' une cimetière romaine en Carthage en 1888. RA Ser. 3, t. XII, 1888, 152 κ.έ. Πρβ. Οἰκονόμου, ἔδ. 38 κ.έ., εἰκ. 9 καὶ 10.

⁴ X. I. Μακαρόνα, Ἀνασκαφὴ νεκροπόλεως ἐν Θεσσαλονίκῃ. ΠΑΕ 1949-145-161.

αζόντων ἀντιαεροπορικὸν καταφύγιον, ἢ κορυφὴ ἑνὸς θαλαμοειδοῦς τάφου τοῦ τύπου τῶν καλουμένων «μακεδονικῶν», φέροντος κατὰ τὴν πρόσσφιιν δωρικὸν θριγκὸν καὶ ἀέτωμα. Ὁ τάφος οὗτος ἐθεωρήθη ἐπὶ τοῦ τότε ἐφόρου Ν. Κοτζιά ὡς νέον εὔρημα.¹ Ἐν τούτοις φαίνεται ὅτι εἶναι ὁ αὐτὸς μὲ τὸν ἐρευνηθέντα ὑπὸ τῶν γαλλικῶν στρατιωτικῶν ἀρχῶν κατὰ τὸν προηγούμενον παγκόσμιον πόλεμον εἰς τὴν «Ἰλατεῖαν Κωνσταντινουπόλεως», ὅπως τότε ἐκαλεῖτο ἡ περιοχὴ αὐτή.² Ὁπωσδήποτε κατὰ

Εἰκ. 3. Ἡρῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ μετ' ἀγωγῶν χοῶν.

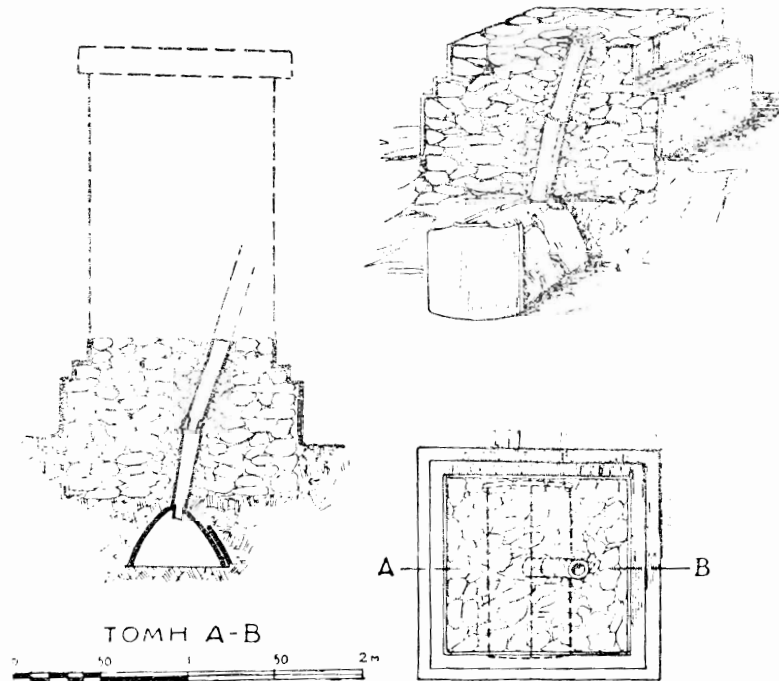
τὸ 1941 προέβην εἰς τὸν καθαρισμὸν, τὴν σχεδιάσιν καὶ μελέτην τοῦ μνημείου, θέλω δὲ παράσχει προσεχῶς λεπτομερῆ περιγραφὴν αὐτοῦ. Ἀξίζει ἀπὸ τοῦδε νὰ σημειωθῇ ὅτι ὀπισθεν ἀκριβῶς τοῦ τάφου ἀπεκάλυψα περιτείχισμα πλινθόκτιστον, ἐσωτερικῶς κεκοιναμένον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἶχον γίνεαι αἱ καύσεις τῶν νεκρῶν, ὅπως ἐφάνη ἀπὸ τὸ παχὺ στρώμα τέφρας, τὸ ὁποῖον εὐρέθη ἀνάμεικτον μὲ θραύσματα πηλίνων ἀγγείων καὶ εἰδω-

¹ Arch. Anz. 1942 στ. 160 εἰκ. 30. BCH LXIV-LXV, 1940-1941, 250, JHS LXIV, 1944, 92.

² Περὶ τῆς ἐρεῦνης ἐκείνης ἔχει δημοσιευθῆ τὸ ἐξῆς βραχὺ σημεῖωμα (Ch. Picard, Les recherches archéologiques de l'armée française en Macédoine, 1916-1919. BSA XXIII, 1918-1919, σ. 6): «Fouilles de tumulus funéraire de la place de Constantinople (Salonique): Trouville d'une chambre funéraire, à élégante façade dorique avec des restes d'une lit funéraire; alabastres etc.» Ἄλλο σχετικὸν μὲ τὸν τάφον τοῦτον δημοσίευμα δὲν γνωρίζω.

λίθων. Αἱ διαστάσεις τοῦ περιτειχίσματος τούτου ἦσαν $2,25 \times 3,24$ μ., τὸ δὲ μέγιστον σφῶζόμενον ὕψος αὐτοῦ 0,48 μ.¹

14. Κατὰ τὴν ὁδὸν Ἁθηνῶν ἐπίσης καὶ πρὸς ἀνατολὰς τοῦ ἀνωτέρω νοσητεῖου τάφου ἀνευρέθησαν τὸν Μάϊον τοῦ 1944 εἰς τὴν ἀνασκαπτομένην αὐλὴν τοῦ ἐργοστασίου μαργαρίνης Γ. Μπούσιου δύο τάφοι ἐκτεθειμένοι διὰ κατεργασμένων πορολίθων.² Ὁ πρῶτος (εἰκ. 5) περιεῖχε

Εἰκ. 4. Βωμὸς ἐν Θεσσαλονίκη μετ' ἀγωγῶν χοῶν.

ἀσήμαντά τινα μικρὰ ἀγγεῖα, χρονολογούμενα ἀπὸ τοῦ 2ου αἰῶνος π. Χ. Εἰς τὸν δεύτερον (εἰκ. 6), ὁ ὁποῖος ἐκαλύπτετο διὰ πλακῶν ἀετωματώδους μορφῆς,³ ἀνευρέθη ἐρυθρόμορφος πελίκη τοῦ 4ου αἰῶνος. Αὕτη ἐπὶ τῆς κυρίας ὄψεως φέρει παράστασιν γυναικείας κεφαλῆς πρὸς δεξιὰ, δηλουμένης διὰ λευκοῦ ἐπιθέτου χρώματος. Ἐναντι αὐτῆς εἰκονίζεται προτομὴ

¹ Τὸ ἴδιον γεγονός, ὅτι δηλαδή ἡ καύσις τῶν νεκρῶν ἐγένετο ὀπισθεν τοῦ τάφου, διεπίστωσα ἀνασκαφικῶς καὶ εἰς τὸν «μακεδονικόν» ἐπίσης τάφον τῶν Λευκαδίων παρὰ τὴν Νάουσαν, περὶ τοῦ ὁποῦ βλέπε κατωτέρω ἀριθ. 83.

² BCH LXVIII - LXIX, 1944 - 1945, 430. JHS L, XIV, 1941, 92.

³ Πρὸβ. σχετικῶς: Bulletin de l'Institut Archéologique Bulgare VI, 1930 - 1931, 46 εἰκ. 35 καὶ VII, 1932 - 1933, 221. εἰκ. 3 κ. ἐπόμε.

ἔπουν, ἔχοντος ἀνοικτὸν τὸ στόμα. Ὅπισθεν κεφαλὴ γουπός. Ἡ ὀπισθία ὄψις παριστᾷ δύο ἱματιοφόρους ἐφήβους ἀντωποὺς ἐκατέρωθεν στήλης (πίν. VIII). Ἡ πελίκη αὕτη παρουσιάζει ὁμοιότητα πρὸς ἀνάλογα ἀγγεῖα τῆς Ὀλύμπου, προσέρχεται δὲ πιθανώτατα ἐξ ὀλυμπιακοῦ ἐργαστηρίου.¹ Οἱ ἀνωτέρω τάφοι κατεστράφησαν κατὰ διαταγὴν τῶν γερμανικῶν στρατιωτικῶν ἀρχῶν, μολοντί ἀρχικῶς εἶχε δοθῆ ὑπόσχεσις περὶ διατηρήσεώς των.²

15. Τὸ θέρος τοῦ 1948 ἀνασκαπτομένου τοῦ οἰκοπέδου Θωμᾶ Καρύδα κατὰ τὸν συνοικισμὸν Νεαπόλεως (βορειοδυτικῶς τῆς Θεσσαλονίκης) ἀπεκαλύφθη καμαρωτὸς τάφος τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων. Οὗτος φέρει κατὰ τὴν πρόσοψιν ἀέτωμα, περικλείει δὲ νεκρικὸν θάλαμον διαστάσεων 2,50 × 3,50 μ. Οἱ τοῖχοι, ἐκτισμένοι δι' εἰργασμένων πωρολίθων, ἐκαλύπτοντο διὰ χρωματιστοῦ κονιάματος. Κοσμοφόρος μὲ φυτικὸν διάκοσμον ἐπὶ ἰώδους βάθους περιέθετε τοὺς τοίχους εἰς τὸ ὕψος τῆς γενέσεως τῆς καμάρας. Ἀπέναντι τῆς εἰσόδου εὐρέθῃ κλίνη κτιστὴ ἐπιχειρισμένη, φέρουσα πλαστικὴν καὶ γραπτὴν δῆλωσιν τῶν μελῶν τῆς. Εἰς τὸ δάπεδον εὐρέθησαν δύο προσκεφάλαια λίθινα καὶ τὸ ὑποπόδιον, ὁ «θρηνυς», τῆς κλίνης. Βάθρον ἀπλοῦν, συνεχόμενον πρὸς τὴν κλίνην, εἶχε κτισθῆ διὰ τὴν ἀπόθεσιν πιθανῶς τῶν τεφροδόχων ἀγγείων. Ὁ τάφος ἦτο τελείως σεσηλημένος. Εἰς μεταγενεστέρους δὲ χρόνους εἶχε κτισθῆ ἐντὸς τοῦ νεκρικοῦ θαλάμου ἄλλος μικρὸς κιβωτιόσχημος τάφος, εἰς τὸν ὁποῖον ὁ νεκρὸς εἶχεν ἀποτεθῆ χωρὶς νὰ προηγηθῆ καῦσις.³

16. Εἰς τοὺς στρατώνας τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς, παρὰ τὴν ὁδὸν Λαγκαδᾶ ἀνευρέθη τυχαίως τὸ 1947 μαρμαρίνη κεφαλὴ (πίν. IXα), ἀνήκουσα εἰς ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων.⁴

17. Ἀκριβῶς ἀπέναντι τῆς πύλης τῶν στρατώνων τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς, ἀριστερὰ τῆς ὁδοῦ Λαγκαδᾶ καὶ ἐντὸς τῆς κοίτης τοῦ ἐκεῖθεν διερχομένου ρεύματος ἀπεκαλύφθη κυλινδρικὸν «μιλιάριον», ἀπλοῦν προφανῶς εἰς τὴν Ἑγνατίαν ὁδὸν καὶ φέρον διαδοχικῶς χαραχθείσας ἑλληνικὰς ἐπιγραφάς, χρονολογουμένας, κατὰ τὰς ὑπαρχούσας ἐνδείξεις ἀπὸ τοῦ 284 μέχρι τοῦ 305 μ. Χ. Ἡ θέσις, ὅπου εὐρέθη, ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸν ἀναγραφόμενον ἀριθμὸν Α, ὁ ὁποῖος σημαίνει: πρῶτον μίλιον ἀπὸ Θεσσαλονίκης.⁵

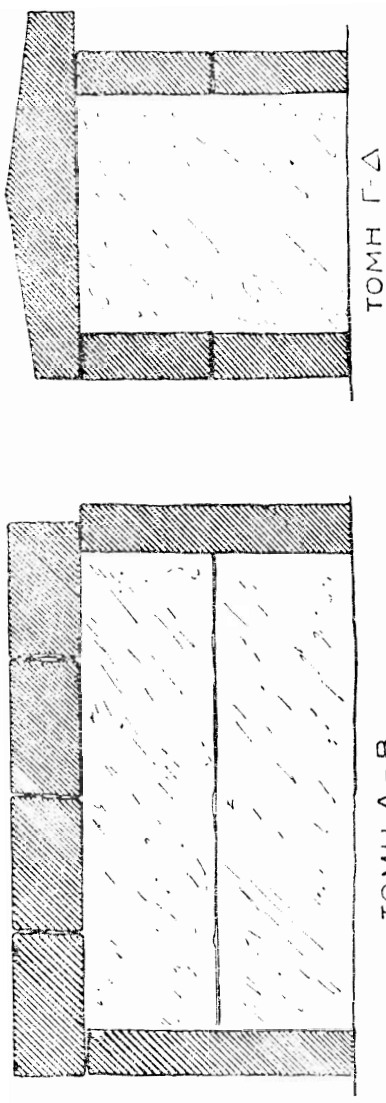
¹ Ἐδημοσιεύθη ἤδη ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ D. M. Robinson, Excavations at Olynthus XIII (1950) σ. 96-98, πίν. 60 A-B.

² Ζημ. 57.

³ BCH LXXIII, 1949, 531.

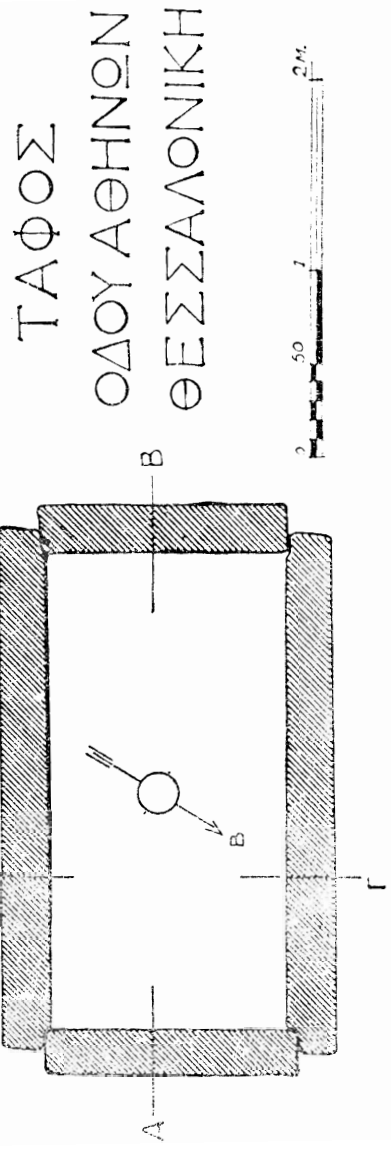
⁴ BCH LXXI-LXXII, 1947-1948, 438.

⁵ C h. J. Makaronas, Via Egnatia and Thessalonike. Studies presented to David Moore Robinson 380 κ.έ., πίν 21.

ΤΟΜΗ Α-Β

ΤΟΜΗ Γ-Δ

ΤΑΦΟΣ
ΟΔΟΥ ΑΘΗΝΩΝ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Εικ. 5. Τάφος κατά την οδόν Ἀθηνῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ. Κάτοψη καὶ τομαί.

18. Κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1941 ὑπὸ τινος Γερμανοῦ ἀρχαιολόγου (;) ὀνόματι Stössel, ὑπηρετοῦντος εἰς ναυτικὴν μονάδα, ἐνηργήθησαν ἀνασκαφαὶ εἰς τὴν προϊστορικὴν «Τοῦμπα ν» τοῦ ὁμωνύμου συνοικισμοῦ τῆς Θεσσαλονίκης,¹ χωρὶς νὰ δοθῆ ἠρηγομένης ἄδεια ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖον Παιδείας. Τὰ εὐρήματα δὲν κατετέθησαν εἰς τὸ Μουσεῖον, οὐδ' ἐπληροφόρηθημεν ἄλλο τι ὡς πρὸς τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀνασκαφῶν τούτων.²

19. Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία ἐσυνέχισε διὰ τοῦ Μαρίνου Καλλιγᾶ τὰς ἀνασκαφὰς εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1940. Κατ' αὐτὰς διεπιστώθη ὅτι τὸ μέγα ἐκεῖνο δημόσιον κτήριο τοῦ 4ου αἰῶνος μ. Χ., τὸ ὁποῖον προϋπῆρχεν, ὅταν ἐκτίσθη ὁ ναός,³ ἔφθανεν εἰς μῆκος τὰ 69 μέτρα περίπου, χωρὶς ἀκόμη νὰ σημειωθοῦν τὰ πέρατα. Ἀπεκαλύφθησαν ἐπίσης ἐρείπια ἄλλων κτισμάτων καὶ μικρῶν κατασκευῶν, τῶν ὁποίων δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ διευκρινισθοῦν ὁ προορισμὸς καὶ ἡ ἐποχὴ.⁴

20. Τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1941 τὸ μνημεῖον ὑπέστη σημαντικὰς, ἀλλ' ὄχι ἀνεπανορθώτους, ζημίας ἐκ βομβαρδισμοῦ, γενομένου ὑπὸ ἰταλικῶν ἀεροπλάνων. Δύο βόμβαι ἔπεσαν πρὸ τοῦ προστώου, ἐνῶ τρίτη προσέκρουσεν εἰς τὴν βορείαν γωνίαν τῆς βάσεως τοῦ τρούλλου. Εὐτυχῶς τὸ μέρος, εἰς τὸ ὁποῖον ἐξεργάγη, ἀπετελεῖτο ἀπὸ συμπαγῆ καὶ στερεὰν τοιχοδομίαν. Ἐὰν ἡ βόμβα ἐπιπτεν ἐν μέτρον περαιτέρω, πρὸς τὸ κέντρον τοῦ τρούλλου, ἀσφαλῶς θὰ ἐχάνετο ἐν ἀπὸ τὰ σημαντικώτερα ψηφιδωτὰ τοῦ 11ου αἰῶνος.⁵ Τὸ Ὑπουργεῖον Παιδείας διέθεσεν ἀμέσως τὰς ἀναγκαιὰς πιστώσεις διὰ τὴν ἐπισκευὴν τῶν ζημιῶν καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ μνημείου. Αἱ ἐργασίαι ἤρχισαν τὸν Μάρτιον τοῦ 1941 ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Ν. Κοτζιά, ἀλλὰ διεκόπησαν τὸν Ἀπρίλιον, διὰ νὰ ἐπαναρχίσουν ὑπὸ τὴν διεύθυνσίν μου τὸν Αὐγούστον τοῦ αὐτοῦ ἔτους καὶ νὰ περατωθοῦν μετὰ δίμηνον περίπου.⁶

¹ Ἡ τούμπα αὐτὴ, γνωστὴ παλαιότερα ὡς «Τούμπα τῆς Καλαμαριάς», περιλαμβάνει οἰκισμοὺς, τῶν ὁποίων οἱ παλαιότεροι ἀνήκουν πιθανῶς εἰς τὴν πρῶτον νεολιθικὴν ἐποχὴν, οἱ δὲ νεώτεροι εἰς τὴν πρῶτον ἐποχὴν τοῦ σιδήρου. (Βλ. σχετικῶς: W. A. Heurtley, Prehistoric Macedonia, Cambridge 1939, XXIII [S 1] καὶ 25).

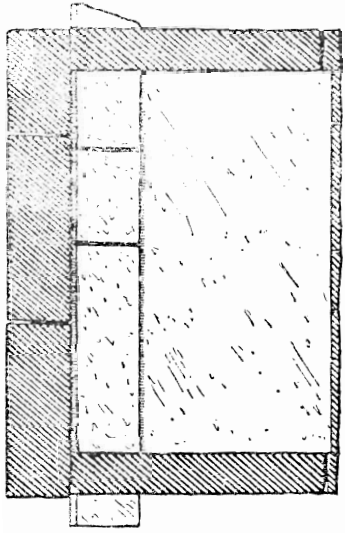
² Ζημ. 42, 138. JHS LXIV 1944, 92.

³ Πρβ. Χρον. 1939, 173-175.

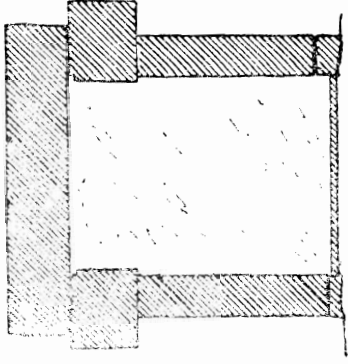
⁴ Μ. Καλλιγᾶ, Ἀνασκαφαὶ καὶ ἔρευναι ἐν τῷ ἐν Θεσσαλονικῇ ναῷ τῆς Ἁγίας Σοφίας. ΠΑΕ 1940, 23-27.

⁵ Πρβ. Ζημ. 84.

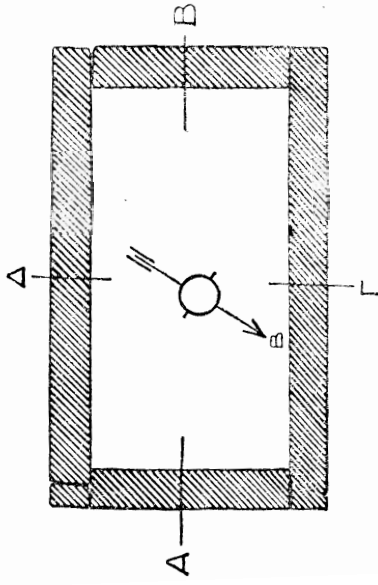
⁶ Ἡ συμπαράστασις τοῦ καθηγητοῦ Ξυγγοπούλου ὑπῆρξε τότε πολὺτιμος. Ἡ ἐγκυρὸς γνώμη του ἐπὶ τῶν ἐκάστοτε ἀνακυπτόντων ζητημάτων καὶ αἱ εὐστοχοὶ ὁδηγίαι του συνετέλεσαν μεγάλως, ὥστε τὸ ἔργον νὰ περατωθῆ αἰσίως, παρ' ὅλας τὰς ἐνσχερείας τοῦ πρώτου ἐκείνου ἔτους τῆς κατοχῆς, τὸ ὁποῖον ὑπῆρξε καὶ τὸ χειρότερον.

ΤΟΜΗ Α-Β

ΤΟΜΗ Γ-Δ

ΤΑΦΟΣ
ΟΔΟΥ ΑΘΗΝΩΝ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Εικ. 6. β. Ταφος κατά την οδόν Ἀθηνῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ. Κίτροφης καὶ τομαί.

21. Κατὰ τὴν δευτέραν ταύτην περίοδον τῶν ἐπισκευῶν ἐσυνέχισε παρσλήλως τὰς σκαφικὰς ἐργασίας του ὁ Καλλιγᾶς, ἀσχοληθεὶς ἀφ' ἑνὸς μὲν μετὰ τὴν ἔρευναν τῶν παλαιότερων κτηρίων, ἐφ' ὧν ἐκτίσθη ὁ ναός, ἐφ' ἑτέρου δὲ μετὰ διάφορα οἰκοδομικὰ προβλήματα, ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἀρχικὴν μορφήν τοῦ μνημείου καὶ τὰς ἐπακολουθησάσας μετατροπὰς. Κατὰ τὰς ἐργασίας ταύτας, διανογισθῶν δύο τοξοτῶν θυρῶν τῆς προσόψεως, αὗτινες εἶχον τειχισθῆ εἰς μεταγενεστέρους χρόνους, ἀπεκαλύφθησαν σημαντικαὶ τοιχογραφίαι, ἀναγόμεναι εἰς τὸν 12ον-13ον αἰῶνα καὶ εἰκονίζουσαι γυναικείας καὶ ἀνδρικός μορφὰς ὁσίων. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῶν στερεωτικῶν ἐργασιῶν καὶ χάρις εἰς τὰ ἐσωτερικὰ ἱερῶματα ὁ Καλλιγᾶς ἔδυνήθη νὰ φωτογραφήσῃ καὶ νὰ μελετήσῃ λεπτομερῶς ἐκ τοῦ πλησίον τὸ ἐπὶ τοῦ τρούλλου μωσαϊκὸν τῆς Ἀναλήψεως, διαπιστώσας ὅτι ἐκάστη μορφή συνεντίθετο τμηματικῶς ἐπὶ τοῦ ἐδάφους καὶ μετὰ ταῦτα ἐπετίθετο ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ τρούλλου, συμπληρουμένων κατόπιν τῶν χρυσῶν τμηφίδων τοῦ βάρους (φόντου).¹

22. Συγχρόνως εἰς τὸ μωσαϊκὸν τῆς ἀψίδος παρατηρήθη ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Ἀ. Ξυγγοπούλου ὅτι ὁ νῦν ἐπὶ τῶν γονάτων τῆς Παναγίας καθήμενος Χριστὸς ἀντικατέστησε παλαιότερον, τοῦ ὁποίου ἴχνη τῶν μηρῶν καὶ τῶν ποδῶν διακρίνονται σαφῶς. Ὁ μεταγενέστερος οὗτος Χριστὸς φαίνεται νὰ εἶναι ἔργον τοῦ τεχνίτου ἢ τῶν τεχνιτῶν, οἱ ὁποῖοι κατεσκευάσαν τὰ μωσαϊκὰ τοῦ τρούλλου. Ἄγνωστος εἶναι ἡ αἰτία, διὰ τὴν ὁποίαν ἐγένεν ἡ ἀντικατάστασις αὐτή.²

23. Ὁ Καλλιγᾶς ἐσυνέχισε τὰς ἐργασίας του καὶ κατὰ τὸ 1948 μετὰ σκοπὸν κυρίως νὰ ἐξακριβώσῃ τὴν μορφήν τοῦ παλαιοῦ προστώου. Ἐνήργησε πρὸς τοῦτο σκαφικὴν ἔρευναν ἐπὶ τοῦ ἀπελευθερωθέντος χώρου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶχεν ἀνεγερθῆ τὸ καθαιρεθὲν ἤδη μεταγενέστερον (τουρκικὸν) προστώον.

24. Πλὴν τούτων ἀπὸ τοῦ 1946 καὶ ἐντεῦθεν ἔγιναν ὑπὸ τὴν ἐπιμετείαν τοῦ Στ. Πελεκανίδου διάφορα ἔργα πρὸς ἐξωραϊσμὸν ἰδίως τοῦ μνημείου. Σὺν τοῖς ἄλλοις κατεσκευάσθη νέον δάπεδον ἐκ μαρμαρίνων πλακῶν, φέρον εἰς τὸ κέντρον, ὑπὸ τὸν τρούλλον, ὀμφάλιον, σχεδιασθὲν κατὰ μίμησιν τοῦ εἰς τὸν βυζαντινὸν ναὸν τῆς Ὁλύμπου ἀποκαλυφθέντος.³ Κατὰ τὰς σκαφικὰς ἐργασίας, τὰς γενομένας πρὸς τοποθέτησιν τοῦ νέου τούτου δαπέδου, ἀνευρέθη τμηματὶ τῆς πλακοστρώσεως τοῦ 8ου αἰῶνος, ἀποτελούμενον

¹ Μ. Καλλιγᾶ, Ἐργασίαι εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας τῆς Θεσσαλονίκης. ΠΑΕ 1911-1944, 42-52.

² Μ. Καλλιγᾶς, ἄνωτ. σ. 52.

³ Βλ. D. M. Robinson, Excavations at Olynthus XII. Baltimore 1946, πίν. 262-270.

ἀπὸ τετραγώνους καὶ τριγώνους πλάκας ἐκ λευκοῦ, ἐρυθροῦ καὶ πρασίνου μαρμάρου, ὡς καὶ ἀπὸ παλαιοχριστιανικὰ θωράκια. Ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ νάρθηκος ἀπεκαλύφθησαν τρεῖς τάφοι, ἀνήκοντες εἰς ἐπισκόπους ἢ ἱερεῖς καὶ ἀναγόμενοι εἰς τὸν 11ον ἢ 12ον αἰῶνα.¹ Ἐπίσης ἐξεκαθαρίσθη ἡ κάτω περιοχὴ τῆς προσόψεως ἐκ τῶν μεταγενεστέρων κονιαμάτων καὶ ἀπεκαλύφθη ἡ παλαιὰ τοιχοδομία, κατὰ δὲ τὴν ἄνω περιοχὴν, προσθήκην τουρκοικῶν χρόνων, ἐπετέθη νέον κονίαμα. Τέλος ἠνοίχθησαν τὰ 4 παράθυρα τῆς προσόψεως, τὰ ὁποῖα ἦσαν ἐπίσης τετειχισμένα, ὡς καὶ αἱ δύο ἀκραῖαι θύραι (πίν. IXβ). Κατὰ τὰ ἐσωτερικὰ μέτωπα τῶν δύο μεγαλυτέρων παραθύρων ἀπεκαλύφθησαν τοιχογραφίαι τοῦ 12ου καὶ 14ου αἰῶνος.

25. Κατὰ τὰ ἔτη 1946 - 1947 ὁ Πελεκανίδης ἐνήργησεν ἐκσκαφὰς καὶ ἀποχωματώσεις εἰς τὸν περίβολον τῆς Ἀχειροποιήτου, ὅπου ἀπεκαλύφθησαν τοῖχοι καὶ θεμέλια διαφόρων προσκτισμάτων τῆς βασιλικῆς. Ἐσημειώθησαν ἐπίσης ψηφιδωτὰ δάπεδα, μαρμάρινα πλάκες πολυτελοῦς ὀρθομαρμαρώσεως, θεοδοσ ἀνὰ κιονόκρανα, βάσεις κιόνων, δύο κορμιοὶ ἀγαλμάτων καὶ ἐνδιαφέροντα ἀπὸ εἰκονογραφικῆς ἀπόψεως ὄστρακα βυζαντινῶν ἀγγείων.²

26. Τὸ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν ἄκραν τοῦ βορείου κλίτους τοῦ ναοῦ μικρὸν παρεκκλήσιον ἀνεστηλώθη καὶ ἀποκατεστάθη εἰς τὴν ἀρχικὴν του μορφῆν ἐπὶ τῇ βάσει σχεδίων τοῦ καθηγητοῦ Ἀ. Ευγγοπούλου.

27. Ἡ ἀναστήλωσις τοῦ Ἀγίου Δημητρίου, διακοπεῖσα τὸ 1938, ἐπανήρτισε τὸ 1946 ὑπὸ τὴν ἐπιστημονικὴν ἐποπτείαν καὶ καθοδήγησιν τῶν καθηγητῶν Γ. Σωτηρίου, Ἀ. Ὀρλάνδου, Ἀ. Ευγγοπούλου, τοῦ ἐφόρου βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων Στ. Πελεκανίδου καὶ ὑπὸ τὴν τεχνικὴν διεύθυνσιν τοῦ ἀρχιτέκτονος Λ. Θανοπούλου. Κατόπιν ἐντατικῶν προσπαθειῶν αἱ κυρίως οἰκοδομικαὶ ἐργασίαι ἐπερατώθησαν μετὰ τριετίαν, ἐπετεύχθη δὲ ὥστε τὴν 28ην Ὀκτωβρίου 1949, κατὰ τὴν ἐπέτειον τοῦ Πολιούχου, νὰ τελεσθοῦν μετὰ πάσης μεγαλοπρεπείας τὰ ἐγκαίνια τοῦ ἐκ νέου ἀποδοθέντος εἰς τὴν λατρειάν ναοῦ.

Κατὰ τὴν ἀναστήλωσιν παρ' ὅλης τὰς τεχνικὰς δυσχερείας κατεβλήθη καθεὶ προσπάθεια, ὥστε νὰ μὴ ἐπέλθῃ μεταβολὴ εἰς τὴν παλαιὰν μορφὴν τῆς βασιλικῆς (πίν. Χα).

28. Παράλλῃως πρὸς τὰς ἀναστηλωτικὰς ἐργασίας ἐγένοντο εἰς

¹ BCH LXXI - LXXII, 1947-1948, 190. S. Pelekanidis, Byzantine researches in Northern Greece, *Archaeology* 14, 1, March 1949, 43. *Ποβ. Ch. Delvoye*, *Travaux récents sur les monuments byzantins de la Grèce* (1938 - 1947), *Byzantion* XIX, 1949, 358.

² BCH LXXI - LXXII, 1947-1948, 41. Πελεκανίδης ἐν *Archaeology* 14, 1, March 1949, 47-48. *Ch. Delvoye*, *Byzantion* XIX, 1949, 360.

εὑρεῖαν κλίμακα ἔσκαφαὶ καὶ ἀποχωματώσεις ἔξωθι τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ ναοῦ, διὰ τὰ ἐκκαθαρισθῆ ὁ χώρος ἀπὸ τὸν ὄγκον τῶν χωμάτων. τὰ ὁποῖα ἐκάλυπτον τὸν τοῖχον εἰς ὕψος μέχρι 3 μέτρων περίπου.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐργασιῶν τούτων ἀπεκαλύφθησαν λείψανα διαφόρων προσκτισμάτων τῆς βασιλικῆς καὶ διεσαφήθη ἡ ἀρχικὴ διάταξις τῆς βορείας προσόψεως. Ἐδῶ ἐνεφανίσθησαν δύο πρόπυλα· τὸ μὲν ἔξωθεν τῆς βορείας πύλης τοῦ ναοῦ, βασιζόμενον ἐπὶ πεσσῶν, τὸ δὲ ἔξωθεν τῆς πύλης τοῦ ἀριστεροῦ πτερυγίου, στηριζόμενον ἐπὶ κίωνων. Τὸ πρόπυλον μετεγράφη ἀργότερα εἰς παρεκκλήσιον, προσετέθη δὲ δεύτερον πρὸς δυσμᾶς, ἔνθα ἀπεκαλύφθησαν καὶ δύο τάφοι μετ' ἀγγείων τοῦ 12ου-13ου αἰῶνος.¹

29. Εἰς ἀπόστασιν ὀλίγων μέτρων βορειοδυτικῶς τῆς βορείας πύλης τοῦ ναοῦ ἀνευρέθη μία σῆμαντικὴ ἐπιγραφή, χρονολογημένη τὸ 95 π. X., ἢ ὁποῖα περιέχει ψήφισμα τῆς ὀργανώσεως τῶν « νέων », τιμησάτων τὸν κατὰ τὸ ἔτος 96/95 π. X. διατελέσαντα γυμνασίαρχον Παράμονον Ἀντιγόνου διὰ τὴν δρᾶσίν του κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀρχῆς του. Τὸ κείμενον, δυσανάγνωστον εἰς πολλὰ σημεῖα λόγῳ τῆς φθορᾶς τῆς ἐπιφανείας τῆς πλακόσ, ἔξεδόθη ἤδη ὑπ' ἐμοῦ,² ἀποκατεστάθη δὲ δι' εὐστόχων διορθώσεων καὶ συμπληρώσεων τῶν Jeanne καὶ Louis Robert.³ Μία νέα ἐκδοσίς του ἐνταῦθα φρονῶ ὅτι δὲν εἶναι ἄσκοπος :

Οἱ νέοι

Ἀθηγαγόρας Ἀπολλοδώρου, Πύρρος Κλειτομάχου,
Νεικόστρατος Ν[ε]ικομάχου, Διογένης Ἐπιγένου, υἱ
Στρατῶν Ξένωνος, Ν[ε]ικήρατος Ἀνδροκλέους [υ

5

εἶπαν

ἐπεὶ Παράμονος Ἀ[ν]τιγόνου, αἰρεθεὶς γυμνασίαρχος
εἰς τὸ τρίτον καὶ πεντηκοστὸν ἔτος πολλὴν π[ροση-
νέγκατο προθυμίαν [ε]ἰς τὸ προσταῖναι τῆς ἀρχῆς ἐν[γνω-
μόνως, ἔν τε τοῖς χορηγουμένοις ἅπασιν ἐκτενῆ π[αρα-

10

σκενά[ζ]ων ἑαυτὸν καὶ τὰς ἡθισμένας τιμὰς γ[νησίως
τοῖς τε θεοῖς καὶ Ῥωμαίοις εὐεργέταις ἐπαύξων κ[— — —

¹ BCH LXXI—LXXII, 1947-1948, 438. Archaeology II, 1, (March 1949), 47. Byzantion XIX, 1949, 357-358. Γ. Α. Σωτηρίου, Ἀνασκαφαὶ ἐν τῇ βασιλικῇ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης. ΠΑΕ 1949, 139 κ.έ.

² X. I. Μακαρόνα, Ἀπὸ τὰς ὀργανώσεις τῶν νέων τῆς ἀρχαίας Θεσσαλονίκης, ΕΦΣΠΘ VI (= Μνημόσυνον Ν. Γ. Παλλαδάκι) 293 κ.έ.

³ J. et L. Robert, Bull. Epigraphique 1949, ἀφ. 92 (= REG LXII, 1949: σ. 32-33).

- οόμενος δὲ καὶ τῆς εὐταξίας τῆς ἐν τῷ τόπῳ κ[αὶ κα-
θόλου στοχαζόμενος ἐμ πᾶσι τοῦ πρόποντος, οὐ τὴν δα-
π(ά)νην τὴν προσήκουσαν παραλέ[λ]οιπεν, ἀλλὰ τ[ὸν
15 χρόνον τῆς ἀρχῆς λ[...] ασι [_ca⁵ _ _ _] ας τιθεὶς τὸ ἄλειμ[μα δι-
ατε(τέ)λεκεν· δίκαιον δέ ἐστιν τοὺς φιλοδόξω(ι) προα[ι]ρέ-
σει χρωμένους τῶν [κ]αθηκουσῶν τιμῶν τυγχάνειν,
ἵνα καὶ ἔτεροι, θεωροῦντες τὰς γινομένας τιμὰς
ὑπὸ τῶν νέων, τῶν ὁμοίων ἂν ζηλωταὶ γίνωνται·
20 ἔδοξεν τοῖς ἀπὸ τοῦ γυμνασίου ἐπαιέσαι τ[ε
τὸν Παράμονον ἐπὶ τῇ προαιρέσει καὶ στεφανῶσαι
θαλλοῦ στεφάνῳ καὶ εἰκόνη χαλκῆ(ι) καὶ γραπτῆ[ι] τ[ε]-
λείαι, τὸ δὲ ψήφισμα ἀναγραφὴν εἰστήλην λιθίνην
τεθῆναι προφανὲς ἐν τῷ γυ(μ)νασίῳ, χορηγηθῆ[ν]-
25 τος ὑπὸ τῶν ταμιῶν κατὰ τὸ παρὸν τοῦ τε εἰς τῆ[ν
γραπτὴν εἰκόνα καὶ στήλην ἀναλώματος. *vac.*
Ἐπεχειροτονήθη ἔτους γ' καὶ ν', *vacat*
Ἐπερβερατίου ν υ δεκάτη ε ἀπίοντος. *vac.*

(Στ. 10: ἠθισμένας. Τὸ Η εἶναι σαφές. Στ. 11: Κ[----] — Οἱ J. · L. Robert ἀναγινώσκουν καὶ συμπληρῶνουν π[ροπο] | οόμενος, ἀντὶ κ[αθηγ] | οόμενος,¹ ὅπως εἶχα ἀναγνώσει καὶ συμπληρώσει ἐγώ. Ἐν τούτοις καὶ μετὰ νέαν ἐξέτασιν τοῦ λίθου δὲν μοῦ φαίνεται πιθανὸν τὸ εἰς τὸ τέλος τοῦ στίχου γράμμα νὰ εἶναι Η. Ἐξακολουθῶ νὰ πιστεύω ὅτι πρόκειται περὶ Κ. Ὅποσδήποτε ἀφήνω ἀσυμπλήρωτον ἐδῶ τὴν λέξιν, ἐφ' ὅσον, ὡς παρατηροῦν οἱ J. καὶ L. Robert: la coupe syllabique exclut cette restitution (δηλ. κ[αθηγ] | οόμενος). Στ. 12 · 13: κ[αὶ κα] | θόλου. Οἱ J. καὶ L. Robert συμπληρῶνουν κ[αὶ δι] | ὄλου. Ἀλλὰ ἡ συμπλήρωσις εὔτη δὲν εὐνοεῖται ἀπὸ τὰ σφζόμενα ἴχνη ἐπὶ τοῦ λίθου. Προτιμητέα ἡ ἀνωτέρω γραφή, ἡ ὁποία σενιστάται καὶ ὑπὸ τοῦ Klaffenbach καὶ συγχωρεῖται ὑπὸ τὰ σφζόμενα ἴχνη. Ὅποσδήποτε ἡ γραφή: κ[αὶ τοῦ] | ὄρθου, τὴν ὁποίαν καὶ ἐγὼ μὲ ἐπιφύλαξιν εἶχα προτείνει, εἶναι καταδικαστέα. Στ. 15: ἄλειμ[μα καὶ ὄχι ἄλλειμ[μα, ὅπως ἐσφαλμένως εἶχα ἀναγνώσει. Στ. 19: τῶν ὁμοίων. Διόρθωσις J. καὶ L. Robert, ὑποδειχθεῖσα καὶ ὑπὸ Klaffenbach (ἀντὶ δαίων ἂν) καὶ ἐπικυρωμένη ἀπὸ νέαν ἐξέτασιν τοῦ λίθου. Στ. 20: τ[ε] κατὰ J. καὶ L. Robert καὶ Klaffenbach).

30. Τὸ ἀνωτέρω κείμενον, μία ἐρμαϊκὴ στήλη με ἀπογραφοῦν ἐφ' ἡβων τοῦ 206 μ. Χ. καὶ ἐν τεμάχιον πλακόσ, ὕπου ἀναγράφε-

¹ Τὴν ἰδίαν ἀνάγνωσιν προτείνει καὶ ὁ καθηγῆτης G. Klaffenbach εἰς ἐπιστολήν, τὴν ὁποίαν εἶχε τὴν καλωσύνην νὰ μοῦ ἀπετύχη

ται : οἱ ἔφ[ηβοι] μοῦ παρέσχον ἐνδείξεις διὰ τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι τὸ ἀρχαῖον γυμνάσιον τῆς πόλεως ἔκειτο παρὰ τὸ στάδιον, εἰς τὴν θέσιν ὅπου ἐκτίσθη ἀργότερα ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου.¹ Ἡ μεσαιωνικὴ μαρτυρία, ὅτι ὁ «πάνσεπτος οἶκος» ἐκτίσθη μεταξὺ τοῦ λουτροῦ καὶ τοῦ σταδίου, συμβιβάζεται μὲ τὴν εὐλόγον ἐκδοχὴν, ὅτι κατὰ τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους τὸ γυμνάσιον, πλουτισθὲν μὲ ἐγκαταστάσεις θερμῶν, ἥλλαξε τὸν ἀρχικόν του χαρακτήρα, προσαρμοσθὲν πρὸς τὰς συνηθείας τῆς ἐποχῆς. Εἰς τὰς ἐγκαταστάσεις τῶν θερμῶν τούτων δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἀνῆκον τὰ ῥωμαϊκὰ ἐρείπια, τὰ ὁποῖα μέχρι τοῦδε ἔχουν σημειωθῆ, ἰδίως εἰς τὴν κρύπτῃν τῆς βασιλικῆς, ὡς καὶ οἱ ἀγωγοὶ ὑδάτων, οἱ ὁποῖοι εὐρέθησαν κατὰ τὰς ἐργασίας στερεώσεως τῶν θεμελίων κατὰ τὸ 1946.²

31. Τὸ ζήτημα τῆς τοπογραφίας τοῦ σταδίου ἀνεθεωρήθη ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Ἁ. Ξυγγοπούλου ἐπὶ τῇ βάσει νέων στοιχείων, τὰ ὁποῖα, συσχείσας οὕτως πρὸς τὰ νοτιοδυτικῶς καὶ νοτίως τῆς βασιλικῆς σημειωθέντα κατὰ καιροὺς κτηριακὰ λείψανα, συνήγαγε τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὸ στάδιον, εἰς τὸ ὁποῖον ἤθλησεν ὁ μαθητὴς τοῦ Μεγαλομάρτυρος Νέστορος, ἔκειτο νοτιοδυτικῶς τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου καὶ πολὺ πλησίον αὐτοῦ. Τὸ ἀνατολικὸν πέρασ τοῦ σταδίου ὠρίζε πιθανώτατα ὁ πρὸ τοῦ ἐργατικοῦ κέντρου εὐρεθεὶς πρὸ ἐτῶν βυζαντινὸς τάφος, περὶ τὴν θέσιν τοῦ ὁποίου εἰκάζει ὁ καθηγητὴς Ξυγγόπουλος ὅτι εἶχεν ἀνεγερθῆ ναῖσκος, ἀφιερωμένος εἰς τὸν Ἁγίον Νέστορα.³

32. Τὸ περὶ τῆς βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ἔργον, τὸ ὁποῖον ἀπὸ ἐτῶν ἐτοιμάζει ὁ καθηγητὴς Γ. Σωτηρίου, περατωθὲν πρόκειται νὰ ἐκδοθῆ προσεχῶς ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Σωτηρίου ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῶν ἀναστηλωτικῶν ἐργασιῶν συνεπλήρωσε τὰς ἐρεῦνας του μὲ νέας συμπληρωματικὰς ἀνασκαφὰς. Κατ' αὐτὰς ἀπεκαλύφθη ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ Ἱεροῦ βήματος ἄψις, ἀνήκουσα εἰς τὸν «οἰκίσκον» τῶν παραδόσεων, ἥτοι εἰς τὸ προσηγνὸν τῆς βασιλικῆς μαρτύριον τοῦ 4ου αἰῶνος. Ἐντὸς τῆς ἀψίδος ταύτης περιελαμβάνετο καὶ τὸ κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ 1917 ἀνακαλυφθὲν σταυρικὸν ὄρυγμα μετὰ τοῦ δμφαλοῦ, τοῦ περιέχοντος

¹ X. Μακαρόνα, ἀνωτ. σ. 304 κ. ἑ.

² BCH LXXI · LXXII, 1947 · 1948, 399.

³ Ἁ. Ξυγγοπούλου, Συμβολαὶ εἰς τὴν τοπογραφίαν τῆς βυζαντινῆς Θεσσαλονίκης. Ἐκδοσις Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Θεσσαλονίκη 1949, 23 κ. ἑ. Εἰς τὸ πρῶτον μέρος τῆς μελέτης του (σ. 7 κ. ἑ.) ὁ Ξ. ἠσχολήθη μὲ τὴν Καταφυγὴν, διασαφήσας ὅτι αὕτη κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα ἦτο ναὸς τῆς Θεοτόκου, ἐκτισμένος ἐπὶ στοῶν παλαιοῦ οἰκοδομήματος, ὅπου κατὰ τὴν παράδοσιν ἐδίδασκε καὶ ὅπου συνελήφθη ὁ Ἅγιος Δημήτριος. Τοποθετεῖ δὲ ὁ Ξ. τὸν ναὸν τοῦτον τῆς Καταφυγῆς κατὰ τὴν δυτικὴν περιοχὴν τῆς Μεγάλης Ἀγορᾶς, γύρω ἀπὸ τὴν Παναγίαν τῶν Χαλκῶν.

τὸ μαρμάρινον λαβνακίδιον μὲ τὸ φιαλίδιον τοῦ αἵματος τοῦ Ἁγίου. Ὅτε ἱδρῦθη ἡ βασιλικὴ τοῦ 5ου αἰῶνος, ὁ «οἰκίσκος» κατηδαφίσθη, ἡ δὲ ἀψὶς μετετέθη ἀνατολικώτερα, ἐνῶ τὸ σταυρικὸν ὄρυγμα, ὁ τάφος δηλαδὴ τοῦ μάρτυρος, διετηρήθη εἰς τὴν θέσιν του, τεθείσης ὑπεράνω αὐτοῦ τῆς Ἁγίας Τραπέζης. Ἡ ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ ἱεροῦ ἔρευνα διεσάφησεν ἐπίσης καὶ τὴν διάταξιν τοῦ ἀρχικοῦ συνθρόνου, ἔχοντος τοὺς θρόνους τῶν ἱερέων ἑκατέρωθεν τῆς Ἁγίας Τραπέζης. Πρὸς τούτοις ὑπὸ τὰ δάπεδα τῶν περυγίων ἀπεκαλύφθησαν τὰ ἐρείπια δύο μονοκλίτων ναυδρίων μὲ χαμηλὰς ἀψίδας, διηυκρινίσθη δὲ ἡ μορφή τῶν περυγίων τούτων κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα. Κατὰ τὸς σκαφικὰς ἐρεῦνας, τὰς ἐνεργηθείσας εἰς τὰ κλίτη τῆς βασιλικῆς, ἐβεβαιώθη ὅτι αἱ κεντρικαὶ κιονοστοιχίαι δὲν ἀνήκουν εἰς τὸν ἀρχικὸν ναὸν τοῦ 5ου αἰῶνος, ἀλλὰ κατεσκευάσθησαν κατὰ τὴν ἀναστήλωσιν τοῦ 7ου αἰῶνος. Εἰς βαθύτερα στρώματα ἀπεκαλύφθησαν ὕδαταγωγοὶ καὶ τοῖχοι τοῦ ῥωμαϊκοῦ λουτροῦ, χρησιμοποιοθέντες ἐν μέρει καὶ ὡς στυλοβάται. Ἐκ τῶν ἀποκαλυφθέντων ἐντεῦθεν οἰκοδομικῶν λειψάνων καὶ ἐκ τῶν προχριστιανικῶν οἰκοδομικῶν στοιχείων τῆς κρύπτῃς προέκυψεν εἰς γενικὰς γραμμὰς ἡ μορφή τοῦ ῥωμαϊκοῦ λουτροῦ. Ἀνασκαφέντος τοῦ δαπέδου τῆς κρύπτῃς, ἀπεκαλύφθησαν λείψανα διαδοχικῶν ἐποχῶν τοῦ ῥωμαϊκοῦ λουτροῦ, ὕδαταγωγοὶ καὶ μεγάλη ὑπογεία σήραγξ. Ἡ ἔρευνα τέλος εἰς τὴν μαρμαρίνην ἐξέδραν τῆς κρύπτῃς ἔρριψεν ἀρκετὸν φῶς εἰς τὸ σκοτεινὸν πρόβλημα τῶν τελομένων ἐκεῖ ἱεροτελεστιῶν.¹

33. Ἐκ τῶν γενομένων εἰς τὸν Ἁγιον Δημήτριον συντηρητικῶν ἐργασιῶν προέκυψαν νέα δείγματα τῆς διακοσμήσεως τῆς βασιλικῆς. Ἐπὶ τοῦ νοτίου μετώπου τοῦ δευτέρου πεσοῦ τῆς δεξιᾶς μεγάλης κιονοστοιχίας ἀπεκαλύφθη ὑπὸ τοῦ Πελεκανίδου κάτωθι στρώματος μεταγενεστέρου κονιάματος τοιχογραφία καλῆς τέχνης τοῦ 11ου ἢ 12ου αἰῶνος, εἰκονίζουσα τὸν Ὅσιον Λουκᾶν τὸν Στειριώτην, τὸν περίφημον δηλαδὴ ἄσκητὴν, ὅστις ἴδρυσεν τὴν φερώνυμον μονὴν τῆς Φωκίδος.² Κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ πρὸς τὰ ἀριστερὰ τοῦ Ἱεροῦ πεσοῦ ἀνευρέθη νέον ψηφιδωτὸν μὲ παράστασιν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου καὶ ἀναθηματικὴν ἐπιγραφὴν. Ἀτυχῶς τοῦτο ἔχει ὑποστῆ σημαντικὴν φθοράν. Δεύτερον ψηφιδωτὸν ἀπεκαλύφθη κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν πλευρὰν τοῦ τριβήλου, ἔνθα εἰκονίζεται ἐπίσης ὁ Ἁγιος Δημήτριος εἰς στάσιν δεξιῆς ἐν μέσῳ δύο γενειοφόρων μορφῶν. Καὶ τούτου ἡ φθορὰ εἶναι με-

¹ Γεωργ. Α. Σωτηρίου, Ἀνασκαφαὶ ἐν τῇ βασιλικῇ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης. ΠΑΕ 1949, 135-144.

² Α. Ευγγουπόπουλου, Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1946 (ἔκδοσις τῆς Ἐταιρείας τῶν Φίλων τῆς βυζαντινῆς Μακεδονίας), σ. 46. Πρβ.: BCH LXXI-LXXII, 1947-1948, 400. Archaeology II, 1 (March 1949) 47.

γάλη, τὰ πρόσωπα ὁμως τῶν ἐκατέρωθεν τοῦ μάρτυρος μορφῶν σφύζονται εἰς καλήν κατάστασιν.

34. Εἰς τὴν κρύπτῃν τοῦ ναοῦ συνεκεντρώθησαν ὑπὸ τοῦ Σωτηρίου αἱ ἐπιγραφαί, τὰ γλυπτά, τὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, τὰ ἀγγεῖα κλπ. ἀντικείμενα, ὅσα ἀνευρέθησαν εἰς τὴν βασιλικὴν καὶ τὰ πέριξ. Οὕτω κατηρτίσθη ἀξιόλογον μικρὸν Μουσεῖον τοῦ Ἀγίου Δημητρίου, ταξινομηθὲν κατὰ ἐποχὰς καὶ διακοσμητικὰ θέματα.¹

35. Παραλλήλως πρὸς τὰς ἀναστηλωτικὰς ἐργασίας τοῦ Ἀγίου Δημητρίου ἐγένετο καὶ ἡ ἀποκατάστασις τοῦ παρεκκλήσιου τοῦ Ἀγίου Εὐθυμίου εἰς τὴν ἀρχικὴν του μορφὴν. Αἱ σχετικαὶ ἐργασίαι ἔφεραν εἰς φῶς ὑπὸ τὸ δάπεδον εὐρεῖαν κλίμακα, ἡ ὁποία ὠδήγει πρὸς τὴν ἀνατολικὴν εἴσοδον τῆς βασιλικῆς. Ἡ κλίμαξ αὕτη ἠχρησεύθη, ὅτε ἀνηγέρθη τὸ παρεκκλήσιον. Κατὰ τὸν καθαρισμὸν τῶν τοιχογραφιῶν, αἱ ὁποῖαι χρονολογοῦνται κατὰ τὸ 1203, διεπιστώθη ἡ ὕπαρξις καὶ ἄλλου στρώματος, φέροντος παλαιότερας τοιχογραφίας. Ὁ Πελεκανίδης συμπεραίνει ἐντεῦθεν ὅτι ἡ ἀνέγερσις τοῦ ναυδρίου πρέπει νὰ εἴχε γίνει τοῦλάχιστον κατὰ τὰ τέλη τοῦ 12ου αἰῶνος καὶ ὄχι κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 14ου ὡς ἐπιστεύετο μέχρι τοῦδε.²

36. Ἡ ὑπηρεσία ἀναστηλώσεως τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας κατὰ τὸ ἔτος 1940 διήνοιξε τὰ παράθυρα τοῦ τρούλλου τοῦ ναοῦ τῶν Δώδεκα Ἀποστόλων, τὰ ὁποῖα εἶχον κλεισθῆ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Τουρκοκρατίας, ἔξεκαθάρισε δὲ τὴν ἐσωτερικὴν ἐπιφάνειαν τοῦ τρούλλου ἀπὸ τὰ μετεγενέστερα κονιάματα. Κατόπιν τῶν ἐργασιῶν τούτων ἀπεκαλύφθη εἰς τὸ κέντρον τοῦ τρούλλου τοιχογραφία τοῦ Παντοκράτορος, (ἀτυχῶς λείπει ἡ κεφαλή), κάτωθι δὲ αὐτοῦ πολύχρωμα ψηφιδωτὰ ἀρίστης τέχνης τοῦ 14ου αἰῶνος, εἰκονίζοντα δέκα ὀλοσώμους προφήτας.³ Αἱ ἐργασίαι ἐσυνεχίσθησαν καὶ κατὰ τὸ 1941, ὅτε ἀποκατεστάθησαν εἰς τὴν ἀρχικὴν των μορφὴν αἱ στέγαι τοῦ περὶ τὸν κυρίως ναὸν περσοῦ, ἀπρεκαλύφθησαν δὲ καὶ νέα λείψανα τῆς διὰ ψηφιδωτῶν διακοσμήσεως τοῦ μνημείου.

37. Μικρὰ στερεωτικὰ ἐργασίαι ἐγένοντο ἐπίσης κατὰ τὸ 1941 εἰς τὸν ναὸν τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ καὶ εἰς τὸ καθολικὸν τῆς Μονῆς τῶν Βλατάδων. Εἰς τὸ τελευταῖον ἀποκατεστάθη μέρος τῆς μεσημβρινῆς προσόψεως ἐπὶ τῇ βάσει μελέτης καὶ σχεδίων τοῦ καθηγητοῦ Ἀ. Ξυγ-

¹ ΠΑΕ 1949, 141.

² Archaeology II, 1 (March 1949), 47. Πρβ. BCH LXXI-LXXII, 1917-1948, 438.

³ BCH LXIV-LXV, 1940-1941, 249. Πρβ. Ch. Delvoye, Travaux κ.λ.π. ἐν Byzantion XIX, 1919, 359.

γοπούλου καὶ ἐκαθαρίσθη ὁ τρούλλος ἐκ τῶν μεταγενεστέρως ἐπιτεθέντων κονιαμάτων.

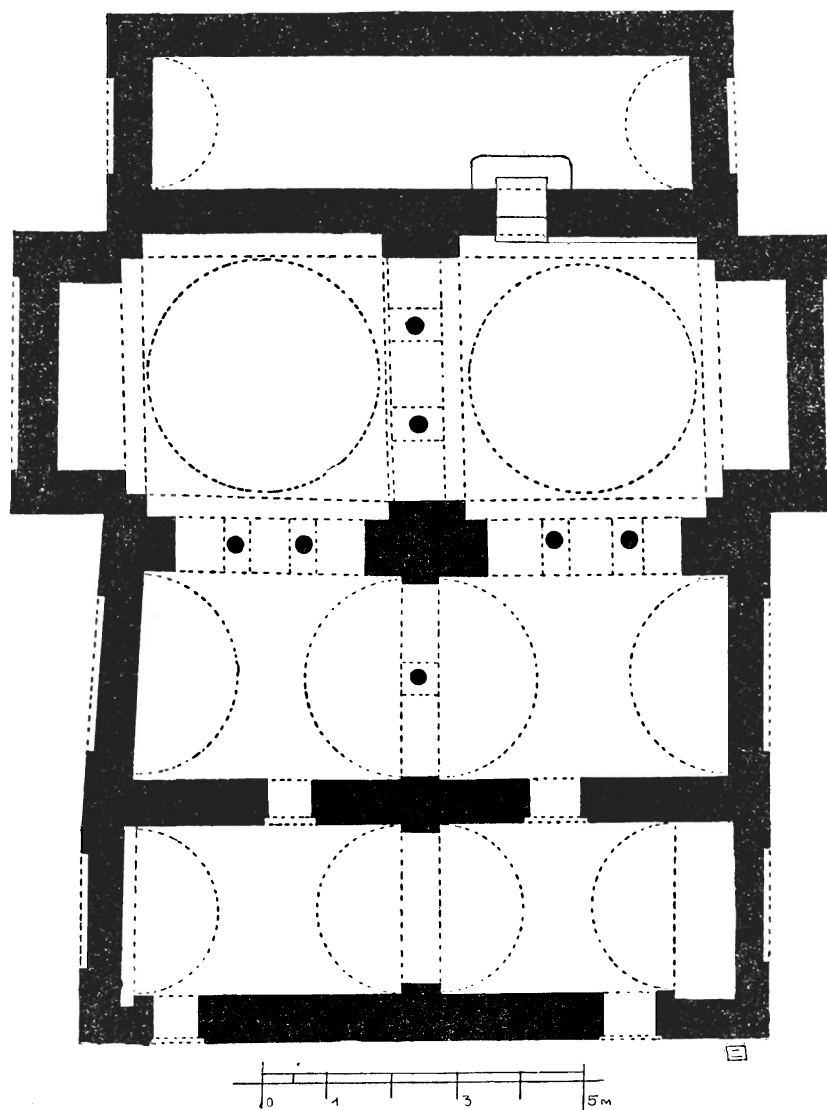
38. Νέον βυζαντινὸν κτίσμα εἰς τὴν ἄνω πόλιν, μεταξὺ τῶν ὁδῶν Θεοτοκοπούλου καὶ Χρυσοστόμου, ἔγινε γνωστὸν ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Ξυγγοπούλου. Πρόκειται περὶ δημοσίου λουτρῶνος τοῦ 14ου αἰῶνος, ὁ ὁποῖος, ἂν καὶ ἐλειτούργει ὡς τοιοῦτος μέχρι τοῦ 1940, ὑπῆρξεν ἐντελῶς ἄγνωστος εἰς ὄλους τοὺς ἀσχοληθέντας μὲ τὰ βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Θεσσαλονίκης, διότι περιεβάλλετο ὑπὸ ὑψηλοῦ μανδροτοίχου, ἀποκλειόντος ἔξωθεν τὴν θέαν αὐτοῦ. Ὁ κυρίως λουτρῶν ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο τετραγώνους χώρους, ὧν ὁ εἷς καλύπτεται διὰ τρούλλου, ὁ δὲ ἄλλος δι' ἡμισφαιρικῆς ὀροφῆς. Πρὸ τῆς θύρας ἐκατέρου ὑπάρχουν ἂνὰ δύο καμαρωτοὶ προθάλαμοι, ὧν οἱ ἐξωτερικοὶ ἐχρησίμευον ὡς ἀποδυτήρια. Καμαροσκέπαστος δεξιαμενὴ ὄπισθεν τῶν κυρίων χώρων ἐχρησίμευε διὰ τὴν ἀποθήκευσιν τοῦ ὕδατος (εἰκ. 7—8). Ὁ λουτρῶν οὗτος εἶναι σημαντικώτατος, διότι εἶναι ὁ μόνος ἴσως σφζόμενος ἀπὸ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, καὶ μάλιστα εἰς καλὴν κατάστασιν.¹

39. Ὑπὸ τοῦ ἐφόρου Πελεκανίδου ἐνηργήθησαν ἀναστηλωτικαὶ καὶ στερεωτικαὶ ἐργασίαι εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης, αἱ ὁποῖαι, ἀρξάμεναι τὸ 1946, ἐπερατώθησαν τὸ 1949. Ὁ ναὸς οὗτος, ὅστις ἦτο μᾶλλον ἄσημος λόγῳ τῶν μετατροπῶν, τὰς ὁποίας εἶχεν ὑποστῆ, καὶ τῶν μεταγενεστέρων κονιαμάτων, μὲ τὰ ὅποια εἶχεν ἐπικαλυφθῆ ἔσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς, ἀποκατασταθεὶς ἤδη εἰς τὴν ἀρχικὴν του μορφὴν, ἐμφανίζεται ὡς ἐν ἀπὸ τὰ λαμπρότερα καὶ σημαντικώτερα τῶν βυζαντινῶν μνημείων τῆς Θεσσαλονίκης (πίν. Χβ). Κατὰ τὴν καθαίρεσιν τῆς βάσεως τοῦ μιναρῆ εὐρέθησαν ἐντειχισμένα διάφορα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη τῆς ἐποχῆς τῶν Κομνηνῶν καὶ τῶν Παλαιολόγων καὶ ἐν ἀνάγλυφον βυζαντινὸν μὲ παράστασιν Ἡρακλέους, καταβάλλοντος τὸν λέοντα τῆς Νεμέας. Εἰς τὸ ἐσωτερικόν, ἀποξεσθέντων τῶν νεωτέρων ἐπιχρισμάτων, ἀπεκαλύφθησαν κατὰ τὸν τρούλλον τοιχογραφίαι, παριστῶσαι προφήτας καὶ ἀγγέλους. Ἡ μορφὴ τοῦ Παντοκράτορος ἦτο κατεστραμμένη τελείως.²

40. Τὸν Αὐγούστον τοῦ 1943 ἐργάται, ἀνασκάπτοντες κατὰ τὴν νοτίως τοῦ Ἑπταπυργίου περιοχὴν, ἐνέπεσαν εἰς θεμέλια καὶ στρωσὶν δαπέδου, κάτωθι τοῦ ὁποίου ἀνευρέθησαν δύο μαρμάρινοι σαρκοφάγοι, φέρουσαι ἐπιγραφὰς ἑλληνικὰς. Ἀνασκαφὴ ἐνεργηθεῖσα ἐκεῖ ὑπὸ τοῦ Πελεκα-

¹ Ἀ. Ξυγγοπούλου, Βυζαντινὸς λουτρῶν ἐν Θεσσαλονίκη, ΕΦΣΠΘ V, 83·97.

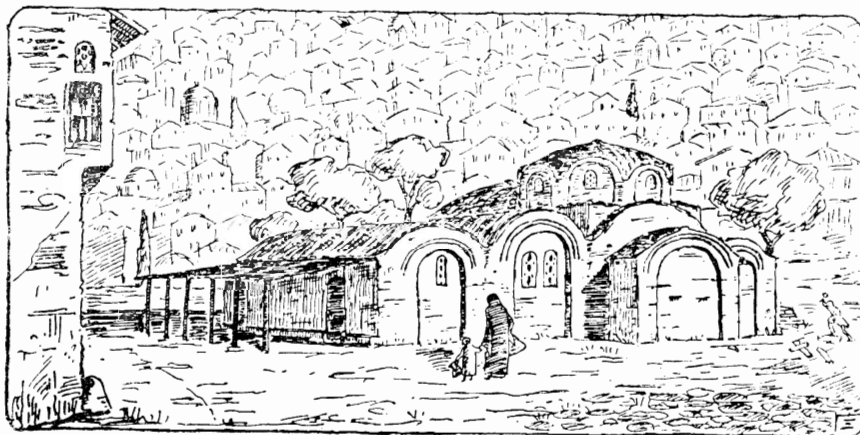
² Archaeology II, 1 (March 1949), 48-49. Πρβ. BCH LXXI-LXXII, 1947·1948, 400, 438 καὶ αὐτ. LXXIII, 1949, 531. C h. D e l v o y e, Travaux κ.τ.λ. Byzantion XIX, 1949, 360·361.

Είχ. 7. Βυζαντινός λουτρών έν Θεσσαλονίκη. Κάτοψις.

νίδου ἀπεκάλυψε μέρος τοῦ κτηρίου, τὸ ὁποῖον ἀπὸ τὰ ἀνευρεθέντα θεοδοσιανὰ κιονόκρανα, ἐν ἐπίκρανον παραστάδος, τὰς βάσεις κιόνων κλπ. συνάγεται ὅτι ἀνήκει εἰς τοὺς παλαιοχριστιανικοὺς χρόνους. Αἱ ἔρευναι περιορίσθησαν εἰς μικρὰν ἔκτασιν καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν κατέστη δυνατόν νὰ διαπιστωθῇ ἂν πρόκειται περὶ ναοῦ ἢ κοσμικοῦ οἰκοδομήματος. Πάντως τὸ κτήριο ἐσφύζετο μέχρι τῶν βυζαντινῶν χρόνων, ὡς συνεπέραναν ὁ Πελεκανίδης ἐκ τινῶν ὑπολειμμάτων χαρακτηριστικῶν τοιχογραφιῶν.¹

41. Συστὸς ἐξ ἑπτὰ χριστιανικῶν τάφων εὐρέθη τυχαίως κατὰ τὴν ὁδὸν Λαγκαδᾶ, ἐστεγασμένων μὲ καμάρας καὶ κεκοσμημένων μὲ τοι-

Εἰκ. 8. Βυζαντινὸς λουτρῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ.

¹ Ἀναπαράστασις τῆς ἀρχικῆς μορφῆς κατὰ Ἄ. Ξυγγόπουλον.

χογραφίας. Εἰς δύο ἐξ αὐτῶν εἰκονίζονται διάφορα σύμβολα χριστιανικά, παγῶνια ἐκατέρωθεν κανθάρου, ἄμνοι ἐκατέρωθεν σταυροῦ, πέδιδες κ.λ.π. Οἱ ὑπόλοιποι πέντε εἶναι διακεκοσμημένοι μὲ θέματα γεωμετρικά. Ὁ Πελεκανίδης, ὁ ὁποῖος προέβη εἰς τὴν ἔρευναν, ἔχει τὴν γνώμην, ὅτι οἱ τάφοι οὗτοι ἀνήκουν πιθανῶς εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς εἰκονομαχίας καὶ ὅτι ἡ λεπτομερῆς καὶ προσεκτικὴ σπουδὴ των θέλει διαφωτίσει τὸ πρόβλημα τῶν σχέσεων μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Θεσσαλονίκης, πρόβλημα, τὸ ὁποῖον ἀπαιτεῖ μακρὰν καὶ ἐκτεταμένην μελέτην.²

¹ BCH LXVIII - LXIX, 1944 - 1945, 430.

² Archaeology II, 1 (March 1949), 49 - 50 εἰκ. 7 - 8. Πρβ. Ch. Delvoye Travaux κ.τ.λ., Byzantion XIX, 1949, 361. BCH LXXI - LXXII, 1947 - 1948, 400 - 401.

Λ η τ ή

42. 'Ολίγον πρὸ τοῦ χωρίου Λητῆς (παλαιὰ ὄνομασία: 'Αἰβάτι)¹ καὶ ἀκριβῶς κατὰ τὸ σημεῖον, ὅπου διασταυρῶνεται ἡ δημοσία ὁδὸς πρὸς Λαγκαδᾶ καὶ πρὸς Σέρρας, ἀπεκαλύφθη τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1945 τυχαίως τὰ φ ο ς ἀπλοῦς κιβωτιόσχημος, διαστάσεων $2,50 \times 0,95$ μ., ἀνήκων πιθανώτατα εἰς τοὺς παλαιοχριστιανικοὺς χρόνους (εἰκ. 9). 'Ο τάφος οὗτος εἶχεν ἰδιαίτερον ἀρχαιολογικὸν ἐνδιαφέρον, διότι ἦτο ἐκτισμένος ἀπὸ ἀρχαῖον ὕλικόν, ἀποτελούμενον ἐξ ἐπτὰ μεγάλων ἐπιτυμβίων ἀναγλύφων, ἐνὸς ἀρχιτεκτονικοῦ μέλους καὶ μιᾶς ἐνεπιγράφου πλακός.² "Ὅλα ταῦτα ἀπεσπάσθησαν καὶ μετεφέρθησαν εἰς τὸ Μουσεῖον Θεσσαλονίκης χάρις εἰς τὰ κατάλληλα τεχνικὰ μέσα, τὰ ὅποια ἔθεσεν εἰς διάθεσιν μας ἡ 'Αγγλοελληνικὴ 'Υπηρεσία Πληροφοριῶν.³ Κατωτέρω παραθέτω συνοπτικὸν κατάλογον τῶν εὐρημάτων:

42α. I. Πλάξ μαρμάρου μὲ γεισοειδῆ ἐξοχὴν ἄνω. 'Ομοία ἐξοχὴ καὶ κατὰ τὴν βάσιν. "Υψος 1,39, πλάτος 0,75 μ. Παριστῶνται δύο ἀνδρικοὶ μορφαί. "Ἄνω δεξιὰ κεφαλὴ ἵππου, κάτω μικρὸς θεράπων (πίν. XIα).

42β. II. 'Ομοία. "Υψος τὸ αὐτό. Πλάτος 0,61. "Ἀνδρική μορφή. Δεξιὰ ἵππος (εἰκονίζεται ὀλόκληρον τὸ πρόσθιον μέρος). Εἰς τὸ μέσον θεράπων καὶ μικρὸς παῖς. "Ἡ πλάξ αὕτη φέρει ὄπισθεν ἕκτη γραμμάτων ἀποξεσθέντων, κατὰ δὲ τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν μίαν σειρὰν γεισιπόδων. "Ὡστε ἡ χρησιμοποίησις του ὡς ἐπιτυμβίου ἦτο ἡ τρίτη κατὰ σειρὰν (πίν. XIβ).

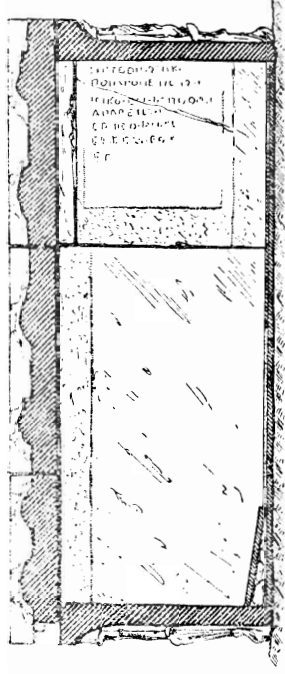
42γ. III. 'Ομοία. "Υψος τὸ αὐτό. Πλάτος 0,82 μ. Δύο γυναικεῖαι μορφαί. "Ἐν τῷ μεταξὺ εἰς τὸ βάθος θεραπαινίς. "Ἄλλη θεραπαινίς, κομίζουσα κίστην αὐτῆ, δεξιὰ. "Ἀριστερὰ συνεχίζεται τὸ πρόσθιον μέρος τοῦ ἵππου τῆς πλακὸς II (πίν. XIγ).

Καὶ τὰ τρία αὐτὰ ἀνάγλυφα, προσαρμοζόμενα κατὰ τὴν ὡς ἄνω σειρὰν περιγραφῆς, ἀπαρτίζουν μίαν πλευρὰν μεγάλου ἐπιτυμβίου μνημείου ἐπαρχιακῆς τέχνης. Εἰς τὸ μέτωπον τοῦ γεισώματος τῆς I καὶ II πλακὸς εἶναι κεραραγμέναι αἱ ἐξῆς ἐπιγραφαί:

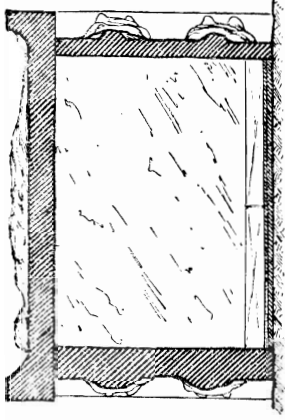
¹ 'Ἐκεῖ τοποθετεῖται ἡ ἀρχαία Λητὴ (E. Oberhummer ἐν Pauly - Wissowa, Real Enzyklop. XII, 2138).

² JHS LXIV, 1944, 92. BCH LXVIII - LXIX, 1944 - 1945, 431 καὶ 432 εἰκ. 7. Προβ. Ch. Delvoye Travaux κ.τ.λ., Byzantion XIX, 1949, 361.

³ "Ἄνευ τοῦ ἰσχυροῦ γερανοῦ καὶ τῶν εἰδικῶν στρατιωτικῶν τεχνιτῶν, πού εἶχε διαθέσει ἡ ὑπηρεσία αὐτῆ, θὰ ἦτο δυσεπίτευκτος, ἂν μὴ ἀδύνατος, ἡ ἀπόσπασις, φόρτωσις καὶ μεταφορὰ τῶν βαρέων τούτων μαρμάρων, μάλιστα δὲ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ὅτε ἡ Θεσσαλονικὴ ἐστερεῖτο παντελῶς ἀναλόγων τεχνικῶν καὶ μεταφορικῶν μέσων. Χρέος ἔχω νὰ ἐξάρω τὴν εὐγενικὴν προθυμίαν τῶν ἐκπροσώπων τῆς ὡς ἄνω ὑπηρεσίας, ὀφείλω δὲ καὶ ἐδῶ νὰ εὐχαριστήσω ἄλλην μίαν φορὰν τὸ ταγματάρχην κ. Gordon Long διὰ τὸ ζῶηρόν ἐνδιαφέρον, πού ἔδειξε, καὶ τὰς φροντίδας, πού κατέβαλε.

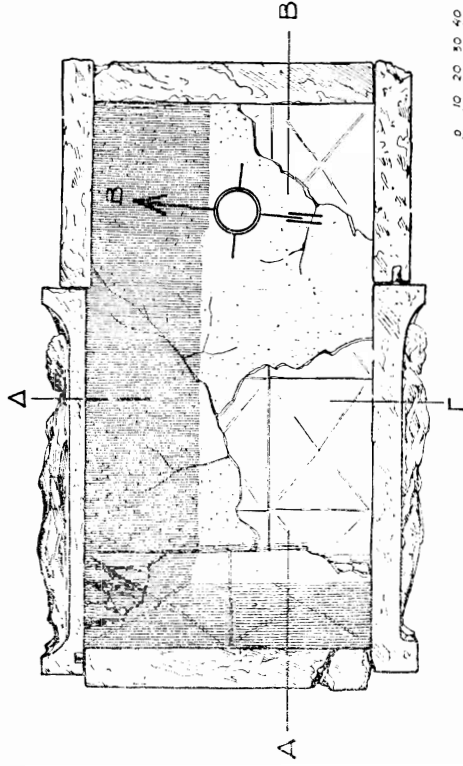

ΤΟΜΗ Α-Β

ΤΟΜΗ Γ-Δ

ΤΑΦΟΣ ΛΗΤΗΣ 1945

Είχ. 9. Τάφος Λητής. Κάτοψις και τομαί.

—] αιος *Εδλάνδρου*. 'Αντίγονος *Εδλάνδρου*. 'Αντίγονος
Εδλάνδρου

ὕψος γραμμάτων : 0,02 - 0,025 μ.

Τὰ τρία ὀνόματα ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὰς εἰκονιζομένας τρεῖς ἀνδρικές μορφάς. Εἶναι περίεργον ὅτι δύο ἐξ αὐτῶν φέρονται μὲ τὸ αὐτὸ ὄνομα καὶ πατρώνυμον. Χρονολογοῦνται εἰς τὸν πρῶτον αἰῶνα π. Χ. ἢ τὸ πολὺ εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ πρώτου μ. Χ.

42δ. IV. Πλάξ μαρμάρου, ὕψ. 1,30 πλ. 0,82 μ., φέρουσα ἑξοχὴν κατὰ τὴν βάσιν. Δύο γυναικεῖαι μορφαί. Εἰς τὸ βάθος δύο θεραπαινίδες, ὧν ἡ ἐτέρα εἰς τὸ μέσον φέρει κίστην (πίν. XIIα).

42ε. V. Ὅμοια, ὕψ. 1,29, πλ. 0,89. Δύο ἀνδρική μορφαὶ κατενώπιον. Εἰς τὸ βάθος κορυμὸς δένδρου, ἐφ' οὗ ἐλίσσεται ὄφις, κεφαλὴ ἵππου καὶ (κάτω) θεράπων (πίν. XIIβ). Ἄνω ἀριστερὰ ἐπὶ τοῦ βάθους ἐπιγραφὴ :

Διονυσοφῶν

Ἴπποστράτου,

χαῖρε.

Εὔανδρος

5 *Εὐάνδρου*

Βεροιαῖος

ἐποίει.

Ὑψος γραμμάτων : Στ. 1 - 3 : 0,035. Στ. 4 κ. ἐ. : 0,015.

Χρονολογοῦνται ὡς καὶ τὰ I - III.

Εἶναι πιθανὸν ὅτι καὶ τὰ δύο αὐτὰ ἀνάγλυφα (IV καὶ V), μολονότι τὸ ὕψος των διαφέρει κάπως, ἀνήκουν εἰς ἄλλο ἐπιτύμβιον μνημεῖον. Δὲν ἀποκλείεται ὅμως νὰ ἀνήκουν εἰς ἄλλην πλευρὰν τοῦ ἰδίου μνημείου τῶν ἀναγλύφων I - III. Πάντως εἶναι κατεσκευασμένα ἀπὸ ἄλλον τεχνίτην.

42ς. VI. Πλάξ μαρμάρου, ὀριζοντίως ἀποτετημένη ἄνω κατὰ τὸ 1/3 περίπου. Ὑψος σφζόμεγον 0,78, πλάτος 1,05 μ. Ἄριστερὰ γυνὴ ἐπὶ θρόνου, δεξιουμένη ὀρθίαν. Δεξιὰ θεραπαινίς (πίν. XIIIα).

42ξ. VII. Ὅμοια, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἀποτετημένη. Ὑψ. σφζ. 0,77 πλάτ. 1.07 μ. Παράστασις ὁμοία κατ' ἀντίστροφον διάταξιν (πίν. XIII β).

Ἄμφότερα τὰ ἀνάγλυφα ταῦτα (VI καὶ VII) εἶναι ἐξεργασμένα ἀπὸ τὸν ἴδιον τεχνίτην, ἀνήκουν δὲ φαίνεται εἰς τρίτον ἐπιτύμβιον μνημεῖον ἢ εἰς τρίτην πλευρὰν τοῦ αὐτοῦ ὡς καὶ τὰ προηγούμενα. Πάντως ἡ ἐργασία εἶναι πολὺ χονδροειδής. Ἡ ἐποχὴ των πιθανὸν μεταγενεστέρα τῶν ἄλλων.

42η. VIII. Πλάξ μαρμάρου ἑλαφρῶς κυκλικὴ κατὰ τὴν κυρίαν ὄψιν, φέρουσα ἄνω καὶ κάτω πλαίσιον. Ὑψ. 0,75 μ. Μέγιστον σφζ. πλάτος 0,77μ.

Πάχος κατὰ τὰ πλάγια ἄκρα 0,165 μ. Ἀνήκει πιθανῶς εἰς ἡμικυκλικὴν ἐξέδραν, τῆς ὁποίας τὸ ἄνοιγμα δύναται νὰ ὑπολογισθῇ εἰς 4,70 μ. περίπου. (Εἰς χορδὴν τόξου 0,716 μ. ἀντιστοιχεῖ βέλος 0,027 μ.).

Ἐπιγραφὴ: ἄνω κατὰ τὴν ταινίαν τοῦ πλαισίου:

Ἡ] πόλις

καὶ κατωτέρω:

Φλ. Στρατονίκη, γυν[αῖκα

Ὑψη γραμμάτων: στ. 1: 0,025. Στ. 2: 0,044. Φ: 0,065. (Πίν. XIVα).

429. IX. Πλάξ ἀββεστολίθου ἐκ δύο τεμαχίων συνανηκόντων. (Πίν. XIVβ). Ὑψ.: 0,77, πλάτος: 0,51, πάχος: 0,11 μ. Ἐπιγραφὴ εἰς πλαίσιον ἐξέχον. Ἡ ἐκτὸς τοῦ πλαισίου ἐργασία ἀδρά.

Δημήτριον Πε-

ρεῖτου, τὸν μέγαν

γυμνασίαρχον, οἱ ἔφηβοι:

Δάνδρος Διονυσίου

5 Ὑγιῆνος Ὑγιήνου, Εἰσίδωρος Γλαυ-

κίου, Ἡροΐδης Διογένους, Δη-

μόκριτος Διογένους, Ἀντιμέ-

νων Νεικάνορος – Παράμονος,

10 T. Μουτιηνὸς Πωλλίων, A. Κοί-

λιος Μοῦνδος, Ἡλιόδωρος Τα-

ρούλου, Κότυς Τηρήπου, Εὐκτί-

μενος Ζωσίμου, Περεΐτας

Πλουτιάδου, Ζώπυρος Λυσιμάχου,

15 Πανσανίας Ἀδαίου – Ἀδαῖος,

Ἀγάθων Ναρέως, Σεδάλας Μο-

κάσου, Ζεΐπας Βασιτικείου,

Ἐπικράτης Βεΐθνος, Παράμο-

νος Μεστύλου.

Ὑψη γραμμάτων: Στ. 1: 0,039. Στ. 2-3: 0,033-0,034. Στ. 4 κ. ἔ. 0,018 μ.

Τὰ ὀνόματα μετὰ τῶν πατρωνυμικῶν χωρίζονται ἕκαστον διὰ κισσοφύλλου. Τὸ ἐν στ. 8 ὄνομα Παράμονος φαίνεται ὅτι εἶναι παρωνύμιον τοῦ Ἀντιμένωτος τοῦ Νεικάνορος. Δηλωτικὸν τοῦ παρωνυμίου εἶναι σημεῖον ὁμοιάζον πρὸς), τὸ ὁποῖον εἶναι χαραγμένον μετὰ τὸ ὄνομα Παράμονος. Παρόμοιον σημεῖον ὑπάρχει καὶ μετὰ τὸ ὄνομα

'Αδατος (στ. 14), τὸ ὁποῖον ἐπίσης πρέπει νὰ εἶναι παρωνύμιον. Τὸ σημεῖον τοῦτο ἀναπληρώνει τὴν τυπικὴν ἔκφρασιν : ὁ καὶ ('Αντιμένων Νεικάνορος ὁ καὶ Παράμονος. Πausanias 'Αδαίου ὁ καὶ 'Αδαῖος).

Ζαγκλιβερί

43. Πλησίον τοῦ Ζαγκλιβερίου, κομοπόλεως κειμένης νοτίως τῶν λιμνῶν Λαγκαδᾶ καὶ Βόλβης, ἀνευρέθησαν τυχαίως τὸ 1942 μία μαρμαρινὴ κεφαλὴ ἀνδρὸς καὶ μία ἐπιτυμβία στήλη ἀνάγλυφος καὶ ἐνεπίγραφος. Κατὰ τὸ πρόχειρον σχέδιον, τὸ ὁποῖον μοῦ ἐστάλη, ἡ στήλη εἰκονίζει νεκρόδειπνον καὶ ἵππεά. Ἄνω καταλήγει εἰς ἀετωμάτιον, κατὰ τὴν βάσιν τοῦ ὁποῖου εἶναι χαραγμένη ἡ ἐπιγραφή :

'Αγαθοκλῆς Σησιμένου, Πausanias[ς

'Αγαθοκλέους· ἦρωες, χαίρειτε.

Γράμματα ἐνδεικτικὰ τῶν τελευταίων ἐλληνιστικῶν χρόνων.

Λαῖνα

44. Κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1950 κατόπιν σχετικῶν πληροφοριῶν ἐπεσκέφθη μετὰ τοῦ συναδέλφου Μ. Ἀνδρονίκου τὸ χωρίον Λαῖνά, κείμενον παρὰ τὸ 15^{ον} χιλιόμετρον τῆς δημοσίας ὁδοῦ Θεσσαλονίκης—Καβάλας, ὅπου οἱ χωρικοὶ μᾶς ὑπέδειξαν ἐνδιαφέροντα «μακεδονικὸν» τάφον καμαρωτόν, ἀποτελούμενον ἐκ τοῦ κυρίως νεκρικοῦ θαλάμου, μήκους 3,10 μ., πλάτους 5,10 μ. καὶ ἐκ προδόμου 1,45 × 5,10 μ. Θύρα πλάτους 1,25 μ., ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου τῆς ἐποίας διακρίνεται γραπτὸν ἰωνικὸν κυμάτιον, συνδέει τοὺς δύο τούτους χώρους. Φαίνεται ὅτι ὁ τάφος εἶχε συληθῆ παλαιόθεν, ἀφαιρεθέντος ἑνὸς θολίτου τῆς καμάρας. Τὸ ὕψος λόγῳ τῆς ἐπιχώσεως δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐξακριβωθῆ. Πάντως εἶναι μεγαλύτερον τῶν 4,90 μ. Ἡ ἐξωτερικὴ θύρα τοῦ προδόμου ἀντὶ παραστάδων φέρει δύο δωρικοὺς κίονας ἐξ ἀσβεστολίθου μετὰ κονίματος, οἱ ὁποῖοι κατὰ τὸ ἐν τέταρτον περίπου γωνεύονται ἐντὸς τῶν τοίχων. Ἡ πρὸς τὴν πρόσοψιν πλευρὰ τῶν κίωνων φέρει κανονικὰς ῥαβδώσεις, ἐνῶ εἰς τὴν πρὸς τὰ ἔσω αἰ ῥαβδώσεις ἀντικατεστάθησαν ἀπὸ ἰσαριθμοὺς ἐπιπέδους ἐπιφανείας. Τὸ παράδειγμα τοῦ ὁμοίου τάφου τῆς Βεργίνας¹ ἐπιτρέπει νὰ εἰκάσωμεν ὅτι καὶ ἡ πρόσοψις τοῦ τάφου τῶν Λαῖνῶν (τώρα δὲν εἶναι ὄρατὴ λόγῳ τῆς ἐπιχώσεως) εἶναι ἐπίσης ναοειδής. Ἐκτὸς τῶν δύο ἐκατέρωθεν τῆς θύρας κίωνων εἶναι πιθανὸν νὰ ὑπάρχουν κατὰ τὰ ἄκρα ἀνὰ εἰς ἡμικίων, ὑπεράνω δὲ θριγκὸς δωρικός μετ' ἀετώματος. Πιθανὴ χρονολόγησις : τέλη τοῦ 3^{ου} αἰῶνος π. Χρ.²

¹ Χρον. 1939, 485 εἰκ. 19.

² Πιθανώτατα ὁ τάφος οὗτος εἶναι ὁ ἴδιος πρὸς ἐκεῖνον, τοῦ ὁποῖου κάτωφιν

Β α σ ι λ ι κ ᾶ

45. Κατὰ τὸ 1949 ἐκομίσθη καὶ κατετέθη εἰς τὸ μουσεῖον Θεσσαλονίκης ἐπιγραφὴ, εὐρεθεῖσα τυχαίως εἰς τινα ἀγρόν, κείμενον εἰς ἀπόστασιν ἐνὸς τετάρτου τῆς ὥρας ΒΑ τῶν Βασιλικῶν. Πρόκειται περὶ πλακὸς μαρμάρου ἐκ δύο τεμαχίων συνανηκόντων. Εἶναι τεθραυσμένη πανταχόθεν, πλὴν τῆς ἄνω πλευρᾶς, ἣ ὁποία διατηρεῖται ἐν μέρει. Μέγ. σφζ. ὕψος 0,205 μ. Μέγ. σφζ. πλάτος 0,34 μ. Πάχος 0,045 μ. Ἡ ἐπιγεγραμμένη ἐπιφάνεια εἶναι πολὺ ἐφθαρμένη. Ἐκ τῶν 7 τοῦλάχιστον στίχων, τοὺς ὁποίους περιελάμβανε, σφύζονται μόνον ὀλίγα γράμματα (εἰκ. 10).

Ἐκ τῶν στίχων 4·5 φαίνεται ὅτι πρόκειται περὶ πράξεως ἀγοραπωλησίας οἰκίας. Ὁ στ. 4 δύναται νὰ ἀναγνωσθῇ καὶ νὰ συμπληρωθῇ:

— — — τὴν οἰκίαν τ]ὴν ἐχομένη[ν]¹ ἀρ[.]ίου τοῦ [— — —]

Εἰς τὸν στίχον 5 ἀναγινώσκεται ἡ λέξις:

βεβαιοῖ

μὲ ἐπιφύλαξιν ὡς πρὸς τὸ τελευταῖον γράμμα.²

Ἡ γραφὴ τοῦ 4ου αἰῶνος π. Χ.

Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι σημαντικὴ, διότι μᾶς παρέχει τὴν ἔνδειξιν, ὅτι παρὰ τὰ Βασιλικά ὑπῆρχε πόλις κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα π.Χ.,³ ἀνήκουσα προφανῶς εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Ἀνθεμοῦντος. Δὲν ἀποκλείεται ἡ ἀναξήτουμένη πόλις νὰ ἦτο αὐτὸς οὗτος ὁ Ἀνθεμοῦς, περὶ τῆς θέσεως τοῦ ὁποίου ποικίλαι εἰκασίαι ἔχουν διατυπωθῆ.⁴

Μ ε σ η μ έ ρ ι

46. Ἐντὸς τοῦ χωρίου Μεσημερίου τῆς περιφερείας Ἐπανωμῆς ἀνευρέθη καμαρωτὸς «μακεδονικὸς» τάφος, ὁ ὁποῖος, ἀνασκαφεῖς

καὶ σύντομον περιγραφὴν μᾶς ἔχει δώσει ὁ E. A. Gardner ἐν BSA XIII, 1918—1919 σ. 14 εἰκ. 1 καὶ σελ. 15. Δισταγμὸς τις διὰ τὴν ταύτισιν γεννᾶται ὡς πρὸς τὴν πρόσοψιν, τῆς ὁποίας ἡ μορφή περιγράφεται καὶ εἰκονίζεται διαφορετικά. Πάντως αἱ μετρήσεις τοῦ Gardner, αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὸν κυρίως νεκρικὸν θάλαμον, ταυτίζονται περίπου πρὸς τὰς ἡμετέρας.

¹ Θὰ ἀνέμενε τις ἐδῶ καὶ τὸ ἄρθρον τῆς κατὰ τὸ σῆνηδες τυπικόν (Πρβ· π.χ. τὸς ἐξ Ὀλύμπου πράξεις ἀγοραπωλησίας, τὰς ἐκδοθείσας ὑπὸ D. M. Robinson ἐν TAPA LXIX, 1928, 225 κ. ἐ., αὐτ. LXII, 1931, 42 κ. ἐ., αὐτ. LXV, 1934, 127 κ. ἐ., αὐτ. LXIX, 1938, 47 κ. ἐ.).

² Ὑψ. γραμ.: ± 0,009. Διάστιχα: 0,005·0,01.

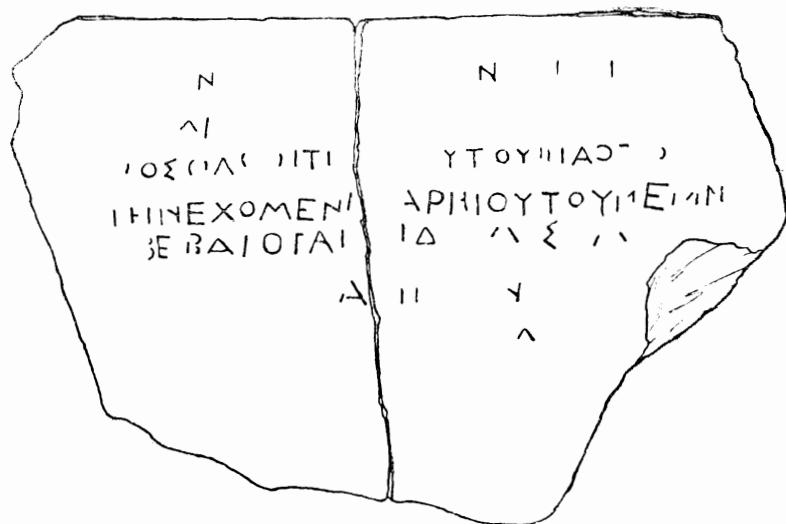
³ Ἄς σημειωθῇ ὅτι ὁ εὐρέτης παρέσχε τὴν πληροφορίαν, ὅτι εἰς τὸν τόπον, ὅπου εὐρέθη ἡ ἀνωτέρω ἐπιγραφὴ, παρατηροῦνται θεμέλια σπιτιῶν.

⁴ Βλ. σχετικῶς: Ἰ. Παπασταύρου, Μακεδονικὴ πολιτικὴ κατὰ τὸν 5ον π. Χ. αἰῶνα, Ἀλέξανδρος ὁ Α'. Α'. Θεσσαλονίκη 1936, σ. 33.

τὸ θέρος τοῦ 1950, εὐρέθη πλαϊόθεν συλημένος. Ἀποτελεῖται ἀπὸ νεκρικὸν θάλαμον μήκους 3 μ., πλάτους 3,50., ὃ ὁποῖος μέχρι τῆς γενέσεως τῆς καμάρης ἔφερεν ἐρυθρὸν κονίαμα. Εἰσέρχεται τις διὰ θύρας πλάτους 1,35 μ. Ἡ πρόσοψις εἶναι ἀπλῆ, χωρὶς κίονας καὶ ἀέτωμα. Ἐργασία μετρία, πιθανῶς τοῦ 2ου ἡμίσεος τοῦ 2ου π. Χ. αἰῶνος. Εἰς ἄλλο σημεῖον τοῦ χωρίου ἀνευρέθησαν ὑπὸ χωρικῶν πέντε ἄλλοι ἀπλοῖ κιβωτιόσχημοι τάφοι. Τὰ κτερίσματα ἠφανίσθησαν.

Νέα Μουδανιά (Χαλκιδικῆς).

47. Δυτικῶς τῶν Νέων Μουδανιῶν καὶ εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς πόλεως ἀνευρέθησαν κατὰ τὴν κατοχὴν ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, ἔκτελούν-

Εἰκ. 10. Ἐπιγραφή ἐκ Βασιλικῶν.

των ὄχρωματικά ἔργα, πολλοὶ τάφοι κεραμοσκεπεῖς, ἑλληνιστικῶν πιθανῶς χρόνων. Εἰς τινὰ ἐξ αὐτῶν εὐρέθη χρυσοῦς στέφανος, ὅστις ἐξηφανίσθη.¹

Μηκύβεργα

48. Ἐπὶ τῆς ἀρχαίας πόλεως Μηκυβέργης, ὅπου κατὰ τὰ ἔτη 1934 καὶ 1938 εἶχον ἐνεργηθῆ συστηματικαὶ ἀνασκαφαὶ ὑπὸ τῶν καθηγητῶν

¹ Ζημ. 35. Πρβ. BCH LXVIII-LXIX, 1944-1945, 431.

D. M. Robinson καὶ Γ. Ε. Μυλωνᾶ,¹ οἱ Βούλγαροι ἐνήργησαν μεγάλης ἐκτίσεως σκαφικᾶς ἐργασίας δι' ὀχρωματικὰ ἔργα, καταστρέψαντες πᾶν κτίσμα, εἰς τὸ ὁποῖον ἦ σκαπάνη προσέκρουσεν. Ὁ φύλαξ ἀρχαιοτήτων, ἐπιχειρήσας κατόπιν ἐγγράφου ἀδείας τῶν Γερμανῶν νὰ ἐξετάσῃ τὸν ἀνασκαπτόμενον ἀρχαιολογικὸν χώρον, ἐκακοποιήθη καὶ ἀπεπέμφθη.² Πληροφορίαι περὶ τῶν εὐρημάτων καὶ τῆς τύχης των δὲν ὑπάρχουν.³

Ποτίδαια

49. Μικρὰ ἀρχαιολογικὴ συλλογὴ, συγκεντρωμένη εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον τῆς Νέας Πετιδαίας, διηρπάγη ὑπὸ Γερμανῶν στρατιωτῶν, οἱ ὅποιοι κατέλυσαν εἰς αὐτὸ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1941. Μεταξὺ τῶν ἐξαφανισθέντων περιλαμβάνονται μία ἀγωνιστικὴ ἐπιγραφή,⁴ τρία μαρμαρίνα ἀγάλματα κ.ἄ.⁵

5⁶. Τὸ 1945 ἀνευρέθη μαρμαρίνη κεφαλή γυναικός, ἐξαίρετον πορτραῖτο τοῦ τέλους τοῦ 2ου ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 3ου αἰῶνος μ. Χ. (πίν. XV). Αὕτη μετεφέρθη εἰς τὸ Μουσεῖον Θεσσαλονίκης.⁶ Ἐκ τοῦ καθαρισμοῦ διεπιστώθη ὅτι ἡ κόμη ἀντὶ χρωματισμοῦ ἦτο κεκαλυμμένη διὰ στρώματος ἐκ λεπτοτάτων φύλλων χρυσοῦ, τοῦ ὁποῖου ἴχνη διακρίνονται.⁷

Δύο ἄλλαι κεφαλαὶ ἀγαλμάτων εὐρέθησαν κατὰ τὸ 1947. Ἐπίσης μία ἐπιγραφή ἑλληνολατινικὴ, ἀναμνηστικὴ κατασκευῆς γυμνασίου ὑπό τινος *A. Κορνικίου Ταρανίνου*.⁸

Ὀλύνθος

51. Ὁ ἀνεσκαμμένος ἀρχαιολογικὸς χώρος τῆς Ὀλύνθου ὑπέστη σημαντικὰς ζημίας κατὰ τὸ διάστημα ἰδίως τοῦ ἀνταρτοπολέμου, ἀφαιρεθέντων κυρίως πολλῶν λίθων ἐκ τῶν ἀρχαίων οἰκιῶν. Τὰ ψηφιδωτὰ δάπεδα δὲν ἔπαθον ζημίας, διότι εἶχε ληφθῆ μέριμνα ἐπικαλύψεως των.

52. Εἰς τὸ Μουσεῖον Θεσσαλονίκης ἐκομίσθη τὸ 1949 τεμάχιον μαρ-

¹ AJA XXXIX, 1935, 229 κ. ἑ. Ἀυτόθι: XLIII, 1939, 69, 304 κ. ἑ. Ἀυτ. XLVII, 1943, 78 κ. ἑ.

² Ζημ. 133.

³ Ζημ. 35. Πρβ. BCH LXVIII - LXIX, 1944 - 1945, 431. JHS LXIV, 1944, 93.

⁴ Ἐχεῖ δημοσιευθῆ ὑπὸ D. M. Robinson ἐν TAPA LXIX, 1938 σ. 64 ἀριθ. 16.

⁵ Ζημ. 16.

⁶ Πρβ. BCH LXVIII - LXIX, 1944 - 1945, 431. JHS LXIV, 1944, 93.

⁷ Ἡ ἐπιχρύσωσις τῆς κόμης τῶν ἀγαλμάτων δὲν εἶναι ἄγνωστος εἰς τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους. (Ch. Picard, La sculpture antique de Phidias à l'ère byzantine, 35³).

⁸ BCH LXXI - LXXII, 1917 - 1948, 438.

μαρίνης πλακός,¹ άνευρεθέν κατά τόν ἀρχαιολογικόν χώρον Ὀλύνθου καί φέρον τήν ἐπιγραφήν :

Εἰκ. 11. Ἐπιτυμβία ἐπιγραφή ἐξ Ὀλύνθου.

Κηφισόδωρος

Θευγέντος.

Γράμματα τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος (εἰκ. 11).

Φαίνεται ὅτι ἡ ἀνωτέρω ἐπιτυμβία ἐπιγραφή πρέπει νά ταυτισθῇ πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ A. J. B. Wace μνημονευομένην,² παρὰ τὰς ἀντιθέτους πληροφορίας ὡς πρὸς τὴν ἀκριβῆ θέσιν εὐρέσεως.³

Ἄγιον Ὄρος

53. Ἡ Ὑπηρεσία Ἀναστηλώσεως τοῦ ὑπουργείου παιδείας προέβη εἰς τὴν ἐπισκευὴν καὶ στερέωσιν τοῦ Πύργου τῆς Μονῆς Σταυρονικήτα, ὁ ὁποῖος εἶχεν ὑποστῆ σημαντικὰς καὶ ἐπικινδύνους ζημίας λόγω τῆς φθορᾶς τῆς ἐσωτερικῆς διαρθρώσεως αὐτοῦ.⁴

Δομπιά

54. Πλησίον τοῦ χωρίου Δομπιῶν Χαλκιδικῆς άνευρέθησαν δύο μεγάλοι πίθοι, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ εἰς μόνον διεσώθη Ὁ μεταβάς ἐπὶ τόπου ἐπιμελητῆς Ἀνδρόνικος ἐσημείωσεν εἰς τὴν οἰκίαν χωρικοῦ ἐνεπίγραφον πλάκα ἐπιτυμβίαν ὁμαϊκῶν χρόνων καὶ δύο τεμάχια μαρμαρίνου ποδός, ἔχοντος τὴν μορφήν λεοντοκεφάλου δράκοντος καὶ ἀνήκοντος πιθα-

¹ Ἡ πλάξ ἄνω καὶ κάτω ἀποτετημένη. Μέγ. σφζ. ὕψ. 0,08. Πλάτος 0,17. Ὑψος γραμμάτων 0,011 μ.

² A. J. B. Wace, The site of Olynthus, BSA XXI. 1914-1916, σ. 14, σημ. 2. Πρβ. Mabel Gude, A history of Olynthus, Baltimore 1933, 46.

³ Ὁ Wace, ἔ. ἀ., γράφει ὅτι εἶδε τὴν ἐπιγραφὴν εἰς τὸ Μυριόφυτον.

⁴ Αἱ ἐργασίαι ἐξετελέσθησαν εἰς δύο περιόδους, τὸ 1918 ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν ἐμοῦ καὶ τοῦ ἀρχιτέκτονος Α. Θανοπούλου καὶ τὸ 1949 ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ Στ. Πελεκανίδου.

νῶς εἰς θρόνον. Ὁ Ἀνδρόνικος ἀναφέρει ἐπίσης ὅτι δυτικῶς τοῦ χωρίου παρὰ τὴν θέσιν «Ἅγιοι Ἀπόστολοι» ὑπάρχουν τρεῖς ἄλλαι πλάκες ὁμαϊκῶν ἐπίσης χρόνων, ἧτοι ἐν ἀνάγλυφον Θρακὸς Ἰππέως, μία ἐπιτύμβια ἐπιγραφή καὶ ἐν ἐπίγραμμα ἐλεγειακόν.

Πύδνα

55. Κατὰ τὸ χωρίον Ἀλώνια, ἀπέχον πέντε περίπου χιλιόμετρα νοτιοδυτικῶς τοῦ Μακρυγιάλου, ἀνευρέθη τυχαίως ἐνεπίγραφος πλάξ, ἣτις ἀναφέρεται εἰς σύνοδον θρησκευτῶν ἐπὶ θεοῦ Διὸς Ὑψίστου, γενομένην ἐν Πύδνῃ κατὰ τὸ ἔτος 250 μ. Χ. Ἡ ἀρχαιολογικὴ ἔρευνα τῆς περιοχῆς, ὅπου εὗρέθη ἡ ἀνωτέρω ἐπιγραφή, ὡς ἐπίσης καὶ τοῦ χωρίου Μακρυγιάλου, ὅπου συχνὰ ἀνευρίσκονται τυχαίως ἀρχαιότητες, θέλει διευκρινίσει τὸ πρόβλημα τοῦ ἀκριβῶς ἔκειτο ἡ ἀρχαία Πύδνα.¹

Δίον

56. Ἡ ἀρχαιολογικὴ συλλογὴ τοῦ Δίου εἶχε μεταφερθῆ λόγῳ τοῦ ἀνταρτοπολέμου ἐκ Μαλαθριάς εἰς Κουντουριώτισσαν. Ἐκλείψαντος τοῦ κινδύνου καὶ ἀποκατασταθείσης τῆς τάξεως, τὰ πλεῖστα τῶν ἀντικειμένων τῆς συλλογῆς μετεφέρθησαν πάλιν εἰς Μαλαθριὰν χωρὶς ἀπωλείας ἢ ζημίας. Εἰς Κουντουριώτισσαν ἀπομένουν μόνον ὀλίγα βαρῆα μάρμαρα. Ἀναμένεται ἡ ἀποπεράτωσις τοῦ μικροῦ μουσείου, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀνεγερθῆ εἰς Μαλαθριὰν ἐπιμελείᾳ τοῦ καθηγητοῦ Γ. Σωτηριάδου, καὶ ἐλπίζεται ὅτι σύντομα θὰ καταστῆ δυνατὸν νὰ ἐκτεθοῦν εἰς αὐτὸ εὐπροσώπως ὅλαι αἱ ἀρχαιότητες, αἱ εὗρεθεῖσαι κατὰ τὴν περιοχὴν τοῦ Δίου.

57. Εἰς τὴν θέσιν «Καλύβια» τῆς περιοχῆς τοῦ Δίου ἀνευρέθη τὸ 1943 κτήριον, τὸ ὁποῖον, κατὰ τὰς πληροφορίας τοῦ ἐκεῖ δημοδιδασκάλου, ἀποτελεῖται ἐκ τριῶν διαμερισμάτων. Πρόκειται πιθανῶς περὶ βαλανείου μὲ ὑπόκαυστον, διότι κατὰ τὰς ἰδίας πληροφορίας ἀπεκαλύφθησαν καὶ κιονίσκοι, ἔκτισμένοι μὲ κυκλικὰς πλίνθους.

¹ Ὁ καθηγητὴς Ch. Edson (The tomb of Olympias (= Macedonia IV), Hesperia XVIII, 1919, 95), βασισμένος εἰς σοβαρὰς ἐνδείξεις, τοποθετεῖ τὴν Πύδναν, ὅχι βέβαια χωρὶς ἐπιφυλάξεις, κατὰ τὴν περιοχὴν τοῦ Μακρυγιάλου. Ἦδη μὲ τὴν ἀνεύρεσιν τῆς νέας ἐπιγραφῆς, εἰς τὴν ὁποίαν σαφῶς ἀναγράφεται «ἐν Πύδνῃ», τὸ ζήτημα περιπλέκεται καὶ χρειάζεται ἀνοθεώρησιν. Ἐν πάσῃ περιπτώσει πρέπει νὰ γίνῃ ἔρευνα εἰς τὰ Ἀλώνια καὶ εἰς τὴν θέσιν ὅπου εὗρέθη ἡ ἀνωτέρω ἐπιγραφή. Σημειωτέον ὅτι ἔλαβον γνῶσιν τοῦ κειμένου ἀπὸ ἀπόγραφον, τὸ ὁποῖον μοῦ ἐστάλη ὑπὸ τοῦ εὐρέτου.

Πέλλα

58. Μικρά συλλογή, ἣ ὁποία ἐστεγάζετο εἰς τὸ κοινοτικὸν γραφεῖον ὑπέστη ζημίας ἄγνωστον ὑπὸ τίνων. Ἀγγεῖα, ὄστρακα, εἰδώλια καὶ ἄλλα μικροαντικείμενα, τὰ ὁποῖα πρὸ τοῦ πολέμου εἶχον περισυλλεγῆ κατὰ καιροὺς ὑπὸ τοῦ δημοδιδασκάλου Π. Χαρτοματσίδου, ἠφανίσθησαν. Παρέμειναν ἐκεῖ μόνον τὰ μαρμάρια ἀντικείμενα.

Βεροία

59. Τὴν ἀρχαιολογικὴν συλλογὴν Βεροίας εὗρεν ἡ κατοχὴ στεγαζομένην εἰς τὴν παλαιὰν Μητρόπολιν, βυζαντινὴν βασιλικὴν τοῦ 11ου αἰῶνος. Τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1941 ὁ ναὸς ἐπετάχθη ὑπὸ γερμανικῆς στρατιωτικῆς μονάδος καὶ ἐχρησιμοποιήθη ὡς στάβλος. Ὀλίγους μῆνας κατόπιν, ἤτοι κατὰ τὰς ἀρχὰς Μαρτίου τοῦ 1942, αἱ ἀρχαιοῦτες ἐξεβλήθησαν καὶ κατὰ ἀξιοθρηνητῶς βάνανσον τρόπον ἀπορριφθεῖσαι εἰς ἓνα λάκκον τῆς ἀλῆς τοῦ ναοῦ ἐκαλύφθησαν δι' ἀπορριμάτων καὶ τῆς κόπρου τῶν ζώων. Αἱ ἐξ αὐτῶν δυσμετακόμιστοι¹ κατετεμαχίσθησαν.² Ἡ ἀρχαιολογικὴ ὑπηρεσία, κατόπιν ἐνεργειῶν τοῦ ἀειμνήστου καθηγητοῦ Ν. Παπαδάκι, διευθυντοῦ τότε τῶν Ἱστορικῶν μνημείων καὶ ἀρχαιολογίας παρὰ τῇ Γενικῇ διοικήσει Μακεδονίας, ἐμερίμνησε διὰ τὴν περισυλλογὴν καὶ προσωρινὴν ἀποθήκευσίν των. Τὸ 1947 ὁ ἐπιμελητὴς Καλλιπολίτης μετεκόμισε καὶ ἐτοποθέτησεν ὅλον τὸ ἀρχαῖον ὑλικὸν εἰς τὸν παρὰ τὴν Ἑλιὰν μικρὸν ναὸν τῆς Παναγίας τῆς Κυριώτισσας, ὅπου τοῦτο εἶναι τῶρα προσιτὸν εἰς τὸν ἐπισκέπτῃν.

60. Ἐξῶθι τῆς Βεροίας καὶ παρὰ τὴν θέσιν, ὅπου διασταυροῦται ἡ δημοσία ὁδὸς πρὸς τὴν Νάουσαν καὶ τὸν σιδηροδρομικὸν σταθμὸν, ὁ Ν. Κοτζιάς ἐνήργησε τὸ 1940 ἀνασκαφὰς εἰς ἐκτεταμένον νεκροταφεῖον δαπάναις τοῦ ἐκ Βεροίας Στεφάνου Τσιράκογλου, ὅστις ἦτο καὶ ἰδιοκτῆτης τοῦ ἀνα-

¹ Ὡς π.χ. ἡ πλάξ, ἣ περιέχουσα τὰς τρεῖς ἐπιστολάς τοῦ βασιλέως Δημητρίου, τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀντιγόνου τοῦ Γονατά. (Περὶ τῶν ἐπιστολῶν αὐτῶν βλ. τελευταία: J. M. R. Cormack, Royal letters in Beroea, BSA XL, 1939-1940, 14-16).

² Ζημ. 57,119. Ἡ παραιήρησις τοῦ R. Hampe (Griechischer und englischer Kunstschutzbericht, Gnomon 1950, Heft 1)2, 4): «das dieses Gebäude bereits vom griechischen Militär als Militärlagen benutzt und als solches übernommen worden war» δὲν ἔχει καμίαν ἀξίαν, ἐὰν ἐσημειώθῃ ὡς δικαιολογητικὸν τῆς γενομένης φθορᾶς καὶ κακομεταχειρίσεως τῶν ἀρχαιοτήτων. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἡ εὐθύνη διὰ τὰ γενόμενα βαρύνει πρωτίστως τὴν γερμανικὴν ὑπηρεσίαν προστασίας ἔργων τέχνης, τῆς ὁποίας ὁ προϊστάμενος, ὁ Dr. H. von Schönebeck, εἰς οὐδεμίαν ἐνέργειαν προέβη, μολοντί εἶχεν ἐπιστηθῆ ἡ προσοχὴ του ὑπ' ἐμοῦ καὶ προφορικῶς καὶ ἐγγράφως τρεῖς μῆνας ἐνωρίτερον (ἀπὸ 12 Δεκεμβρίου 1941).

σκαφέντος χώρου. Ἀπεκαλύφθησαν κατ' αὐτὰς μία ῥωμαϊκὴ σαρκοφάγος μὲ τρεῖς ἀναγλύφους προτομὰς γυναικῶν καὶ 110 παλαιοχριστιανικοὶ τάφοι διαφόρων τύπων. Τὰ κτερίσματα τῶν τάφων ἦσαν πτωχά. Σημαντικώτερα ὅμως ἦσαν τὰ καλύμματα αὐτῶν, τὰ ὁποῖα προήρχοντο ἀπὸ ὑλικὸν παλαιότερων ταφῶν. Ἐκτὸς ἐπιτυμβίων τινῶν ἀναγλύφων καὶ ἑνὸς τμήματος σαρκοφάγου εὐρέθη καὶ μία ἑλλιπὴς μὲν, ἀλλ' ἐξόχως ἐνδιαφέρουσα πλάξ, φέρουσα λατινικὴν ἐπιγραφὴν. Αὕτη περιέχει ἐπιστολὴν τοῦ Αὐτοκράτορος Γαλλιηνοῦ (253-268 μ. Χ.) πρὸς τοὺς Μακεδόνας, ἀπαντητικὴν εἰς προσηγηθεῖσαν αἴτησιν αὐτῶν, ζητησάντων τὴν ὑποστήριξιν τοῦ αὐτοκράτορος κατὰ τῶν Ἑρούλων καὶ ἄλλων γερμανικῶν φύλων, τὰ ὁποῖα ἐλεηλάτουν τὴν χώραν των.¹ Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη κατὰ τὴν Κατοχὴν ἐξηφανίσθη. Ἀνευρέθη ἔκ νέου ὑπὸ τοῦ ἐπιμελητοῦ Καλλιπολίτου, ἀλλὰ ἔλειπε πλέον μέρος αὐτῆς, τὸ ὁποῖον ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε θρασυθῆ.

61. Περὶ τὰ 100 μ. βορειοδυτικῶς τοῦ νεκροταφείου τούτου, ἐπὶ οἰκοπέδου τῶν Π. Βουζουλίδου καὶ Σ. Χαρισιάδου, ἀπεκαλύφθη ἐπίσης ὑπὸ τοῦ Κοτζιά πύργος τοῦ περιβόλου τῆς πόλεως, ὁ ὁποῖος ἦτο ἐκτισμένος ἐξ ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν δωρικοῦ, ἰωνικοῦ καὶ κορινθιακοῦ ἑσθμοῦ, προσεχομένων, κατὰ τὸν ἀνασκαφέα, ἐκ τῆς ἀρχαίας ἀγορᾶς τῆς Βεροίας. Ἐντεῦθεν ἐξήχθησαν μερικοὶ ἐπιτύμβιοι βωμοὶ καὶ 28 βάρθρα βωμοειδῆ, φέροντα ἐνδιαφερούσας ἐπιγραφάς, τιμητικὰς πρὸς συνέδρους, μακεδονίους, ἱερεῖς, ἀγωνοθέτας κ. ἄ. ἀρχοντας τῆς πόλεως.²

62. Πλησίον τοῦ ἀνωτέρου πύργου ἀπεκαλύφθη τυχαίως τὸ 1943 μέγα ἀνάγλυφον (ὑψ. 1,65) ῥωμαϊκῶν χρόνων, εἰκονίζον κολοσσιαίαν κεφα-

¹ Arch. Anz. 1942 σσ. 172-175, εἰκ. 32-38. Πρβ. BCH LXIV-LXV, 1940-1941, 250. JHS LXIV, 1944, 93. Ἐς σημειωθῆ ὅτι ἡ εἰς τὰ δύο τελευταῖα σημειωμένη εἰδησις περὶ ἀνευρέσεως νόμου τοῦ Ποπλίου Λικινίου, ἀφορῶντος εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Μακεδονίας, δὲν εἶναι ἀκριβής. Ὁφείλεται δὲ εἰς ἐσφαλμένην πληροφορίαν τοῦ εὐρέτου, παρεξηγήσαντος τὸ κείμενον τῆς ἀνωτέρου ἐπιστολῆς τοῦ Γαλλιηνοῦ, διότι περὶ αὐτῆς καὶ μόνον πρόκειται. Ἐς προστεθῆ ὅτι ἡ ὁρθὴ διάγνωσις τοῦ περιεχομένου τῆς ἐπιγραφῆς ὀφείλεται εἰς τὸν καθηγητὴν R. Egger (Arch. Anz. ἔ.ἀ.).

² Φωτογραφίαι καὶ κείμενα τῶν ἐπιγραφῶν ἐδημοσιεύθησαν ἤδη κατ' ἀπόγραφα τοῦ Κοτζιά ἐν Arch. Anz. 1942, σσ. 175-183, ἀριθ. 1-31, εἰκ. 31-51. Εἰς τὰ κείμενα ταῦτα διορθωτέα τὰ ἐξῆς: Ἐπιγρ. 2 στ. 2 κ.ε.: *Κλαύδιον Ἀνοίμαχον τὸν Μακεδονιάρχην* (ἀντί: *Κλαύδιον τὸν | Μακεδονιάρχην*). Ἐπιγρ. 15 στ. 3 κ.ε.: *Δημήτριον υἱὸν Ὀδαριανοῦ* (ἀντί: *Δημητρίου Ὀνουριανοῦ*). Ἐπιγρ. 26 στ. 5 κ.ε.: *οἱ σύνεδροι Γαϊανοῦ ἀναστήσαντος* κλπ. (ἀντί: *οἱ σύνεδροι | σύνεδρον | Γαϊανοῦ ἀναστήσαντος*). Ἐς σημειωθῆ τέλος ὅτι εἰς τὴν ἐπιγραφὴν 9 μεταξὺ τοῦ στίχ. 1: *Ἀγαθῆ Τύχη* καὶ τοῦ στίχ. 2: *ΔΡΙΩ Λικίνιον* μεσολαβεῖ χῶρος ἀντιστοιχῶν πρὸς δύο στίχους. Ἡ συμπλήρωσις ἀσφαλής: [*Κατὰ τὸ δόξαν τῷ λαμπροτάτῳ συνε]δρίῳ*. (Βλ.: J. καὶ L. Robert, Bull. Epigr. (REG) 1942, 96. Πρβ. L. Robert, Un juriste romain dans une inscription de Beroia, Hellenica V (Paris 1948), 29).

λὴν Μεδοῦσης. Εἶναι πιθανὸν ὅτι τοῦτο θὰ ἦτο τοποθετημένον ὡς ἀποτρόπαιον ὑπεράνω πύλης τινὸς τοῦ ἐκεῖθεν διερχομένου τεύχους.¹

63. Βορείως τῆς πόλεως καὶ κατὰ τὸ ὑπεράνω τῶν στρατώνων πεδίων βολῆς ὁ Κοιζιάς τὸ 1940 ἠρεύνησεν ἕνδεκα κεραμοσκεπεῖς τάφους, εἰς τοὺς ὁποίους εὐρέθησαν ὄστρακα ἀνήκοντα εἰς μελανόμορφα ἄγγεῖα τοῦ βου π. Χ. αἰῶνος. Δύο ἄλλοι ὑπόγειοι, λαξευμένοι ἐπὶ τοῦ βράχου, θαλαμωτοὶ τάφοι εὐρέθησαν κατὰ τὰ βορειοανατολικά τῆς Βεροίας, εἰς οἰκόπεδον τῶν Χατζηπαύλου καὶ Χατζηπάλλη, φέροντες κλίνας λαξευτάς, ἐπὶ τῶν ὁποίων εὐρέθησαν ἄγγεῖα καὶ εἰδώλια, χρονολογούμενα, κατὰ τὸν Κοιζιᾶν, εἰς τὸ τέλος τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς.²

64. Κατὰ τὸ 1947 ὁ Καλλιπολίτης περυσινέλεξε τυχαῖά τινα εὐρήματα: α) τμῆμα ἐπιτυμβίας στήλης τοῦ τέλους τοῦ 2ου ἢ τῶν ἄρτων τοῦ 3ου αἰῶνος μ. Χ., φερούσης τετράστιχον ἐπίγραμμα εἰς μνήμην Ἐπιγράμματος (ἢ ὁποῖα χαρακτηρίζεται ὡς *Μουσῶν Θεράπεινα*), β) ἐπιτυμβίαν ἐπιγραφὴν (*Σαδάλας Νικάνδρου*, | *Στρατῶν Σαδάλα*, | *Φιλίστα Σαδάλα γυνή*) τοῦ 3ου αἰῶνος μ. Χ. καὶ γ) τεμάχια σαρκοφάγου με ἀναγλύφους παραστάσεις γυναικός, κεφαλῶν Μεδοῦσης, γιρλανδῶν καὶ Νικῶν κατὰ τὰς γωνίας.³

65. Περὶ τὴν θέσιν Μουαρίφ (κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τῆς πόλεως) ὁ Καλλιπολίτης ἀνέσκαψε τὸ 1948 τέσσαρας τάφους ἐξ ἐκτεταμένης νεκροπόλεως, γνωστῆς ἐκ προηγουμένων ἐργασιῶν. Εἰς ἐξ αὐτῶν ἦτο κατεσκευασμένος ἐξ ὀπτοπλίνθων, οἱ δὲ ἄλλοι ἐκ μαρμαρίνων ἢ πωρίνων πλακῶν. Εἰς ἓνα μόνον εὐρέθησαν κτερίσματα: τρία ὑάλινα βαλσαμάρια, χαλκοῦς δίσκος κατόπτρου καὶ 11 χαλκᾶ νομίσματα, καλῶς διατηρούμενα.⁴

66. Κατὰ τὴν αὐτὴν περιοχὴν ὁ Ἀνδρόνικος ἠρεύνησε τὸ 1950 τυχαίως ἀποκαλυφθέντα κιβωτιστικὸν τάφον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὐρέθησαν τὰ ὀστᾶ δύο νεκρῶν. Κτερίσματα: μικρὰ οἰνοχόη με τρίλοβον στόμιον, χαλκῆ σπλεγγίς με στικτὴν ἐπιγραφὴν ΔΩΡΟΝ καὶ χαλκοῦν νόμισμα Ἀδριανοῦ. Εἰς ὀλίγην ἀπόστασιν πρὸς ἀνατολάς, ἐνεργουμένης κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἐσκαφῆς πρὸς θεμελίωσιν τοῦ ἐκκοκιστηρίου βάμβακος Τσιτρι-

¹ BCH LXVIII - LXIX, 1944 - 1945, 431.

² Arch. Anz. 1942, στ. 184 - 187. Πρβ. BCH LXIV - LXV, 1940 - 1941, 250.

³ BCH LXXI - LXXII, 1947 - 1948, 438.

⁴ Ἐκ τῶν νομισμάτων τούτων, κατὰ γνωμότευσιν τῆς κ. Εἰρ. Βαρούχα-Χριστοδουλοπούλου, 4 εἶναι Θεσσαλονίκης (τὸ νεώτερον με πρότομήν Γορδιανοῦ τοῦ 3ου), 2 Πέλλης, σύγχρονα περίπου πρὸς τὰ προηγούμενα, 2 τῆς ἐπαρχίας Δίου (ὧν τὸ ἔτερον τῶν χρόνων τοῦ Αὐτοκράτορος Φιλίππου τοῦ 1ου) καὶ 3 τοῦ κοινῶν τῶν Μακεδόνων, ἀνήκοντα εἰς τὴν ἐποχὴν Ἀλεξάνδρου Σεβήρου καὶ Γορδιανοῦ τοῦ 3ου (BCH LXXIII, 1949, 531 - 532. Πρβ. JHS LXX, 1950, 6).

δου, ἀνευρέθη ἐντετειχισμένος εἰς τὸ ἐκεῖθεν διερχόμενον τεῖχος μέγας ἐπι-
τύμβιος βωμὸς μὲ ἀναγλύφους παραστάσεις. Κατὰ τὴν κυρίαν ὄψιν εἰκο-
νίζεται Ἑρμῆς μὲ πέτασον, κηρύκειον καὶ περωτὰ πέδιλα. Ἐπιγραφή
κατὰ τὴν ὑπεράνω ταινίαν καὶ ἐκατέρωθεν τοῦ ἀναγλύφου. Εἰς τὴν ἀρι-
στερὰν πλευρὰν εἰκονίζεται προτομὴ γυναικός, μὲ πολλὴν ἐπιμέλειαν ἐξ-
ειργασμένη, καὶ κάτωθι ἐπιγραφή (πίν. ΧVΙα). Εἰς τὴν δεξιάν: ἔφιππος
ἀνὴρ, βωμὸς καὶ δένδρον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐλίσσεται ὄφις. Μετεκομίσθη ὑπὸ
τοῦ Ἀνδρονίκου εἰς τὴν συλλογὴν τῆς Κυριώτισσας.¹

67. Παρὰ τὴν θέσιν Μύλους (νοτιοδυτικὸν τμήμα τῆς πόλεως) ὁ
Καλλιπολίτης ἠρεύνησε τὸ 1948 θ α λ α μ ο ε ι δ ἦ τ ά φ ο ν, λαξευτὸν εἰς τὸν
βράχον, περιέχοντα πῆλινα ἀγγεῖα τοῦ τέλους τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς.

68. Εἰς τὴν κεντρικὴν Πλατεῖαν Δικαστηρίου ἀνευρέθη μαρ-
μαρίνη κεφαλὴ γυναικός, προερχομένη ἐξ ἐξέχοντος ἀναγλύφου καλῆς
τέχνης τοῦ 1ου μ. Χ. αἰῶνος, καὶ ἀναθηματικῆ στήλη τελευταίων
ῥωμαϊκῶν χρόνων, φέρουσα ἀνάγλυφον παράστασιν Ἀσκληπιοῦ καὶ Ὑ-
γείας (:).

69. Παρὰ τὴν θέσιν Ἑλιάν κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἀνευρέθη ἐνεπίγρα-
φος στήλη μετ' ἀετώματος τοῦ ἔτους 177)8 μ. Χ., περιέχουσα κατάλο-
γον ἐφήβων καὶ μνημονεύουσα χρηματικὴν δωρεὰν τοῦ ἐφηβάρχου
Σιατίου Ἀντιγόνου πρὸς ἀγορὰν ἐλαίου.²

70. Ἐντὸς ὑπογείου οἰκίας, κειμένης κατὰ τὴν κεντρικὴν ὁδὸν τῆς
πόλεως, ἀπεκαλύφθη τὸ 1950 τμήμα μωσαϊκοῦ δαπέδου ῥωμαϊκῶν
χρόνων καὶ δύο μικρὰ τεμάχια μαρμαρίνης τραπέζης.

71. Κατὰ τὴν θέσιν «Παλατιοφόρος» ἀνευρέθη μεγάλη στήλη
(ῦψ. 1,26 μ.) ἐπιγεγραμμένη καὶ εἰς τὰς δύο πλευρὰς καὶ περιέχουσα εἰς
216 πυκνογραμμένους στίχους τὸν «γυμνασιαρχικὸν νόμον» τῆς
πόλεως.³ Ἡ μία ὄφις, ὅπου εἶναι γραμμένον τὸ πρῶτον ἡμῖς τοῦ νόμου,

¹ Πληροφορία Μ. Ἀνδρονίκου. Πρβ. Ἰ. Παπαδημητρίου, Ἀρχαιολ.
ἔρευναί... 1950. Ἑλλ. Δημοσιουργία Δ', 7, τευχ. 70 (1951), 46.

² BCH LXXII, 1949, 531, εἰκ. 15 καὶ 532. JHS LXX, 1950, 25.

³ Φαίνεται ὅτι ἡ πλάξ ἐχρησιμοποιήθη εἰς μεταγενεστέρους χρόνους ὡς κά-
λυμμα τάφου. Τὰ περιστατικά καὶ τὸν χρόνον εὐρέσεως δὲν γνωρίζω ἀκριβῶς, διότι
οἱ εὐρέται, ἀδελφοὶ Ἑμμ. καὶ Κωνστ. Καφατουμάνη, ὄχι μόνον δὲν προέβησαν εἰς
τὴν νόμιμον δῆλωσιν, ἀλλ' ἐχρησιμοποίησαν τὴν πλάκα διὰ τὴν ἐπικάλυψιν ἐπι-
κλινοῦς προσβάσεως εἰς τὸν κήπὸν των. Πληροφορηθεὶς τὸν Ἰούλιον τοῦ 1949 τὸ γε-
γονός, ἐξήγησα παρὰ τοῦ Εἰσαγγελέως Βεροίας (ὁ τότε ἐπιμελητὴς Βεροίας Β. Καλ-
λιπολίτης ἀπουσίαζεν ἐκ τῆς ἔδρας του) τὴν κατάσχεσιν τοῦ εὐρήματος. Ὁ φιλόργαιος
εἰσαγγελεὺς κ. Γ. Γιαννακόπουλος, ἀνταποκριθεὶς μὲ ἰδιαιτέρον ἐνδιαφέρον καὶ
ἀξιόπαινον προθυμίαν, κατέσχε τὴν πλάκα, τὴν ὁποίαν, μεταβάς ἐγὼ εἰς Βεροίαν, μετε-
κόμισα καὶ κατέθεσα εἰς τὸ Μουσεῖον Θεσσαλονίκης.

είναι πολύ εφθαρμένη, ἡ δὲ ἀνάγνωσις κατὰ τὰ κάτω 2)β εἶναι δυσχερестаτή καὶ εἰς πολλὰ μέρη ἀδύνατος. Ἡ ἄλλη ὁμως ὄψις (πίν. XVI β) διατηρεῖται εἰς καλὴν κατάστασιν καὶ ἡ ἀνάγνωσις εἶναι εὐχερής. Ὁπωσδήποτε τὸ κείμενον εἶναι σημαντικώτατον, μέλλει δὲ νὰ πλουτίσῃ πολὺ τὰς γνώσεις μας γενικὰ περὶ τῆς λειτουργίας τῶν γυμνασίων καὶ περὶ ἄλλων συναφῶν ζητημάτων.

Εἰς τοὺς 21 πρώτους στίχους τῆς πρώτης πλευρᾶς ἀναγράφεται τὸ ψήφισμα τῆς πόλεως, τὸ κυρωτικὸν τοῦ νόμου, τὸν ὁποῖον εἰσηγήθησαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐπὶ ἐπωνύμου ἀρχοντος *στρατηγοῦντος* Ἰπποκράτου Νικοστράτου ὁ γυμνασίαρχος Ζώπυρος Ἀμύντου καὶ οἱ πολῖται Ἀσκληπιάδης Ἡρᾶ καὶ Κάλλιπος Ἰπποστράτου. Ἀπὸ τοῦ στίχου 22 μετὰ τὸν τίτλον «νόμος γυμνασιαρχικὸς» ἀκολουθοῦν αἱ ἐπὶ μέρους διατάξεις, διηρθωμένοι κατὰ κεφάλαια. Ἐν ἀρχῇ καθορίζονται τὰ τῆς ἐκλογῆς τοῦ γυμνασιάρχου, ἡ θεμιτὴ ἡλικία αὐτοῦ, ὁ ὄρκος, τὸν ὁποῖον ὀφείλει νὰ δώσῃ οὗτος, καὶ ἄλλαι διατάξεις δυσανάγνωστοι. Οἱ στίχοι 1-10 τῆς δευτέρας πλευρᾶς ἀναφέρονται εἰς περιπτώσεις πειθαρχικῶν εὐθυνῶν τῶν φοιτῶντων εἰς τὸ γυμνάσιον. Περαιτέρω δέ, στ. 10-13: περὶ ἀσκήσεως εἰς τὸ ἀκοντίζειν καὶ τοξεύειν. Στ. 13-26: περὶ παιδῶν καὶ παιδοτριβῶν. Στ. 26-39: περὶ τῶν μὴ δικαιουμένων νὰ μετέχουν τοῦ γυμνασίου. Στ. 39-45: περὶ τῶν προσβαλλόντων τὸν γυμνασίαρχον καὶ βιαιοπραγούντων κατ' αὐτοῦ. Στ. 45-71: περὶ τῶν Ἑρμαίων τοῦ μηνὸς Ὑπερβερεταίου. Στ. 71-84: περὶ λαμπαδαρχῶν. Στ. 84-87: περὶ βραβευτῶν. Στ. 87-97: περὶ τῶν προσόδων καὶ τῶν δαπανῶν τοῦ γυμνασίου καὶ περὶ ἀποδόσεως λογαριασμοῦ ὑπὸ τοῦ γυμνασιάρχου. Στ. 97-99: περὶ τῶν ὑποχρεώσεων τοῦ ἀγοραστοῦ τοῦ γλοιοῦ. Στ. 99-101: περὶ κλοπῶν. Στ. 101-107: περὶ ἀποκαταστάσεως ζημιῶν. Στ. 107-109: περὶ εὐθυνῶν τοῦ γυμνασιάρχου μετὰ τὸ πέρας τῆς θητείας του.¹

72. Ἄλλη ἐνδιαφέρουσα ἐν ἐπίγραφος στήλῃ περισυελέγη τὸ αὐτὸ ἔτος ὑπὸ τοῦ ἐπιμελητοῦ Μ. Ἀνδρονίκου ἐκ τοῦ κτήματος Ἀγ. Κασσιμάκα, ἔξωθεν τῆς βορείας παρυφῆς, τῆς σχηματιζομένης δι' ἀποτόμου πτώσεως τοῦ ὑψηπέδου τῆς πόλεως καὶ συμπιπτούσης πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ ἀρχαίου τείχους.² Τὸ κείμενον περιέχει *πρῶξι ν ἀπελευθερώσεως δούλων, χρονολογουμένην βασιλεύοντος Ἀντιγόγου ἐβδόμου καὶ εἰκοστοῦ ἔτους*, τὸ ὁποῖον, κατὰ τὸν Ἀνδρόνικον, ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ 235 π.Χ.³

¹ Πρβ. BCH LXXIV, 1950, 306. JHS LXX, 1950, 6.

² Εἶναι περίεργον ὅτι, ἐνῶς ἡ στήλῃ ἦτο ἐμπληγμένη εἰς τὴν γῆν καὶ ὄρατὴ ἐπὶ 80 ἔτη καὶ πλέον, ἐν τούτοις εἶχε παραμείνει ἄγνωστος.

³ Μαν. Ἀνδρονίκου, Ἀρχαῖαι ἐπιγραφαὶ Βεροίας. Θεσσαλονίκη 1950. (Ἔκδοσις Γεν. διοικήσεως Μακεδονίας, Διεύθ. Ἱστορ. μνημείων καὶ ἀρχαιολογίας),

73. Χριστιανικὴ ἐπιγραφὴ τοῦ 4ου πιθανῶς αἰῶνος περι-
 συνελέγη τὸ 1947 ὑπὸ τοῦ Καλλιπολίτου καὶ κατετέθη εἰς τὴν συλλογὴν τῆς
 Κυριώτισσας. Ἐνδιαφέρει διὰ τὰς χαρακτηριστικὰς ἐν ἀρχῇ ἐπικλήσεις:
Τὸν παντοκράτορα σοὶ καὶ ἅγιον Θεόν. Καὶ τὴν τύχην σοί. Ὁ Καλλιπο-
 λίτης πιστεύει ὅτι πρόκειται περὶ ἐπιτυμβίου μνημείου.¹

74. Ἡ Ὑπηρεσία ἀναστηλώσεως τοῦ ὑπουργείου παιδείας προέβη κατὰ
 τὸ 1950 εἰς περιορισμένας μὲν, ἀλλὰ σωστικὰς στερεώσεις μερικῶν ἐκ τῶν
 πολυπληθῶν βυζαντινῶν ἐκκλησιδίων τῆς πόλεως, ἀναθέσασα τὴν ἄμεσον
 ἐποπτεῖαν εἰς τὸν ἐπιμελητὴν Ἀνδρόνικον. Οὕτως, ἐπεσκευάσθη ἡ στέγη
 τοῦ Ἀγίου Κηρύκου, ἐστερεώθησαν αἱ τοιχογραφίαι τῆς Πανα-
 γίας τῆς Παλαιοφοριτίσσης, ἐπεσκευάσθη ἡ στέγη καὶ ἐστερεώ-
 θησαν αἱ τοιχογραφίαι τοῦ Ἀγίου Νικολάου Μακαριωτίσσης,
 ἐνισχύθησαν δὲ οἱ ἐτοιμόρροποι τοῖχοι, ἐπενδυνθέντες διὰ νεωτέρας τοιχο-
 δομίας, τοῦ Ἀγίου Νικολάου τοῦ Γουρνιαῖ. Ἐγένετο ἐπίσης ὑπὸ
 τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ ἐφόρου Πελεκανίδου καθαρισμός, στερεώσεις καὶ φωτο-
 γράφησις τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ ναυδρίου τοῦ Χριστοῦ.

75. Κατὰ τὴν κατασκευὴν τῆς νέας ὁδοῦ Βεροίας - Παλατίτσας ἀνευ-
 ρέθησαν τὸ 1940 δύο τάφοι, ἀναγόμενοι εἰς τὴν πρώϊμον ἐποχὴν τοῦ
 σιδήρου. Ἡρευνήθησαν ὑπὸ τοῦ Ν. Κοτζιᾶ. Κτερίσματα: 4 πόρπαι χαλ-
 καῖ (3 μεγάλαι καὶ 1 μικρὰ) τοξοειδοῦς σχήματος, δύο ἄλλαι ὀκτωειδεῖς μὲ
 διπλᾶς σπείρας, τρία χαλκᾶ περιβραχιόνια κ.ἄ.²

Βεργίνα - Παλατίτσα

76. Ὁ τάφος τῆς Βεργίνας³ ὑπέστη σημαντικὰς ζημίας κατὰ
 τὴν διάρκειαν τοῦ ἀνταρτοπολέμου, ὅτε αἱ ἐθνικαὶ στρατιωτικαὶ δυνάμεις
 εἶχον συμπυκθῆ. Ὁ ὄρατος μαρμάρινος θρόνος, ὁ ἀναστηλωθεὶς καὶ ἀπο-
 κατασταθεὶς εἰς τὴν ἀρχικὴν του μορφήν ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Ῥωμαίου,
 ἀποσυνετέθη. Ἐξ ἄλλου τὸ ἀνάκτορον τῆς Παλατίτσας⁴ εἶναι ἐπὶ τοῦ πα-
 ρόντος ἀπρόσιτον λόγῳ ναρκοθετήσεως τῆς περιοχῆς.

σελ. 7-23. Δημοσιεύονται ἐπίσης ἐδῶ (σ. 23-32) 7 ἐπιτύμβια μνημεῖα, εὐρήματα πα-
 λαϊά, καὶ ἐν ἀπόσπασμα ψηφίσματος (;) τῶν ἀρχῶν τοῦ 2ου π. Χ. αἰῶνος, διασφῶζον
 μόνον ὀλίγας λέξεις.

¹ Vas. Kallipolitis, Une épitaphe chrétienne de Beroia. Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire Orientales et Slaves X, 1950, (= Mélanges Henri Grégoire II) σ. 357-360. Τὸν ἐπιτύμβιον χαρακτῆρα ἀμφισβητεῖ ὁ Η. G[régoire] ἰδ. 360.

² Arch. Anz. 1942, σ. 187. JHS LXIV, 1944, 93.

³ Χρον. 1939, 485 κ. ἑ. πίν. II.

⁴ Χρον. 1939, 488.

77. Κατὰ τὸ 1942 ὁ Γερμανὸς ἀρχαιολόγος Dr. Exner, στρατιώτης ὢν, ἀνέσκαψεν 6 ἑλληνιστικὸς τάφους παρὰ τὴν Βεργίαν ἀνευ ἀδείας τοῦ ὑπουργείου παιδείας καὶ παρὰ τὴν ὑποδείξεις τοῦ ἀειμνήστου καθηγητοῦ Παπαδάκι, ὅστις ὑπηρετεῖ τότε ὡς διευθυντῆς τῆς παρὰ τῇ Γενικῇ διοικήσει Μακεδονίας Διευθύνσεως ἱστορικῶν μνημείων καὶ ἀρχαιολογίας.¹ Τὰ εὐρήματα κατετέθησαν εἰς τὴν Γερμανικὴν στρατιωτικὴν διοίκησιν Θεσσαλονίκης - Αἰγαίου. Παρὰ τὴν δοθεῖσαν ὑπόσχεσιν, ὅτι θὰ παρεδίδοντο «ἐν εὐθέτῳ χρόνῳ» εἰς τὸ Μουσεῖον Θεσσαλονίκης, τοῦτο δὲν ἐγένετο.²

78. Ὁ ἐπιμελητῆς Ἀνδρόνικος περισυνέλεξε κατὰ τὸ 1950 ἀγγεῖα, χαλκᾶς πόρπας μεγάλας τοξοειδεῖς καὶ ἄλλας τοῦ εἴδους τῶν *spectacle fibulae* καὶ χαλκοῦς διπλοῦς πελέκεις. Ταῦτα προέρχονται ἀπὸ τοὺς ἀνατολικῶς τῆς Βεργίας ὑπάρχοντας μικροῦς τύμβους καὶ ἀνάγονται εἰς τὴν πρῶτον ἐποχὴν τοῦ σιδήρου.³

79. Δύο ἐπιτύμβιαι στήλαι, εὐρεθεῖσαι ἐπὶ τῆς μεγάλης τούμπας, ἡ ὁποία κεῖται ἐντὸς τῆς Βεργίας, μετεκομίσθησαν ὑπὸ τοῦ Ἀνδρόνικου εἰς Βέροιαν καὶ κατετέθησαν εἰς τὴν συλλογὴν τῆς Κυριώτισσας. Ἡ μία, ἀπαρτιζομένη ἐξ ὀκτῶ θραυσμάτων, φέρει ἀνάγλυφον παραστάσιν γυναικὸς καθημένης, πρὸ τῆς ὁποίας ἴσταται παῖς καὶ ἀνδρική μορφή. Ἄνωθι τῆς παραστάσεως σφίεται κατὰ τὸ ἥμισυ ἐπίγραμμα ἠρωελεγειακόν. Ἐκ τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων καὶ τῆς τέχνης τοῦ ἀναγλύφου δύναται ἡ στήλη νὰ χρονολογηθῇ εἰς τὰ τέλη τοῦ τειάρτου ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ τρίτου

¹ Ζημ. 42. JHS LXIV, 1944, 93. Gnomon 1950, 1/2, 10.

² Ζημ. 144·145, 151, 153. Αἱ ζημίαι ἐκ τῆς ἀπωλείας ἀγγείων τινῶν ἢ ὀστέων ἢ ἄλλων κτερισμάτων κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀσημάτων δὲν εἶναι ἀσφαλῶς ὑπολογίσιμοι. Ἀναμφισβήτητον ἐξ ἄλλου εἶναι ὅτι ἡ ἔφεσις πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν παρεκίνησε τὸν Dr. Exner εἰς τὴν ἀνασκαφὴν αὐτὴν, τὴν ὁποίαν ἄλλωστε ἐνήργησεν, ὡς ἐπληροφορήθημεν, μὲ προσοχὴν, ἐπιμέλειαν καὶ λεπτολόγον ἐπιστημονικὴν μέθοδον. Τὸ κακὸν εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἔγκειται εἰς τὸ γεγονός, ὅτι ἐπεχειρήθη μία ἀνασκαφή, ἀδιάφορον ἂν ἦτο μικρᾶς ἢ μεγάλης ἐκτάσεως, εἰς ἀρχαιολογικὸν χώρον, τὸ δικαίωμα τῆς ἐξερευνήσεως τοῦ ὁποίου εἶχε παραχωρηθῆ εἰς τὸν καθηγητὴν Κ. Α. Ῥωμαίων. Τὸ γερμανικὸν Kunstschutz (Dr. v. Schönebeck), τὸ ὁποῖον παρεχώρησε τὴν ἄδειαν τῆς ἀνασκαφῆς εἰς τὸν Dr. Exner, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀγνοῖ τὸ γεγονός τοῦτο, ἀφοῦ ἔκθεσις περὶ τῶν τελευταίων ἀνασκαφῶν τοῦ Ῥωμαίου εἶχε δημοσιευθῆ εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ ἐπιστημονικὸν ὄργανον τοῦ Γερμανικοῦ ἀρχαιολογικοῦ ἰνστιτούτου (Jahrbuch des deutschen archäologischen Instituts, Arch. Anzeiger 1940, στ. 274·277 καὶ εἰκ. 82·83). Ἐδῶ ἔγκειται λοιπὸν τὸ ἀτόπημα, ὅτι δηλονότι δὲν ἔγιναν σεβαστὰ τὰ δικαιώματα, τὰ ὁποῖα εἶχε παλαιὸς καὶ ἐπιφανὴς ἀρχαιολόγος, τὸ ὄνομα τοῦ ὁποίου ἀσφαλῶς καὶ ἡ γερμανικὴ ἐπιστῆμη ὑπελήπτεται καὶ τιμᾶ.

³ Τὰ εὐρήματα αὐτὰ εἶναι ὅμοια πρὸς τὰ ἀνακαλυφθέντα ἐντὸς δύο τάφων κατὰ τὴν κατασκευὴν τῆς νέας ὁδοῦ Βεροίας· Παλατίτσας, περὶ ὧν βλέπε ἀνωτέρω ἀριθ. 75.

αἰῶνος π.Χ. Εἰς τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἀνάγεται καὶ ἡ ἄλλη στήλη, εἰς τὴν ὁποίαν ἀπλῶς ἀναγράφεται τὸ ὄνομα τοῦ νεκροῦ.¹

Φυτιᾶ

80. Τὸ 1942 ὁ γεωργὸς Δημ. Γεωργόπουλος, καλλιεργῶν τὴν ἄμπελὸν του κατὰ τὴν θέσιν Ἰσιώματα τῆς περιφερείας Φυτιᾶς (10 περίπου χιλιόμετρα βορειοδυτικῶς τῆς Βεροίας), ἀνεῦρεν ἀρχαῖον τάφον καὶ ἐντὸς αὐτοῦ μαρμαρίνην πλάκα διαστάσεων 1.— × 0,50 × 0,15 μ., φέρουσαν ἀνάγλυφον παράστασιν ἱππέως μετὰ δύο γυναικείων μορφῶν καὶ ἐπιγραφὴν, ἡ ὁποία κατὰ τὸ ἀπόγραφον ποῦ μου ἔστᾶλη ἀπὸ τὴν Ὑποδιοίκησιν χωροφυλακῆς Βεροίας ἔχει ὡς ἑξῆς:

ΣΥΤΥ	ἦτοι	<i>Eὔτυ-</i>
ΧΟΣΚΑΙ		<i>χος καὶ</i>
ΚΛΑΥΔΙ		<i>Κλανδι-</i>
ΑΝΟΣΩΦΣ		<i>ανὸς Ὁφε-</i>
ΛΙΩΝΙΤΩΑ		<i>λίωφι τῷ ἀ-</i>
ΔΣΛΦΩΜΝ		<i>δελφῶ μν[εί-</i>
ΑΣ ΧΑΡΙΝ		<i>ας χάριν.</i>

Ἄνω Κοπανὸς

81. Παρὰ τὴν σιδηροδρομικὴν γραμμὴν, τὴν διερχομένην πλησίον τοῦ Ἄνω Κοπανοῦ (ἀνατολικῶς τῆς Ναούσσης), ἀνευρέθη τὸ 1947 ὠραία μαρμαρίνη προτομὴ νέου τῶν μέσων τοῦ 2ου αἰῶνος μ. Χ. Ἡ διατήρησις εἶναι ἀρίστη. Εἰς τὴν μικρὰν βάσιν αὐτῆς εἶναι χαραγμένη ἡ ἐπιγραφὴ Ὀλγανος. Ἀναφέρεται προφανῶς εἰς τὸν Ὀλγανον, τὸν κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν λεξικογράφων υἱὸν τοῦ μυθικοῦ βασιλέως Βέρητος, ἰδρυτοῦ τῆς Βεροίας.² Ἡ προτομὴ μεταφέρθη ὑπὸ τοῦ Καλλιπολίτου εἰς τὴν συλλογὴν Βεροίας.

82. Κατὰ τὴν αὐτὴν περιοχὴν ὁ Ἀνδρόνικος ἐνήργησε δοκιμαστικὴν ἀνασκαφὴν τὸ 1950, ἀποκαλύψας τμημα μεγάλου οἰκοδομήματος ὁμοεικῶν χρόνων, τοῦ ὁποίου εἰς τῶν τοίχων ἔχει σχῆμα τετάρτου κύ-

¹ Κατὰ πληροφορίας τοῦ ἐπιμελητοῦ Μ. Ἀνδρονίκου.

² BCH LXXI - LXXII, 1947 - 1948, 438. Πρβ.: JHS LXVI, 1946, 113, ὅπου κατόπιν ἀνακριβοῦς εἰδήσεως ἐφημερίδος γίνεται μνεῖα περὶ a statue of a woman of the time of Alexander the Great, ἐνῶ πρόκειται περὶ τῆς ἀνωτέρω προτομῆς.

κλου. Ὁ Ἀνδρόνικος ὑποθέτει ὅτι πρόκειται περὶ νυμφαίου. Τὸ πρᾶγμα πάντως θέλει διευκρινίσαι ἢ συνέχισαι τῆς ἀνασκαφῆς.¹

Λευκάδια

83. Παρὰ τὸ χωρίον Λευκάδια, κείμενον εἰς ἀπόστασιν 5 περίπου χιλιομέτρων βορειοανατολικῶς τῆς Ναούσσης, ἐγένετο γνωστὸς τυχαίως τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1942 καὶ ἀνεσκάφη ὑπ' ἑμοῦ τὸ φθινόπωρον τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἀξιολογώτατος «μακεδονικὸς» τάφος ἑλληνιστικῶν χρόνων.² Οὗτος ἀποτελεῖται ἐκ νεκρικοῦ θαλάμου καμαροσκεπάστου διαστάσεων 3×4 μ. περίπου καὶ μικροῦ προθαλάμου (πίν. XVII). Ἡ πρόσοψις ἀποτελεῖται ἐξ ὑψηλοῦ τοίχου, φέροντος ὑπεράνω τῆς θύρας μικρὸν ἀέτωμα ἐπὶ τετραγώνου ἑξοχῆς (εἰκ. 12). Εἰς τὰς τρεῖς πλευρὰς τοῦ θαλάμου ὑπάρχουν δύο ἐπ' ἀλλήλοι σειραὶ τετραγώνων θηκῶν (0,36×0,36 μ.), αἱ ὁποῖαι, ὡς εἰς τὰ columbaria, περιεῖχον τὰ τεφροδόχα ἀγγεῖα καὶ ἦσαν κλεισμένα δι' ὁμοιοσχημῶν πλακῶν. Αἱ θῆκαι εὐρέθησαν ἀνοικταί, διότι εἶχε προηγηθῆ παλαιὰ σύλησις.

Ὁ τάφος, ὡς καὶ ὁ προθάλαμος αὐτοῦ, εἶναι διακεκοσμημένος με πλουσίαν τοιχογράφησιν. Εἰς τὸν προθάλαμον κατὰ μὲν τὴν δεξιὰν πλευρὰν εἰκονίζεται περιορραντήριον πλήρες ὕδατος με κλαδίσκον δάφνης εἰς τὸ ἄκρον, κατὰ δὲ τὴν ἀριστερὰν βωμός, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου ἀναρριχᾶται ὄφις. Ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου τῆς θύρας, ἡ ὁποία ὁδηγεῖ εἰς τὸν κύριον θάλαμον, ὑπάρχει γραπτὴ ἐπιγραφή: *Λύσωνος - Καλλικλέους τῶν Ἀριστοφάνου.*

Ὁ νεκρικός θάλαμος δὲν ἔχει τὴν βαρύτητα καὶ καταθλιπτικότητα τῶν παλαιότερων «μακεδονικῶν» τάφων. Εἶναι διακεκοσμημένος μᾶλλον ὡς πολυτελῆς αἴθουσα με ἔκδηλον τὴν διάθεσιν τῆς ἐξάρσεως τοῦ χώρου. Καθ' ὅλας τὰς πλευρὰς δηλοῦται ὑπὲρ τὸ δάπεδον, γραπτῶς πάντοτε, ἀνάλογος τοιχοβάτης με ὑπερκείμενους ὀρθοστάτας, ἐπὶ τῶν ὁποίων εἰκονίζονται 14 παραστάδες, ἐπιστεφόμεναι με ἰωνικά κυμάτια. Αἱ παραστάδες ἀνέχουν ἐπιστύλια, προμόχθους καὶ ταινίαν. Γιρλάνδα ἐκ κλαδίσκων καὶ καρπῶν ῥοιᾶς μετὰ πολυχρῶμων ταινιῶν περιθέει κυματοειδῶς ὅλας τὰς πλευρὰς, παριστᾶται δὲ συγκροτουμένη δι' ἡλίου ἐπὶ ἐκάστης παραστάδος ὀλίγον κάτωθι τοῦ κυματίου (πίν. XVIII).

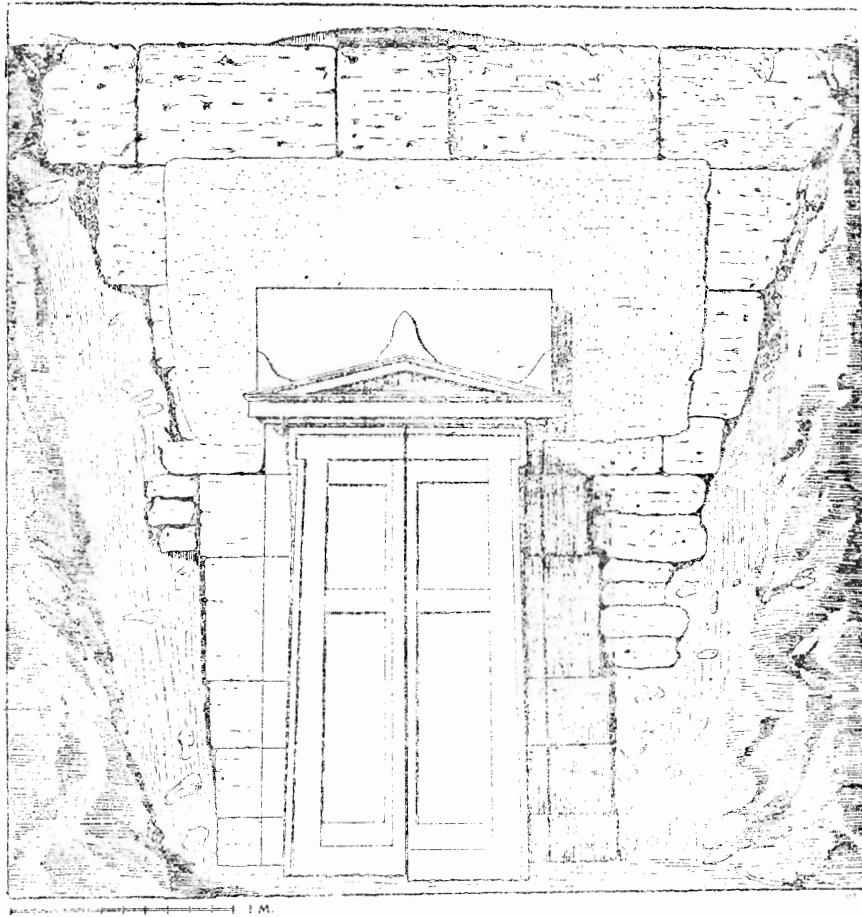
Ἡ διακόσμησις τῆς καμάρας εἶναι ἀπλουστερά, δηλοῦσα τείχη πέλεως μετὰ πύργων καὶ ἐπάλξεων. Ἐπὶ τοῦ ἔναντι τῆς εἰσόδου ἡμικυκλικοῦ τεμνάου εἰκονίζεται εἰς τὸ μέσον ἀσπίς, ἐκατέρωθεν ξίφη καὶ περικεφαλαῖαι

¹ Πληροφορία Μ. Ἀνδρόνικου. Πρβ.: 'Ι. Παπαδημητρίου, Ἀρχ. ἔρευναι 1950. Ἑλ. Δημιουργία Δ', 7, τεύχ. 70 (1951), 46.

² Πρβ. JHS LXIV, 1944, 93.

(πίν. ΧΙΧα), κάτω δὲ κνημιῖδες. Εἰς τὸ ἀντίστοιχον τύμπανον, ἐπάνω ἀπὸ τὴν εἴσοδον, περιστῆται πάλιν ἀσπίς καὶ ἑκατέρωθεν τροπαια καὶ ξίφη.

Ἐπάνω ἀπὸ κάθε νεκρικῆν θήκην εἶναι γραμμένον τὸ ὄνομα τοῦ νεκροῦ (πίν. ΧΙΧβ). Κατὰ κανόνα εἰς τὰς ἐπάνω θήκας εἶχον ταφῆ τὰ ἄφθνενα μέλη τῆς οἰκογενείας, ἐνῶ εἰς τὰς κάτω, κατ' ἀντιστοιχίαν, αἱ σύζυγοι αὐτῶν.

Εἰκ. 12. Πρόσοψις τοῦ «μακεδονικοῦ» τάφου τῶν Λευκαδιῶν.

Κατὰ τὴν στενὴν πλευράν, τὴν ἔναντι τῆς εἰσόδου, ὑπάρχουν αἱ θῆκαι τοῦ Λύσωνος, τοῦ πρεσβυτέρου, ὡς φαίνεται, τῶν υἱῶν τοῦ Ἀριστοφάνους, καὶ τῆς συζύγου του Δημαρέτης Ζωΐλου, ἑκατέρωθεν δὲ αἱ θῆκαι τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ, ἦτοι τοῦ Καλλικλέους μετὰ τῆς συζύγου του Φίλας Ἀριστέου καὶ τοῦ Εὐδύπλου μετὰ τῆς συζύγου του Σπάριτης Λύσωνος, θυγατρὸς τοῦ πρεσβυ-

τέρου ἀδελφοῦ αὐτοῦ. Εἰς τὰς ἑήκας τῆς ἀριστερᾶς μακροᾶς πλευρᾶς εἶχον ταφῆ οἱ ἄρρενες ἀπόγονοι τοῦ Λύσωνος μέχρι τετάρτης γενεᾶς, δεξιὰ δὲ οἱ τοῦ Καλλικλέους μέχρι τρίτης γενεᾶς. Ὁ Εὐῖπλος φαίνεται ὅτι δὲν κατέλιπεν ἀπογόνους,

Ἡ ἔρηνά μου ἐβεβαίωσε καὶ ἐδῶ, ὅπως καὶ εἰς τὴν Θεσσαλονίκην (βλ. ἀνωτέρω ἀριθ. 13), ὅτι ἡ καῦσις τῶν νεκρῶν ἐγένετο εἰς ἰδιαιτέρον, χῶρον ὅπισθεν τοῦ τάφου, ὅπου ἀνευρέθησαν στρώματα ἐπαλλήλων πυρῶν μετὰ τινων ὀστράκων ἀγγείων καὶ πηλίνων εἰδωλίων, ὡς καὶ τεμάχια ὠμῶν πλίνθων καὶ ἴχνη κονιάματος, λείψανα πιθανῶς τοῦ περὶ τὸν χῶρον τῶν πυρῶν τοιχαρίου ἢ περιχειλώματος.

Τὰ ἐντὸς τῶν θηκῶν κτερίσματα ἀπετελοῦντο κυρίως ἀπὸ πυξίδας καὶ δακρυδόχα (lacrymatēria), ἐκ τῶν ὁποίων ἐν ἰδιαιτέρως γαστροῶδες μὲ γά-νωμα καὶ ἐπίθετα φυτικά κοσμήματα ἀπὸ παχὺ ῥόδιον χρῶμα.

Τὰ παλαιογραφικὰ τεκμήρια τῶν ἐπιγραφῶν, ὁ διάκοσμος καὶ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ μνημείου ἐπιτρέπουν τὴν χρονολογικὴν τοποθέτησιν αὐτοῦ εἰς τοὺς χρόνους τοὺς περὶ τὴν βασιλείαν τοῦ Περσέως, τοῦ τελευταίου δηλαδὴ ἡγεμόνος τῆς δυναστείας τῶν Ἀντιγονιδῶν.

84. Ὁ λαμπρὸς οὗτος τάφος, τοῦ ὁποίου ἐλπίζεται ἡ προσεχὴς λεπτομερὴς δημοσίευσίς, ἀπέχει περὶ τὰ 400 μ. ἀπὸ τὸν ἐπίσης σημαντικὸν τάφον, τὸν ὁποῖον ἐμελέτησε καὶ ἐδημοσίευσε πρὸ πολλῶν ἐτῶν ὁ Δανὸς ἀρχαιολόγος K. F. Kīnch.¹ Τέσσαρες ἄλλοι τύμβοι κεῖνται εἰς ἀρκετὴν ἀπόστασιν ἀνατολικῶς τῶν Λευκαδιῶν, πρὸς τὴν πεδιάδα. Ὅλοι αὐτοὶ πιθανῶτα ἀνῆκον εἰς τὸ Κίτιον, πόλιν, ἡ ὁποία, ἂν καὶ δὲν μνημονεύεται συχνὰ ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς, φαίνεται ἐν τούτοις ὅτι δὲν ἦτο ἀσήμαντος.² Ἐμφανῆ ἐρείπια οἰκιῶν εἰς ὕψωμα ἀπέχον 1000 μ. περίπου δυτικῶς τοῦ τάφου τῶν Λευκαδιῶν δεικνύουν τὴν περιοχὴν, ὅπου θὰ πρέπη μὲ μεγάλην πιθανότητα νὰ τοποθετηθῇ τὸ ἀρχαῖον Κίτιον.

Ἔδ ε σ σ α

85. Τὰ ἀντικείμενα τῆς ἀρχαιολογικῆς συλλογῆς Ἐδέσσης, τὰ ὁποῖα εἶχον εὔρει εὐπρόσωπον στέγην εἰς τὸ Γενῆ - Τζαμί χάρις εἰς τὴν δραστηριότητα τοῦ πρῶην ἐκτάκτου ἐπιμελητοῦ Γ. Χαρίτου, τώρα εὐρίσκονται συσσωρευμένα εἰς μίαν ἀποθήκην τοῦ ἰδίου τζαμιοῦ, ἐντελῶς ἀπρόσιτα εἰς τὸν

¹ K. F. Kīnch, Le tombeau de Niaousta, tombeau macédonien. Mémoires de l' Academie Royale des Sciences, 7me sér. Sect. des Lettres, IV, 3, Copenhague 1920, σ. 283 - 288. Ἀπεικόνισιν τῆς ὡραίας τοιχογραφίας τοῦ τάφου τούτου (σήμερον δὲν σφάζεται πλέον) βλ. προχειρῶς παρὰ E. P f u h l, Malerei und Zeichnung der Griechen III, π. 345 εἰκ. 750.

² Περὶ τοῦ Κιτίου βλ. E. O b e r h u m m e r ἐν Pauly · Wissowa Real Enzyklop. XI, 545.

ἐπισκέπτην. Τὸ κτήριο εἶχεν ἐπιταχθῆ τὸ 1944 ὑπὸ τοῦ 14ου συντάγματος τοῦ ΕΛΑΣ καὶ ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς ἀποθήκη πυρομαχικῶν. Τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1945, ἀποχωρήσαντος αἰφνιδίως τοῦ ΕΛΑΣ, ἐγκατελείφθη, χωρὶς νὰ εἰδοποιηθῆ ὁ ἐπιμελητής, ἀνοικτὸν καὶ ἀδέσποτον. Συνέπεια ἦτο νὰ ἀρπαγοῦν μερικὰ ἔπιπλα καὶ ὀλίγα νομίσματα χαλκᾶ χωρὶς ἰδιαιτέραν σημασίαν. Ἐκτοτε καὶ μέχρι σήμερον τὸ κτήριο χρησιμοποιεῖται κυρίως διὰ τὴν ἀποθήκευσιν τῶν τροφίμων, τὰ ὁποῖα διαχειρίζεται ἡ Ἀγροτικὴ Τράπεζα. Καταβάλλονται νῦν φροντίδες νὰ ἀπελευθερωθῆ, διὰ νὰ ἐπανιδρυθῆ εἰς αὐτὸ ἡ ἀρχαιολογικὴ συλλογὴ.

86. Κατὰ τὴν πυρπόλησιν τῆς συνοικίας «Βαρόσι», τὴν γενομένην ὑπὸ τῶν Γερμανῶν τὴν 12ην Σεπτεμβρίου 1944, ἀπετεφρώθη ὁ ναὸς τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου,¹ ὅστις ἔφερε καλὰς μεταβυζαντινὰς τοιχογραφίας. Ἐν ἀπὸ τὰ καλύτερα ἀνάγλυφα τῆς Ἐδέσσης, τὸ ὁποῖον ἦτο ἐντειχισμένον εἰς τὸν ναὸν τοῦτον, κατεστράφη ἀσβεστοποιηθὲν καὶ κατακερματισθὲν.²

87. Εἰς ἐσκαφὰς θεμελίων ἐντὸς τῆς πόλεως ἀνευρέθη τὸ 1947 μαρμαρῖνη κεφαλὴ, ἀνήκουσα εἰς πορτραῖτον καλῆς τέχνης τῶν ἀρχῶν τοῦ 2ου αἰῶνος μ. Χ. (πίν. XXα). Ἡ κόμωσις ἐνθυμίζει τὰ γνωστὰ πορτραῖτα Πλωτίνης, Μαρκιανῆς καὶ Ματιδίας.³

88. Τὸ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῶν Ταξιαρχῶν τοῦ χωρίου Μαργαρίτας Ἐδέσσης ἐντειχισμένον ἀνάγλυφον με παράστασιν Θρακῶς ἰππέως καὶ γραφὴν: Ἀντίγονον Ἡούλιον καὶ Ὀνοριανόν⁴ ἀποτεχισθὲν ἀφηρέθη ὑπὸ Βουλγάρων ἢ ἴσως ὑπὸ Γερμανῶν.⁵

Β΄.

ΔΥΤΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

Κοζάνη

89. Ἡ ἀρχαιολογικὴ συλλογὴ τῆς Κοζάνης⁶ κατὰ τὸ διάστημα τοῦ πολέμου καὶ τῆς κατοχῆς οὐδὲν ἔπαθεν. Αἱ ἀρχαιότητες ἐγκαί-

¹ Ζημ. 57. Ch. Delvoye, Travaux κλπ., Byzantion XVIII, 1946-1948, 258

² Ἐπιτύμβιον Μεγάλου Παρμενίωνος, Ἀνίας Μεθωνάδου, Μεθωνάδου Μεγάλου τελευταίων ἑλληνιστικῶν χρόνων. (Μ. Δήμιτσα, Ἡ Μακεδονία ἐν λίθοις φθεγγομένοις κλπ. Ἀθῆναι 1896 ἀρ. 23 σελ. 45).

³ Πρβ. BCH LXXI-LXXII, 1947-1948, 438.

⁴ Ν. Παπαδάκι, Ἐκ τῆς Ἄνω Μακεδονίας, Ἀθηνᾶ ΚΕ', 1913, σελ. 455, ἀριθ. 57.

⁵ Ζημ. 35.

⁶ Βλ. περὶ αὐτῆς: Χ. Ι. Μακαρόνα, Ἐκ τῆς Ἑλιμείας καὶ Ἐορδαίας. Ἀρχαιολογικὴ συλλογὴ Κοζάνης, ΑΕ 1936, Χρονικά σ. 1-14.

ρως είχαν αποτεθῆ εἰς ἀσφαλῆς καταφύγιον χάρις εἰς τὰς φροντίδας τοῦ ἐφόρου τῆς Δημοτικῆς βιβλιοθήκης Νικ. Δελιαλῆ. Τὸ δημαρχεῖον, ὅπου αὐτὴ ἐστεγάζετο, ὑπέστη σημαντικὰς καταστροφὰς ἐκ τοῦ βομβαρδισμοῦ τῶν Γερμανῶν τῆς 10ης Ἀπριλίου 1941.¹ Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν αἱ ζημίαι ἀποκατεστάθησαν καὶ εἰς τὸ ἰσόγειον τοῦ κτηρίου ἐστεγάσθησαν πάλιν μαζί μὲ τὴν βιβλιοθήκην καὶ αἱ ἀρχαιότητες, ἐκτεθεῖσαι ὡς καὶ πρότερον εὐπροσώπως.

Ὁ ἐπιμελητὴς Καλλιπολίτης περισυνέλεξε διάφορα μάρμαρα ἀπὸ τὴν Κάλιανην καὶ τὴν Καισαρειάν, διὰ τὰ ὁποῖα γίνεται λόγος κατωτέρω.²

90. Τὸν Νοέμβριον τοῦ 1948 κατὰ τὴν διάνοξιν μιᾶς νέας ὁδοῦ νοτιοανατολικῶς τῆς Κοζάνης, κατὰ τοὺς πρόποδας τοῦ λόφου, ὅπου ἐκτείνεται τὸ νεκροταφεῖον τῆς πόλεως, ἀπεκαλύφθησαν τέσσαρες τᾶφοι, ἐσκαμμένοι ἀπλῶς εἰς τὸ ἔδαφος. Ἀτυχῶς ἔγιναν ἀντιληπτοὶ μόνον ὅτε ἐνεφανί-

¹ Βλ. σχετ.: Ν. Π. Δελιαλῆ, Κατάλογος ἐντύπων Δημοτικῆς βιβλιοθήκης Κοζάνης, I, Θεσσαλονίκη 1948. (Δημοσιεύματα Δημοτ. βιβλιοθήκης Κοζάνης) σελ. ια' πίν. XVIII.

² Εἰς τὸ JHS LXVI, 1946, 113, σημειοῦται ὡς νέον εὔρημα, κατατεθὲν εἰς τὴν συλλογὴν Κοζάνης a third century A. D. relief of Zeus holding a shepherd's crook with an inscription which records the dedication to Zeus Hypsistos of «ἀμπέλων δύο ὄρχους ἐκ τῶν πεκουλαρίων» by Klhryseros Philipprou, a wine dresser. Διὰ τὴν ἀκρίβειαν πρόκειται περὶ παλαιοῦ εὐρήματος, τὸ ὁποῖον εἶδον ἐγὼ εἰς τὴν συλλογὴν Κοζάνης τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1938. Κατὰ τὰς σημειώσεις μου πρόκειται περὶ ἀναθηματικοῦ πρὸς Δία Ὑψιστον ἀναγλύφου ἑλλιποῦς κατὰ τὸ κάτω ἥμισυ καὶ ἄνω καταλήγοντος ἀνωμάλως. Διαστάσεις: Μέγιστον σφζόμενον ὕψος: 0,21, πλάτος 0,30, πάχος 0,03 μ. Εὐρέθη τὸν Μάιον τοῦ 1938 εἰς τὴν Κοζάνην, πλησίον τῆς οἰκίας Ἀθ. Διόντα, μεταξὺ Ἀγίου Δημητρίου καὶ Ἀγίων Ἀναργύρων. Εἰς τὸ κέντρον εἰκονίζεται κατ' ἄτεχρον τρόπον ὁ θεὸς κατ' ἐνώπιον, φέρων χιτῶνα καὶ ἱμάτιον. Τὸ πρόσωπον εἶναι ἐφθαρμένον. Κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς δόρου (;), διὰ δὲ τῆς ἐκτεταμένης δεξιᾶς πιθανῶς φιάλην. (Πρβ. X. I. Μακαρόνα, Ἐκ τῆς Ἑλιμείας κλπ. ΑΕ 1936, Χρον. 7, εἰκ. 6). Εἰς τὸ βάθος τοῦ ἀναγλύφου καὶ ἐκατέρωθεν τῆς κεφαλῆς εἶναι χαραγμένη ἡ ἐπιγραφή:

*Χρύσερος Φιλίππου
ἀνπελουργὸς Διὶ Ὑψίσ-
τω εὐχαριστήριον ὑπέ[ρ]
κρηίου ἀπονομάζει
5 δὲ αὐτῷ ἀμπέ-
λων δύο ὄρχου-
ς ἐκ τῶν πε-
κουλαρίων.*

Ὑψ. γραμ.: ±0,01. Φ: 0,017. Διάστιχα περίπου 0,008 μ. (εἰκ. 13).

Λατρεία Διὸς Ὑψίστου εἰς τὴν περιοχὴν Κοζάνης εἶναι γνωστὴ ἤδη ἐξ ἄλλου ἀναθήματος, εὐρεθέντος πρὸ ἐτῶν κατὰ τὸ χωρίον Ἀκρινὴν κείμενον 20 περίπου χιλιόμετρα βορειοανατολικῶς τῆς πόλεως Κοζάνης. (X. I. Μακαρόνα ἔ. ἀ.).

σθησαν τὰ κτερίσματα, ὁπότε εἰδοποιηθεὶς ὁ φύλαξ ἀρχαιοτήτων προέβη εἰς τὴν περισυλλογὴν αὐτῶν. Ἐκ τῶν τάφων τούτων διεσώθη ἀνέπαφος εἰς, τὸν ὁποῖον ἠρεύνησεν ὁ Β. Καλλιπολίτης τὸν Νοέμβριον τοῦ 1949.¹ Οὗτος εἶχε μορφὴν τετραγώνου δορυγματος με ἀναβαθμοὺς κατὰ τὰς μακρὰς πλευράς, οἷτινες ἐχορησίμευον διὰ τὴν στήριξιν ξυλίνων δοκῶν πρὸς κάλυψιν τοῦ τάφου. Κτερίσματα περιεῖχε, χαλκὴν οἰνοχόην με τρίλοβον στόμιον καὶ λαβὴν εἰς μορφὴν καυλοῦ ἀκάνθης, χαλκὴν φιάλην, ζευγὸς χρυσῶν ἐνωτίων με λεοντοκεφαλὰς, σιδηροῦν λυχνοστάτην, ἀργυρᾶν δραχμὴν Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, χρονολογουμένην περὶ τὸ 325, κ. ἄ. Ὁ τάφος οὕτως δύνатаι νὰ ἀναχθῆ εἰς τὰ τέλη τοῦ 4ου π. Χ. αἰῶνος. Εἰς τοὺς ἄλλους εἶχον εὐρεθῆ, ζευγὸς χρυσῶν ψελίων, ἀποληγόντων εἰς κεφαλὰς ὄφρων, ὁστεῖνον περιόλιπον, χαλκοῦς κάδος (situla), χαλκᾶ περιόλιπα, δίδυμοι περὶ-

Εἰκ. 13. Ἀνάγλυφον ἐκ Κοζάνης ἀναθηματικὸν πρὸς Δία Ὑψιστον.

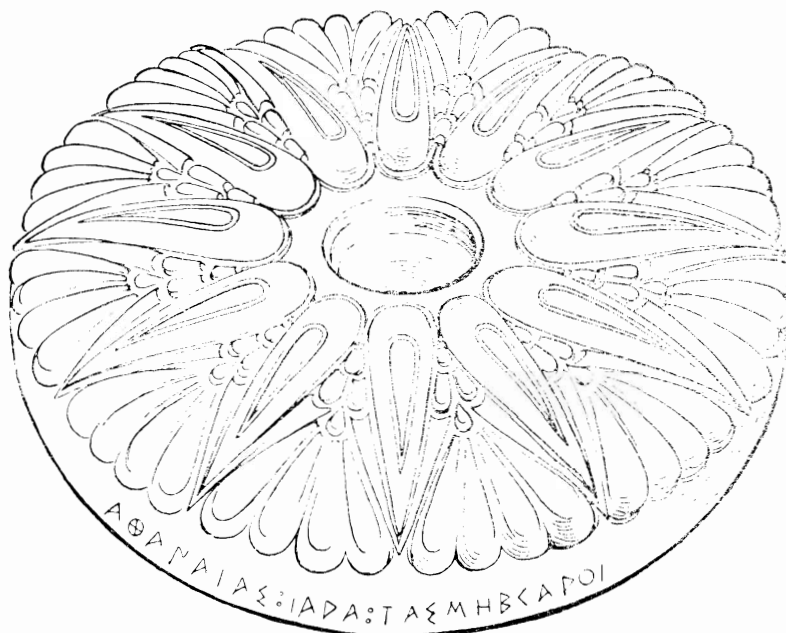
ναὶ καὶ σπειροειδεῖς πόρπαι (spectacle fibulae). Μερικὰ τῶν ἀντικειμένων τούτων παρουσιάζουν πολλὰς ἀναλογίας καὶ ὁμοιότητας πρὸς τὰ εὐρήματα τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Χαλκιστατιανῆς ἐποχῆς, γεγονός πού ἐπιβεβαιώνει τὴν γενομένην ἤδη διαπίστωσιν τῆς διατηρήσεως ἐπὶ μακρὸν τῆς παραδόσεως ὡς πρὸς τὰς μορφὰς τῶν χαλκῶν ἀντικειμένων καὶ κοσμημάτων. Τὸ ἴδιον δύνатаι νὰ λεχθῆ καὶ διὰ τὰ πῆλινα ἀγγεῖα ἐγχωρίου κατασκευῆς. Ἐνδεικτικῶς σημειοῦται χειροποίητος χύτρα, ἔχουσα μορφὴν καὶ διακόσμησιν ἀνάλογον πρὸς τὴν τῶν ἀγγείων τῆς ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ. Διεπιστώθη ὅτι τὰ ἀγγεῖα γενικῶς τῆς Κοζάνης, τῶν ὁποίων ὁ πηλὸς εἶναι πορτοκαλόχρους ἢ τεφρός, ἀφ' ἐνὸς μὲν συνεχίζουν τὴν παράδοσιν τῶν προϊστορικῶν τύπων, ἀφ' ἑτέρου δὲ μιμοῦνται τὰς μορφὰς τῶν ἀγγείων τῆς νοτίας Ἑλλάδος. Ἐν χαλκοῦν χρόνος τοῦ «ἰλλυρικοῦ» καλουμένου τύπου (5^{ου} αἰῶνος), ἔν ξίφος τῆς αὐτῆς ἐποχῆς, φέρον κατὰ τὴν ὄψιν τῆς λεπίδος χρυσᾶς πλά-

¹ BCH LXXIII, 1949, 532, LXXIV, 1950, 306, JHS LXX, 1950, 26.

κας, αἰχμαὶ δοράτων σιδηραῖ, μία ἀργυρᾶ κύλιξ καὶ μία ἀργυρᾶ φιάλη (πίν. XXβ, εἰκ. 14), συμπληρώνουν τὸν κατάλογον τῶν εὐρημάτων. Ἡ τελευταία ὑπῆρξε τὸ σημαντικώτατον καὶ λαμπρότατον εὖρημα. Εἶναι τοῦ τύπου τῶν λεγομένων ὀμφαλωτῶν, φέρει σφυρήλατον διάκοσμον λωτοφύλων μετ' ἀνθεμίων καὶ κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν ἐπιφάνειαν τοῦ χείλους τὴν ἀρχαϊκὴν ἐπιγραφήν:

Ἄθαναίης: ἰαδὰ: τὰς Μεγαροῖ.

Πρόκειται δηλαδὴ περὶ ἱεροῦ σκεύους, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀφιερωθῆ κάποτε εἰς τὸ ἐν Μεγάροις ἱερόν τῆς Ἀθηνᾶς. Τὸ σπουδαῖον τοῦτο ἀπόκρη-

Εἰκ. 14. Ἀργυρᾶ φιάλη ἐκ Κοζάνης.

μα τῆς συλλογῆς τῆς Κοζάνης, τὸ ὁποῖον χρονολογεῖται εἰς τὸ πρῶτον τέταρτον τοῦ 5ου π. X. αἰῶνος, φαίνεται ὅτι ἀφηρέθη ἐκ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς τῶν Μεγάρων τῆς Ἀττικῆς καί, μεταφερθὲν εἰς Κοζάνην, ἐτέθη ἀργότερα ὡς κτέρισμα τοῦ ἀποκαλυφθέντος ἤδη τάφου, ὁ ὁποῖος κατὰ τὰς ἐνδείξεις τῶν ἄλλων κτερισμάτων χρονολογεῖται εἰς τὸ τέλος τοῦ 4ου ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 3ου π. X. αἰῶνος.

Ὁ Καλλιπολίτης, ὁ ὁποῖος ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῆς Βελγίδος ἀρχαιολόγου δ. Denise Feytmans παρέσχεν ἤδη μίαν ἐπιμελῆ ἔκθεσιν τῆς ἀνα-

σκαφῆς μὲ λεπτομερῆ κατάλογον τῶν εὐρημάτων,¹ παρατηρεῖ σὺν τοῖς ἄλλοις ὅτι ὁ τρόπος ταφῆς καὶ ὁ χαρακτήρ τῶν εὐρημάτων παρουσιάζουν ἀναλογίας καὶ κοινὰ γνωρίσματα ἀφ' ἑνὸς μὲν πρὸς τοὺς τάφους τῆς νοτίας Ἑλλάδος, ἀφ' ἑτέρου δὲ πρὸς ἄλλους βορειοτέρων περιοχῶν, συνάγει δ' ἔντεϋθεν τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ νεκρόπολις τῆς Κοζάνης ἀποτελεῖ συνδυαστικὸν κρίκον τοῦ βορείου καὶ νοτίου πολιτισμοῦ καὶ μίαν ἐπὶ πλέον ἀπόδειξιν τῆς ἐνότητος τοῦ χαρακτῆρος τῶν ἐθίμων τῆς ταφῆς καὶ τοῦ πολιτισμοῦ γενικά.

91. Πρὸ δεκαπενταετίας περίπου μελετῶν τὰς ἀρχαιότητας τῆς Κοζάνης καὶ τῶν πέριξ εἶχον συμπεράνει ὅτι ἡ πόλις ἦτο κατωκνημένη τοῦλάχιστον κατὰ τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους (τὰ προϋποθέτωμα εὐρήματα ἦσαν τότε πενιχρά).² Νῦν ὁ Καλλιπολίτης μὲ τὰ νέα καὶ πλούσια εὐρήματα ἐπιβεβαιοῖ τὸ συμπέρασμα ἐκεῖνο καὶ προεκτείνει τὰ χρονικὰ ὄρια μέχρι τῶν κλασσικῶν χρόνων. Προχωρεῖ μάλιστα εἰς τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι δὲν ἀποκλείεται εἰς τὴν θῆσιν τῆς σημερινῆς πόλεως τῆς Κοζάνης νὰ ἔκειτο αὐτὴ αὕτη ἡ πρωτεύουσα τῆς Ἑλιμιώτιδος, ἢ Ἑλίμεια.³

92. Αἱ ἀνασκαφικαὶ ἔρευναι εἰς τὴν νεκρόπολιν τῆς Κοζάνης ἐσυνεχίσθησαν καὶ τὸ 1950 (20 Αὐγούστου—10 Σεπτεμβρίου), ἀναληφθεῖσαι μὲν ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἐταιρείας, ἐκτελεσθεῖσαι δὲ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν πάλιν τοῦ Καλλιπολίτου μὲ τὴν συνεργασίαν τῆς δ. Feytmans Κατ' αὐτὰς ἀπεκαλύφθησαν ἔνδεκα νέοι τάφοι, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ πέντε ἦσαν ἔσκαμμένοι εἰς μαλακὸν βράχον. Οὗτοι ἔφερον καλύμματα ἐκ ξυλίνων δοκῶν, αἱ ὁποῖαι, προοῦσης τῆς σήψεως, κατέρρευσαν μετὰ τοῦ ὑπερκειμένου χώματος καὶ διετάρραξαν τὸ περιεχόμενον τῶν ταφῶν. Δύο ἐκ τῶν τάφων περιεῖχον σκελετοὺς παιδίων, εἰς ἄλλους δὲ δύο τοῦλάχιστον εἶχον ταφῆ γυναῖκες. Σιδηραῖ αἰχμαὶ δοράτων, μαχαιρίδια, σιδηρᾶ σπλεγγίς κ.λ.π. κτερίσματα, ἀναφερόμενα εἰς ἄνδρας, εὐρέθησαν εἰς πέντε τάφους. Κατὰ τὸν Καλλιπολίτην ὁ ἀρχαιότερος τῶν ἐρευνηθέντων τάφων ἀνήκει εἰς τὰ μέσα τοῦ 5ου, ὁ δὲ νεώτερος εἰς τὸ τέλος τοῦ 4ου ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 3ου αἰῶνος π. Χ.

Τὸ σημαντικώτερον εὐρημα τῆς δευτέρας ταύτης περιόδου τῶν ἀνασκαφῶν εἶναι μελανόμορφος ἀττικὴ ὑδρία μὲ παράστασιν τοῦ Ἡρακλέους εἰς τὸν ἄθλόν του μὲ τὸν λέοντα τῆς Νεμέας, χρονολογουμένη περὶ τὸ 480 π. Χ. Εὐρέθησαν ἐπίσης χρυσᾶ ἐλάσματα μὲ ἐμπίεστα κοσμήματα ῥοδάκων,

¹ Β. Γ. Καλλιπολίτου—D. Feytmans, Νεκρόπολις κλασσικῶν χρόνων ἐν Κοζάνῃ, ΑΕ 1948—1949, σελ. 85—111.

² Χ. Ι. Μακαρόνα, Ἐκ τῆς Ἑλιμείας καὶ Ἑσθραίας... ΑΕ 1936, Χρ. 12—13.

³ Β. Γ. Καλλιπολίτου—D. Feytmans ἔ. ἀ. 111. Πρβ. Δ. Κανατσούλην (Ποῦ ἔκειτο ἡ ἀρχαία πόλις Ἑλίμεια, Μακεδονικά Β', 179 κ.έ.), ὁ ὁποῖος, βασιζόμενος εἰς ἄλλας ἐνδείξεις, τοποθετεῖ τὴν Ἑλιμειαν βορείως τῆς Νεαπόλεως.

χαλκᾶ περιάλπτα, δίδυμοι περόναι, σπειροειδεῖς πόρλαι, ψῆφοι ὕρμων κ.λ.π. Τὰ ἀγγεῖα ἐπιχωρίων ἐργαστηρίων, εἴκοσι τρία ἐν ὄλφ, εἶναι κατὰ κανόνα ἀδιακόσμητα. Ἔχουν ἐν τούτοις ἐνδιαφέρον διὰ τὸ εἶδος τοῦ πηλοῦ, τὴν τεχνικὴν καὶ τὸ σχῆμά των. Μερικὰ εἶναι χειροποίητα. Εἰς τὰ περισσότερα διατηρεῖται ὡς πρὸς τὰς μορφὰς ἢ παραδόσεις τῶν παλαιῶν προϊστορικῶν ἀγγείων. Εὐρέθησαν ἀγγεῖα ἐξ ἐρυθροῦ πηλοῦ, προφανῶς τοπικοῦ ἐργαστηρίου, (διεπιστώθη ὅτι ἡ ἄργιλος εἶναι ἢ ἰδίᾳ μὲ τὴν χρησιμοποιουμένην καὶ τῶρα ὑπὸ τῶν κεραμέων εἰς τὴν Κοζάνην), ἀλλὰ καὶ ἐκ φαιοῦ, ἀνοικτοῦ ἢ σκοτεινοῦ (bucchero), ἐλάχιστα δὲ καὶ ἐκ κιτρίνου, φέροντα γραπτὴν διακόσμησιν γραμμικὴν. Τὰ τελευταῖα φαίνεται ὅτι προέρχονται ἀπὸ ἐπαρχιακὸν ἐργαστήριον, ἴσως τῆς Θεσσαλίας. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἡ ἀκριβὴς κατὰ τὸ δυνατόν χρονολόγησις τῶν ἀνωτέρω τάφων θέλει βοηθήσει εἰς τὴν χρονολογικὴν κατάταξιν καὶ τὴν μελέτην τῆς ἐξελίξεως τῶν μορφῶν τῶν ἐγχωρίων τούτων ἀγγείων, περὶ τῶν ὁποίων αἱ γνώσεις μας γενικὰ εἶναι ἀκόμη πολὺ πενιχραί.

Ἡ περισυλλογὴ ἐκ τῶν ἐπιχώσεων θραυσμάτων ἀγγείων μὲ γραπτὴν διακόσμησιν σπειρῶν, κύκλων καὶ γεωμετρικῶν σχημάτων, θεμάτων δηλαδὴ χαρακτηριστικῶν ἀρχαιοτέρας ἐποχῆς, δίδει βασίμους ἐλπίδας εἰς τὸν Καλλιπολίτην, ὅτι, συνεχιζομένης καὶ ἐπεκτεινομένης τῆς ἀνασκαφῆς, ἐνδέχεται νὰ εὐρεθοῦν καὶ ἀρχαιότεραι ταφραί.¹

Κ α ι σ α ρ ε ι ᾶ

93. Ἀπὸ τὸ χωρίον Καισαρειᾶν (18 χιλιόμετρα νοτίως τῆς Κοζάνης) μετεκομίσθη καὶ κατετέθη εἰς τὴν συλλογὴν Κοζάνης γωνιακὸν ἀπότμημα μαρμαρίνης σαρκοφάγου, κεκοσμημένης μὲ ἀναγλύφους παραστάσεις τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ 3ου αἰῶνος μ. Χ. Μολονότι ἡ διατήρησις δὲν εἶναι καλὴ, ἐν τούτοις φαίνεται ὅτι πρόκειται περὶ ἔργου καλῆς τέχνης, προερχομένου ἐξ ἀττικοῦ ἐργαστηρίου. Ἐπὶ τῆς μιᾶς ὄψεως εἰκονίζεται ἱππεύς, γυνὴ σπένδουσα πρὸ βωμοῦ καὶ τρεῖς ἄλλαι μορφαί. Ἐπὶ τῆς ἄλλης διακρίνεται σκηνὴ μάχης, ἀπὸ τὴν ὁποίαν σφύζεται μορφὴ πολεμιστοῦ μὲ ἀσιατικὴν ἐξάρτυσιν. Ὁ Καλλιπολίτης, ὁ ὁποῖος ἐμελέτησε τὸ εὔρημα, παρατηρεῖ ὅτι τοῦτο ἐπιβεβαιώνει τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι καὶ πρὸ τῶν χρόνων τοῦ Διοκλητιανοῦ ὑπῆρχε καὶ ἤκμαζεν εἰς Καισαρειᾶν σημαντικὴ πόλις, προγενεστέρα τῆς τοῦ 4ου αἰῶνος, τῆς ὁποίας διετηρήθη τὸ τεῖχος.²

¹ Πληροφορίαι Β. Καλλιπολίτη. Πρβ. 'Ι. Π σ π α δ η μ η τ ρ ῖ ο υ , Ἄρχ. ἔρευνα . . . 1950, Ἐλ. Δημιουργία Δ', 7, τεῦχος 70 (1951), 46.

² BCH LXXI—LXXII, 1947·1948, 401. JHS LXVI, 1946, 113. Β. Καλλιπολίτου, Ἡ ἀρχαία Καισαρεία τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, περιοδικὸν Μορφῆς

Κάλιανη

94. Ἐκ τῆς Κάλιανης, χωρίου ἀπέχοντος ἕξ περίπου χιλιόμετρα βορειοδυτικῶς τῆς Καισαρείας, μετεφέρθησαν εἰς τὴν συλλογὴν Κοζάνης ἀγάλματιον κόρης, ἱσταμένης πρὸ περιγραντηρίου, ῥωμαϊκῶν χρόνων,¹ καὶ ἀνάγλυφον μὲ παράστασιν δύο μορφῶν κατ' ἐνώπιον τοῦ 4ου μ. Χ. αἰῶνος.²

Παλιούρι

95. Νοτιοδυτικῶς τοῦ χωρίου Παλιουρίου παρὰ τὴν Νεάπολιν Κοζάνης ὁ Ν. Κοτζιάς ἔφερεν εἰς φῶς τὸ 1940 μωσαϊκὸν δάπεδον διαστάσεων 4×6 μ. μὲ διάκοσμον διαφόρων γεωμετρικῶν σχημάτων, ἐξεργασμένων μὲ λαμπρὰν τεχνικὴν. Τὸ δάπεδον εὐρέθη σφζόμενον εἰς πολὺ καλὴν κατάστασιν, οἱ τοῖχοι ὁμοῦς τοῦ εἰς αὐτὸ ἀνήκοντος οἰκοδομήματος εἶναι κατεστρωμένοι ἐκ θεμελίων.³

Καστοριά

96. Ἡ μικρὰ ἀρχαιολογικὴ συλλογὴ, ἣ ὁποία ἐστεγάζετο εἰς τὸ «Κουρσοῦμ τζαμί», ὑπέστη ἀπωλείας κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς κατοχῆς, ἀφαιρεθέντων τῶν δύο τρίτων περίπου τοῦ περιεχομένου της. Κατὰ τὰς ὑπαρχούσας πληροφορίες Ἴταλοι στρατιωτικοὶ τῆς μεραρχίας Giulia εἶναι οἱ ὑπεύθυνοι. Μεταξὺ τῶν ἀπολεσθέντων ἀντικειμένων περιλαμβάνονται φορηταὶ εἰκόνες διαφόρων διαστάσεων, ξυλόγλυπτα, ἀναλόγια, ἀποτετελισμέναι τοιχογραφίαι ἀπὸ τοὺς ναοὺς τῆς Ἁγίας Βαρβάρας καὶ τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος κ. ἄ.⁴ Τὰ ὑπόλοιπα συνεκεντρώθησαν ἤδη εἰς τὸ σκευοφυλάκιον τῆς μητροπόλεως. Ἐκεῖ ἰδρῦθη νέα συλλογὴ ὑπὸ τοῦ φιλαρχαίου Μητροπολίτου κ. Νικηφόρου τῆ συνεργασίᾳ τοῦ ἐφόρου Πελεκανίδου, πλουτισθεῖσα διὰ περισυλλογῆς ἀξιολόγου ὕλικου, ἰδίως βυζαντινῶν χρόνων (εἰκόνων, ξυλόγλυπτων, ἐκκλησιαστικῶν σκευῶν, χειρογράφων βιβλίων κ. ἄ.). Αἱ προχριστιανικαὶ ἀρχαιότητες τῆς συλλογῆς εἶναι αἱ ἑξῆς: 1) Ἀνάγλυφον μὲ δύο ἀνδρῆς προτομὰς κατ' ἐνώπιον, διαστάσεων 0,38×0,49μ., 2) ἀνάγλυφον μὲ Θροῦκα ἱππέα, διαστάσεων 0,39×0,50 μ., 3) κεφα-

(Θεσσαλονίκη) Περίοδ. Β', ἔτος Β', 2 (Νοέμβριος 1947) σ. 67 - 72, εἰκ. 2. Διὰ τὸ τοπογραφικὸν ζήτημα πρβ. Ἁ. Κερὰ μόπουλλον, Ἀνασκαφαὶ καὶ ἔρευναι ἐν τῇ Ἄνω Μακεδονίᾳ, ΑΕ 1933, σ. 38 κ. ἑ.

¹ Τούτου γίνεται μνεία εἰς ΠΑΕ 1912, 239.

² BCH LXXI—LXXII, 1947-1948, 401. JHS LXVI, 1946, 113.

³ Arch. Anz. 1942, σ. 188.

⁴ Ζηρ. 28.

λή ἀγάλματος (ἢ ἀναγλύφου) ὕψ. 0,305 μ. (πίν. XXIα· γ) καὶ 4) μία ἄλλη κεφαλή πολὺ ἐφθαρμένη.

97. Ἐξῶθι τοῦ ἱεροῦ τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ ἐνετειχίσθη ἡ λιθίνη πλάξ, ἡ περιέχουσα τὸ γνωστὸν δόγμα τῶν *Βαττυναίων* τῆς Ὁρεστίδος.¹ Ἡ ἐντειχίσις ἔγινεν ὑπὸ τῶν ἐντροπίων, ἐξ ἀγαθῆς προαιρέσεως βέβαια, καὶ ἴσως ὑπῆρξε σωστική. Πάντως ἐτοποθετήθη κατὰ τρόπον, ὥστε ἡ ἐπιγραφὴ νὰ εἶναι ὄρατὴ καὶ νὰ δύναται νὰ ἀναγνωσθῇ.

98. Ὁ καθηγητὴς Ἄ. Κεραμόπουλλος τὸ 1940 ἀνέσκαψε κατὰ τὴν νοτιὰν ὄχθην τῆς λίμνης τῆς Καστοριάς μεγάλην ἔκτασιν πασσαλοπήκτου συνοικισμοῦ τῶν νεολιθικῶν χρόνων, ἀνευρῶν περὶ τὰ 350 λίθινα ἐργαλεῖα. κατεσκευασμένα ἐπὶ τόπου, τεμάχια λίθων ὀψιανῶν καὶ πυριτῶν, διαφόρων χρωμάτων καὶ προελεύσεων, καὶ ὄστρακα χονδρῶν ἀγγείων. Ἐνδιαφέρουσα ὑπῆρξεν ἡ ἐπέκτασις τῆς ἀνασκαφῆς εἰς συνεχόμενον περιτειχιστὸν χώρον, ὅστις πρὸ ἐτῶν περιεβάλλετο ὑπὸ τῆς λίμνης καὶ ἐλέγετο Νησί. Δοκιμαστικαὶ τάφροι, ἀνοιγεῖσαι μέχρι τῆς στάθμης τοῦ πυθμένος τῆς λίμνης εἰς τὸ ὀμαλὸν ἐπίπεδον τοῦ Νησιοῦ τούτου, ἔφεραν εἰς φῶς πασσάλους καὶ λίθινα ἐργαλεῖα, ὅπως καὶ εἰς τὸν συνεχόμενον λιμναῖον συνοικισμόν. Ὁ Κεραμόπουλλος ἔχει τὴν γνώμην, ὅτι ἡ γῆ τοῦ Νησιοῦ, καθαρὰ λίθων καὶ πλήρης ὄστράκων, εἶναι ἐπακτὴ, τὸ δὲ Νησί δὲν εἶναι φυσικόν, ἀλλ' ἔργον ἀνθρωπίνων χειρῶν. Ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς προέκυψεν ἐπίσης ὅτι κατὰ τὴν περιφέρειαν τῆς χωσθείσης γῆς ἐρρίφθησαν ἀτάκτως ἐπὶ τῆς προσχώσεως ἀργοὶ λίθοι ὡς ὑποδομὴ τοῦ ὄρατοῦ τείχους, τὸ ὁποῖον παρέχει ἐνδείξεις, ὅτι κατεσκευάσθη κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους. Ὁ Κεραμόπουλλος ὑποθέτει ὅτι καὶ ἡ τεχνητὴ νῆσος καὶ τὸ τεῖχος εἶναι πιθανῶς ἔργα τοῦ ῥηξικελεύθου ἡγεμόνος Ἀρχελάου (412 - 399 π. Χ.), πιστεύει δὲ ὅτι ἐκεῖ ἔκειτο ἡ πόλις Ὁρεστικὸν Ἄργος.²

99. Τὰ βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Καστοριάς εἶχον τὴν τύχην ὀλίγον πρὸ τοῦ πολέμου νὰ γίνουσι ἀντικείμενον πλήρους μελέτης ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Ἄ. Ὁρλάνδου.³ Μερικὰ ὁμῶς ἐξ αὐτῶν εἶχον τὸ ἀτύχημα νὰ ὑπο-

¹ [..] *βαττυναίων* κατὰ Α. Μ. Woodward, *Inscriptions from Thessaly and Macedonia*. JHS XXXIII, 1913, 337 κέ. Ὁ Ν. Παππαδάκις, Ἄθηνά ΚΕ', 1913, 462, εἶχεν ἀναγνώσει [*Δ*] *βαττυναίων*. Ἡ ἀνάγνωσις *Βαττυναίων* ὀφείλεται εἰς τὸν καθηγητὴν Ch. Edson. (Προφορικὴ ἀνακοίνωσις τοῦ ἰδίου. Πρβ. Π. Τσαμίση, Ἡ Καστορία καὶ τὰ μνημεῖά της, Ἄθηναι 1949, σελ. 165 κ.έ.). Τὸ ὄρθον τῆς τελευταίας αὐτῆς ἀναγνώσεως μοῦ ἐδόθη εὐκαιρία ἐσχάτως νὰ διαπιστώσω καὶ ἐγὼ ἐπὶ τοῦ λίθου.

² Arch. Anz. 1942, στ. 187—188. BCH LXIV—LXV, 1940—1941, 250. JHS LXIV, 1944, 93. Ἄ. Δ. Κεραμόπουλλου, Ἄνασκαφὴ ἐν Καστοριά, ΠΑΕ 1940, 22—23.

³ Ἄναστ. Κ. Ὁρλάνδου, Τὰ Βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Καστορίας, Ἄθηναι 1939.

στοῦν ζημίας κατὰ τὸ διάστημα τοῦ πολέμου. Ὁ ναὸς τῆς Παναγίας τῆς Κουμπελίδικης ὑπέστη τὴν σημαντικωτάτην βλάβην ἐξ ἀεροπορικοῦ βομβαρδισμοῦ (1941), κατὰ τὸν ὁποῖον κατεστράφη ἐντελῶς ὁ τρούλλος καὶ ἐσαλεύθησαν οἱ τοῖχοι τοῦ μνημείου (βλ. πίν. XXIIα). Μερικὰς καταστροφάς, ἐπίσης ἐκ βομβαρδισμοῦ, ὑπέστη ἡ μικρὰ βασιλικὴ τῶν Ἀγίων Ἀναργύρων,¹ μικροτέρας δὲ βλάβας ἐξ ἄλλων αἰτίων ὑπέστησαν ἄλλα μνημεῖα.²

100. Ἡ Ὑπηρεσία ἀναστηλώσεων τοῦ ὑπουργείου παιδείας διέθεσεν ἤδη τὰς ἀναγκαίας πιστώσεις εἰς τὸν ἔφορον Στ. Πελεκανίδην διὰ τὴν ἐνέργειαν ἐπισκευῶν καὶ στερεώσεων. Ἀρχὴ ἔγινε τὸ 1949 ἀπὸ τὴν Κουμπελίδικην, τρίκογχον ναῦσκον μετὰ τρούλλου.³ Προκαταρκτικῶς ἀνακατασκευάσθησαν οἱ πλάγιοι τοῖχοι, οἱ φέροντες τὸ τύμπανον καὶ τὸν τρούλλον, ἔπειτα δὲ ἀποκατεστάθησαν ὅλοι οἱ ἄλλοι σαλευθέντες τοῖχοι, ἐστερεώθη τὸ τύμπανον καὶ ἐπετέθη νέος τρούλλος ἐπὶ τῇ βάσει τῶν σχεδίων τοῦ καθηγητοῦ Ὁρλάνδου, τὰ ὁποῖα καθωδήγησαν τὸν Πελεκανίδην καὶ εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῆς ἀρχικῆς τοιχοδομίας, διαποικιλθείσης προσθέτως δι' ὀδοντωτῶν ταινιῶν, κατόπιν τῆς εὐρέσεως παλαιῶν ὑπολειμμάτων. Ἀποκατεστάθη ἐπίσης ὁ νεώτερος νάρθηξ, ὅλον δὲ τὸ μνημεῖον ἐξήρθη, ἀπελευθερωθὲν ἀπὸ τὰς ἐπιχώσεις, διεμορφώθη δὲ περὶ αὐτὸ περίβολος, κατασκευασθέντος ἀναλημματικοῦ τοιχαρίου (πίν. XXIIβ).

101. Εἰς τὴν μικρὸν τρίκλιτον βασιλικὴν τοῦ Ταξιάρχου τῆς Μητροπόλεως,⁴ τῆς ὁποίας οἱ τοῖχοι εἶχον σαλευθῆ καὶ ἡ στέγη εἶχεν ὑποστῆ σημαντικὰς ζημίας, ὁ Πελεκανίδης κατὰ τὸ 1950 ἐστερέωσε τοὺς τοίχους τοῦ ὑπερυψωμένου φωταγωγοῦ τοῦ κεντρικοῦ κλίτους, ἐξοπλίσας αὐτοὺς διὰ σιδηρῶν συνδετήρων, περιέβαλε διὰ σιδηροῦ κλοιοῦ τὸ κάτω μέρος τῶν αὐτῶν τοίχων, συνεκράτησε τὰ τόξα τῶν κιονοστοιχιῶν διὰ σιδηρῶν ἐπίσης; ἔλκυστήρων καὶ γενικῶς ἐπεσκεύασε τὰς λοιπὰς ἐκ τοῦ χρόνου συμβάσας φθοράς. Προέβη ἐπίσης εἰς τὴν ἀνακεράμωσιν τῶν στεγῶν, εἰς τὴν ἀντικατάστασιν τῆς στέγης τοῦ προστώου καὶ εἰς τὴν κατάλληλον διαμόρφωσιν τοῦ πέριξ χώρου πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς προφυλάξεως τοῦ μνημείου ἐκ τῶν ὑδάτων, τῶν διαποικιζόντων ἐπιβλαβῶς τὰ θεμέλια αὐτοῦ.

102. Κατὰ τὸ 1950 ἐπίσης ὁ Πελεκανίδης ἐπελήφθη τῆς ἀναστηλώσεως τῆς μικρᾶς μονοκλίτου βασιλικῆς τοῦ Ἀγίου Νικολάου « τοῦ Κασνίτζη », ⁵ ἀνοικοδομήσας τὸν δυτικὸν τοῖχον μετὰ τοῦ ἐπιστέφοντος

¹ Ζημ. 84.

² Ζημ. 126.

³ Βλ. κάτοψιν καὶ τομὴν: Ἄ. Ὁρλάνδον ἔ. ἀ. σ. 127 εἰκ. 88.

⁴ Βλ. Ἄ. Ὁρλάνδον ἔ. ἀ. σ. 62 εἰκ. 42 κ. ἐπόμε.

⁵ Ἄ. Ὁρλάνδος ἔ. ἀ. σ. 138 εἰκ. 95 κ. ἐπόμε.

αὐτὸν ἀετώματος, ἀποκαταστήσας τὸν βόρειον τοῖχον καὶ τὸ διακοσμοῦν αὐτὸν τόξον καὶ ἀντικαταστήσας τὴν κατεστραμμένην στέγην δι' ἄλλης ἐκ σιδηροπαγοῦς κονιάματος κατὰ μίμησιν τῆς ξυλίνης κατασκευῆς. Μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῆς ὀριζοντίας ὀροφῆς ἀπεκαλύφθησαν ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν ἐπιφανειῶν τῶν δύο ἀετωμάτων ἀξιόλογοι τοιχογραφίαι εἰς καλὴν κατάστασιν, παριστῶσαι κατὰ μὲν τὸ ἀνατολικὸν τὸ Τρίμορφον, κατὰ δὲ τὸ δυτικὸν τὴν Ἐνάληψιν τοῦ Χριστοῦ. Ὁ Πελεκανίδης βασιζόμενος εἰς χρονολογημένον ἀκιδογράφημα, τὸ ὁποῖον ἀπεκαλύφθη διαρκουσῶν τῶν ἐργασιῶν, συμπεραίνει ὅτι αἱ τοιχογραφίαι πρέπει νὰ χρονολογηθοῦν πρὸ τοῦ ἔτους 1095. Αἱ ἀναστηλωτικαὶ καὶ στερεωτικαὶ ἐργασίαι ἐπὶ τοῦ ναυδρίου τούτου θὰ συνεχισθοῦν.

103. Συγχρόνως ὁ Πελεκανίδης δαπάνη τοῦ Δήμου Καστοριεῶν ἐκαθάρισεν, ἐστερέωσε καὶ ἐφωτογράφησε τὰς τοιχογραφίας τῶν ναῶν τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων, τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Κασνίτζη, τῆς Κομπελίδικης, τοῦ Ταξιάρχου τῆς Μητροπόλεως, τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου τῆς Μητροπόλεως, τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Μαγαλιοῦ, τοῦ Ἁγίου Ἀλυπίου, τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Δάλλα, τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου «κατὰ τοῦ Ρουσούλλη», τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Κυρίτζη, τῆς Παναγίας τοῦ Βουίνη, τῆς Παναγίας τῆς Ρασιώτισσας, τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Ὀρφανοτροφείου, τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Τραϊανοῦ, τῆς Παναγίας τῆς Μαυριώτισσας καὶ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τῆς Μαυριώτισσας. Ἐκ τοῦ καθαρισμοῦ ἀπεκαλύφθησαν νέαι τοιχογραφίαι, ὡς καὶ ἐπιγραφαί, αἱ ὁποῖαι συμβάλλουν εἰς τὴν ἀκριβῆ χρονολόγησιν. Τῶν καθαρισθειῶν τοιχογραφιῶν ἔγιναν ἐν ὄλῳ 600 φωτογραφίαι, αἱ ὁποῖαι, ὡς πληροφορορεῖ ὁ Πελεκανίδης, θέλουν προσεχῶς ἐκδοθῆ ὑπὸ τῆς Ἐταιρείας μακεδονικῶν οπουδῶν εἰς λεύκωμα. Ἰδιαιτέρος τόμος κειμένου θὰ ἐπακολουθήσῃ ἀργότερα.

Π ρ έ σ π α

104. Τὸ βυζαντινὸν μοναστήρι τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων ἐπὶ τῆς νησίδος τῆς λίμνης ἀπετεφρώθη κατὰ τὴν κατοχὴν ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν.¹

Γ'.

ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

Σ έ ρ ρ α ι

105. Αἱ ἀρχαιότητες τῆς συλλογῆς, ἡ ὁποία ἐστεγάζετο εἰς μίαν αἴθουσαν τοῦ νέου γυμνασίου τῆς πόλεως, ἐξεβλήθησαν ὑπὸ τῶν Βουλγάρων.

¹ Ζημ. 68.

ρων, δὲν διηρπάγησαν ὅμως.¹ Ἦδη ἡ συλλογὴ ἀποκατεστάθη πάλιν εἰς τὸ αὐτὸ κτήριο.

Μονὴ Προδρομοῦ

106. Τὸν Αὐγούστον τοῦ 1942 οἱ Βούλγαροι ἀφῆρσαν ἀπὸ τὴν Μονὴν 22 φορητὰς εἰκόνας, 2 ἀντιμήνσια, 5 χειρόγραφα βιβλία κ. ἄ. ἀντικείμενα, τὰ ὅποια μετέφεραν εἰς τὸ Συνοδικὸν ἐκκλησιαστικὸν μουσεῖον.²

Νέος Σκοπὸς

107. Μία μικρὰ συλλογὴ ἀρχαίων, περισυλλεγέντων πρὸ τοῦ πολέμου,³ ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπάρχη εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον τοῦ χωρίου.

Νέα Ζίχνα

108. Εἰς ὕψωμα βορειοανατολικῶς τῆς κωμοπόλεως ὁ ἐπιμελητὴς Δ. Λαζαρίδης ἠρεύνησε τὸν Νοέμβριον τοῦ 1950 δύο τυχαίως ἀνευρεθέντας τάφους, λαξευτοὺς ἐπὶ μαλακοῦ χωματώδους βράχου, διαστάσεων $2,46 \times 2,50$ μ. καὶ ὕψους 1,60 μ. Πρὸ τῆς εἰσόδου ἑκατέρου εὐρέθη μικρὸς χώρος μήκους 0,65 μ., ὅστις ἦτο κεκλεισμένος διὰ τοίχου εὐτελοῦς κατασκευῆς. Ἡ ὄροφὴ ἐλαφρῶς κοίλη ἔναντι καὶ ἑκατέρωθεν τῆς εἰσόδου ταπεινὸν ἐδῶλιον συνεχόμενον, ὑπὸ μορφὴν τρικλινίου, ὅπου εὐρέθησαν οἱ σκελετοὶ τῶν νεκρῶν καὶ τὰ κτερίσματα. Εἰς ἀμφοτέρους τοὺς τάφους εὐρέθησαν τὰ ἑξῆς ἀγγεῖα: Τρεῖς ἀμφορεῖς, ἕξ ὧν ὁ εἰς σφαιρικός, ἄνευ διακοσμῆσεως, δύο δακρυδόχα, ἓν ἀρυβαλλοειδές, δίωτος σκύφος, φέρων ἐπὶ ἐρυθροῦ ἐδάφους ταινίας ἐκ λευκοῦ ἐπιθέτου χρώματος, πελίκη, φέρουσα ἐπὶ ἀμαυροῦ μελανοῦ γανώματος διάκοσμον ἐκ λευκῶν ταινιῶν καὶ φυλλοστοιχιῶν, παραλλήλων ἔντομῶν κατὰ τὴν κοιλίαν καὶ ἐκτύπων γενειοφόρων κεφαλῶν ὑπὸ τὰς λαβὰς, καὶ μία ἄλλη ὁμοία μὲ ἀνάλογον διάκοσμον ταινιῶν, στιγμῶν, ἐκφυλισμένου ἰωνικοῦ κυματίου καὶ ἀστραγάλου. Ἐκ τῶν ἀγγείων τούτων καὶ ἕξ ἐνὸς νομίσματος τῆς ῥωμαϊκῆς ἀποικίας τῶν Φιλίππων τῶν χρόνων τοῦ Αὐγούστου ὁ Λαζαρίδης χρονολογεῖ τοὺς ἀνωτέρω τάφους εἰς τοὺς ἀμέσως μετὰ τὸν Αὐγούστον χρόνους.⁴

¹ Ζημ. 73. Μ. Βίβλος 142.

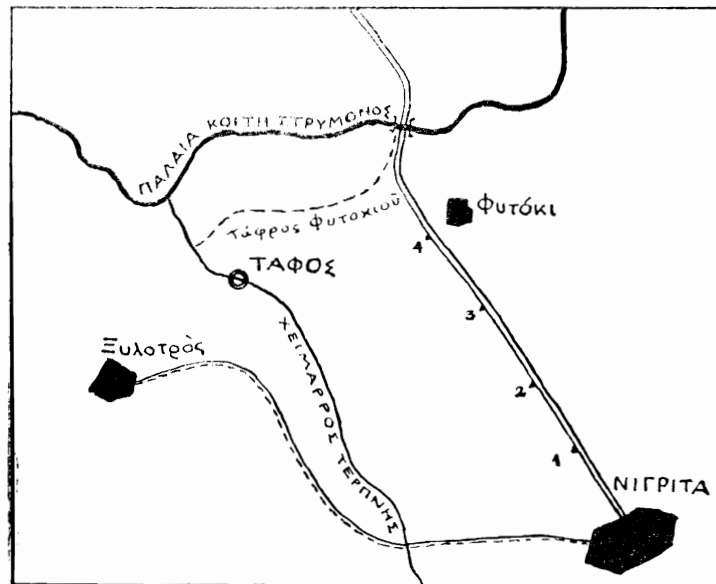
² Ζημ. 35—36, ἔνθα καὶ ὁ κατάλογος τῶν ἀφαιρεθέντων ἀντικειμένων.

³ Γ. Μπακαλάκη, Ἀρχαῖα εὐρήματα ἐκ Νέου Σκοποῦ Σερρών, ΑΕ 1936, Χρονικ. 14—19.

⁴ Πληροφορίαι Δ. Λαζαρίδη.

Νιγρίτα

109. Βορειοδυτικῶς τῆς Νιγρίτης, ἐντὸς τοῦ χειμάρρου τῆς Τεορνῆς, μεταξὺ τῶν χωριῶν Ξυλοτροῦ καὶ Φυτοκίου (βλ. σχέδ. εἰκ. 15), κατὰ τὰς ἐνεργουμένης ἐκεῖ τὸ θέρο· τοῦ 1950 σκαφικᾶς ἐργασίας ὑπὸ τῆς Ὑπηρεσίας συντηρήσεως καὶ συμπληρώσεως ὑδραυλικῶν ἔργων Μακεδονίας (ΥΣΣΥΕΜ) ἀνευρέθησαν ἀγγεῖά τινα, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ σημαντικώτερον ἦτο ἐρυθρόμορφος κωδωνοειδῆς κρατῆρ τῶν μέσων τοῦ 4ου αἰῶνος π.Χ. (πίν. XXIII).

Εἰκ. 15. Τοπογραφικὸν σχέδιον περιοχῆς Νιγρίτης—Φυτοκίου—Ξυλοτροῦ.

Τὰ εὐρήματα ἀπεστάλησαν εἰς τὸ Μουσεῖον Θεσσαλονίκης, θὰ δημοσιευθοῦν δὲ ὑπὸ τοῦ Δ. Λαζαρίδη.

Ἀμφίπολις

110. Κατὰ τὴν βουλγαρικὴν κατοχὴν ἐξηφανίσθησαν ἐν μέγα ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον καὶ δύο ἐπιγραφαί, αἱ ὁποῖαι εὐρίσκοντο ἐκεῖ ὅπου ἄλλοτε ἔκειτο τὸ ἐργοτάξιον τῆς Ἑταιρείας Μονχ—Ulen.¹ Ἡ μία ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν τούτων περιεῖχε μέρος τοῦ γνωστοῦ ἑλληνιστι-

¹ Μ. Βίβλος 138. Ζημ. 36.

κοῦ «διαγράμματος» στρατιωτικοῦ περιεχομένου.¹ Ἡ ἄλλη ἦτο ἡ γνωστὴ ἐπίσης ἀναθηματικὴ: *Φιλωτέρα Ἀπολλοδώρου κόρη Λειμωνία*.²

111. Ἡ ἐκκλησία τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, εἰς τὸ κτήριο καὶ τὸν περιβόλον τῆς ὁποίας ἦσαν ἐντετειχισμένα πέντε ἀνάγλυφα,³ κατηδαφίσθη ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, τὸ δὲ ἐξ αὐτῆς ὕλικὸν ἐχρησιμοποιήθη διὰ τὴν οἰκοδόμησιν φυλακείου παρὰ τὴν γέφυραν τοῦ Στρυμόνος. Ἡ τύχη τῶν ὡς ἄνω ἀναγλύφων ἀγνοεῖται.⁴

112. Κατὰ τὴν περιοχὴν τῆς ἀρχαίας πόλεως οἱ Βούλγαροι ἀνασκάπτοντες χαρακώματα διετάραξαν τὴν ἐπίχωσιν μέχρι τοῦ βυζαντινοῦ στρώματος καὶ ἐξήγαγον ἐνεῖθεν πλίνθους, ἐπιθήματα κιονίσκων, μαρμαροστρώσεις κ. ἄ. Ἀρχαῖον στῶμα δὲν ἐθίγη λόγῳ τῆς μεγάλης ἐπιχώσεως. Ἐξηφανίσθη πρὸς τούτοις ἡ ἐπιγραφή: *Μίδας Μιθραδάτου*.⁵ Ἐξ ἄλλου ἐσημειώθη νέον εὔρημα, ἐπιτυμβία στήλη μετ' ἐπιγραφὴν *Δωροῦς Στρυμόνι τῷ ἀνδρί*.⁶ Αὕτη μετακομισθεῖσα ἀπόκειται τῶρα εἰς τὸ γραφεῖον τῆς Ἐφορείας ἀρχαιοτήτων Καβάλας.

113. Δύο νέα ἀνάγλυφα εὑρέθησαν ἐπὶ τοῦ λόφου τῆς Ἀμφιπόλεως κατὰ τὸ 1946, ἀμφοτέρω ὁμοῦ εἰς κακὴν κατάστασιν διατηρούμενα. Τὸ ἓν, ὕψους 0,65 μ., εἰκονίζει γυναικείαν μορφήν, φέρουσαν χιτῶνα καὶ πέπλον. Τῆς κεφαλῆς σφύζεται μόνον τὸ περίγραμμα καὶ μέρος πλουσίας κομώσεως. Κατὰ τὸν Λαζαρίδην πρόκειται περὶ ἔργου ἀρχαῖστικοῦ. Τὸ ἄλλο, ὕψους 0,36 μ., παριστᾷ γυναικείαν μορφήν ἐν βαδίσματι, φέρουσαν χιτῶνα καὶ ἱμάτιον. Ἡ κεφαλὴ λείπει. Ἀνάγεται εἰς τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους. Εἰς τὴν ἰδίαν θέσιν εὑρέθη ἐπίσης στήλη μετ' ἀέτωμα καὶ ἀνάγλυφα ἀκρωτήρια. Σειρὴν εἰς τὸ μέσον καὶ ἀνὰ μία Σφιγξ εἰς τὰ ἄκρα.⁷ Δύο, τέλος, ἐπιγραφαί, εὑρεθεῖσαι ἐν Ἀμφιπόλει τὸ 1950, παρεδόθησαν εἰς τὴν Ἀρχαιολογικὴν ὑπηρεσίαν Καβάλας. Ἡ μία εἶναι ἐπιτυμβία ῥωμαϊκῶν χρόνων. Ἡ ἄλλη, ἀναγομένη εἰς τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν, περιέχει πρᾶξιν ἀγοραπωλησίας οἰκίας καὶ γηπέδου.

114. Μία μικρὰ συλλογὴ, περιλαμβάνουσα περὶ τὰ δέκα τεμά-

¹ P. Roussel, Un règlement militaire de l'époque macédonienne, RA 1934, 39—47. M. Feyel, Un nouveau fragment du règlement militaire trouvé à Amphipolis, RA 1935, 29—65.

² M. Feyel ἔ. ἄ. σ. 66.

³ P. Collart-P. Devambe, Voyage dans la région du Strymon, BCH LV, 1931 σ. 171 κέ., ἄρ. 2, 3, 5, 6, 8.

⁴ M. Βίβλος 138. Ζημ. 36.

⁵ Γ. Μπακαλάκη, Θρακικὰ χαρακώματα, Θρακικὰ ΙΓ', 1910, σ. 274 κέ.

⁶ M. Βίβλος 138. Ζημ. 36,73. Πρβ. BCH LXVIII—LXIX, 1944—1945, 431. JHS LXIV, 1944, 93.

⁷ BCH LXXI—LXXII, 1947—1948, 401.

για μαριμάρων (ἐπιγραφάς, ἀνάγλυφα κ.λ.π.) συνεκροτήθη ἐσχάτως καὶ ἐστεγάσθη εἰς τὸ φυλάκιον τῶν Μ. Α. Υ.¹

Ποταμοὶ Δράμας

115. Ἄνευρέθη τυχαίως εἰς ἓνα ἄγρον πῆλινον ἄγγειον, περιέχον τέσσαρα νομίσματα, ἐν ῥωμαϊκὸν καὶ τρία βυζαντινά, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ δύο εἶναι χρυσᾶ σκυφωτά, (Χριστὸς ἐπὶ θρόνου καὶ μονογράμματα IC XC—στέψης αὐτοκράτορος ὑπὸ τῆς Παναγίας).²

Καβάλα

116. Τὸ Μουσεῖον, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἰδρυθῆ χάρις εἰς τὰς ἐνεργείας τοῦ Γ. Μπακαλάκη εἰς εὐρύχωρον καὶ εὐπρόσωπον κτήριο, παραχωρηθὲν ὑπὸ τοῦ Δήμου Καβάλας, καταβαλόντος μάλιστα καὶ τὰς σχετικὰς δαπάνας,³ ὑπέστη κατὰ τὴν βουλγαρικὴν κατοχὴν σημαντικὰς ζημίας καὶ ἀπωλείας. Τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1945 ὁ καθηγητὴς 'Ι. Παπασταύρου καὶ ὁ Γ. Μπακαλάκης, ἀποσταλέντες νὰ ἐξετάσουν σχετικῶς,⁴ εὗρον τοῦτο ἀνοικτόν, λεηλατημένον καὶ πλήρες ἀκαθαρσιῶν. Αἱ θύραι καὶ τὰ παράθυρα τοῦ ὑπογείου εἶχον ἀποσπασθῆ. Αἱ δύο προθήκαι εἶχον ἐξαφανισθῆ μετὰ τοῦ περιεχομένου των. Ἐκ τούτων ἡ μία περιεῖχε τὰ ὄστρακα καὶ τὰ ἄγγεῖα τῶν ἐκ τοῦ ἱεροῦ τῆς Παρθένου τῆς ἀρχαίας Νεαπόλεως πυρῶν,⁵ τὰ ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Καλαμίτσας,⁶ τὰ τοῦ σπηλαίου τῶν Νυμφῶν 'Ἡρακλείτσας' καὶ τὰ τῶν νεολιθικῶν συνοικισμῶν Ἀκροποτάμου καὶ Πολυστύλου⁷. Εἰς τὴν αὐτὴν προθήκην ἦσαν ἐκτεθειμένα καὶ δύο ἀργυρᾶ νομίσματα (δραχμαὶ) τῆς Νεαπόλεως.⁸ Ἡ ἄλλη προθήκη ἐκτὸς ἄλλων εὐρημάτων περιεῖχε

¹ Πληροφορία Δ. Λαζαρίδη.

² BCH LXXI - LXXII, 1947 - 1948, 401.

³ Βλ. Μακεδονικά I, 1940, 622.

⁴ Βλ. Μ. Βίβλος 139 - 140. Πρβ. Ζημ. 37, 95. BCH LXVIII - LXIX, 1944 - 1945, 431.

⁵ Γ. Μπακαλάκη, 'Ἐκ τοῦ ἱεροῦ τῆς Παρθένου ἐν Νεαπόλει (Καβάλα), ΑΕ 1938 σ. 106 κ. ἐπ. Τεμάχιον, μήκ. 0,19 μ., ἀνήκον εἰς μέγα ἄγγειον τοῦ ἑοῦ αἰῶνος μὲ παράστασιν δύο Γοργόνων (προπολεμικὸν εὔρημα), παρεδόθη εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν ὑπηρεσίαν Καβάλας ὑπὸ τοῦ ἀνευρόντος ιδιώτου. (BCH LXXIV, 1950, 307).

⁶ Γ. Μπακαλάκη, 'Ἀνασκαφὴ ἐν Καβάλα καὶ Καλαμίτσα, ΠΑΕ 1937, 64 κέ.

⁷ Γ. Μπακαλάκη, 'Ἀνασκαφὴ ἐν Καβάλα καὶ τοῖς πέριξ, ΠΑΕ 1938, 81 κέ.

⁸ Γ. Ε. Μυλωνᾶ - Γ. Μπακαλάκη, 'Ἀνασκαφαὶ νεολιθικῶν συνοικισμῶν Ἀκροποτάμου καὶ Πολυστύλου, ΠΑΕ 1938, 103 κέ.

⁹ Γ. Μπακαλάκη, Νεάπολις - Χριστούπολις - Καβάλα, ΑΕ 1936, σ. 36, εἰκ. 52.

καὶ μίαν χαλκῆν κεφαλὴν ἐκ Φιλίππων τοῦ 3ου αἰῶνος μ. Χ., ἡ ὁποία ἐπίσης δὲν ἀνευρέθη. Ἐκ μερικῶν ὀστράκων, τὰ ὁποῖα εὐρέθησαν ἀργότερα εἰς τοὺς κάτωθι τοῦ Μουσείου βράχους, συνήχθη τὸ συμπέρασμα, ὅτι μέγα μέρος τοῦ περιεχομένου τῶν ὡς ἄνω προθηκῶν ἀπερρίφθη εἰς τὴν θάλασσαν. Ἡ ἐπιγραφή: *Διεὺς καὶ Φίλων Ἀντικράτους τοὺς θάκους καὶ τὰς τραπέζας Παρθένω*¹ ἐξηφανίσθη. Πολλὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη εὐρέθησαν ἐντὸς δύο ὀρυγμάτων, τὰ ὁποῖα εἶχον κατασκευασθῆ, διὰ νὰ χρησιμεύουν ὡς πολυβολεῖα ἢ πυροβολεῖα. Ἐκ τοῦ Μουσείου εἶχεν ἀφαιρεθῆ ἐπίσης ἐν ἀνάγλυφον Διοσκούρων - Θρακῶν ἱππέων, εἰς τὴν θέσιν δ' αὐτοῦ εὐρέθη ἄλλο μικρότερον ἀνάγλυφον Διὸς Σβελθιούρου ἐπὶ βυζαντινοῦ κυματίου. Ἐξηφανίσθησαν τέλος πολλαὶ κεφαλαὶ μαρμάρειναι, ἀποσπασθεῖσαι ἐκ τῶν βάσεων των, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἡ ἐκ Φιλίππων ῥωμαϊκὴ κεφαλὴ παιδός.² Ἐξηφανίσθη ἐπίσης ἡ βυζαντινὴ ἐπιγραφὴ τῶν τελευταίων Κομνηνῶν, ἡ ὁποία εἶχεν ἀποσπασθῆ ἐκ τοῦ τείχους τῆς πόλεως.³ Ἡ ἐκ Φιλίππων κεφαλὴ Τύχης - Κυβέλης⁴ κατεστράφη, διασωθέντος τμήματος μόνον τοῦ ἐπιστέφαντος αὐτὴν πυργίσκου.⁵ Ἐπειτα ἐκ τῶν τριῶν τεμαχίων τοῦ ἰωνικοῦ κυματίου τοῦ ναοῦ τῆς Παρθένου τῆς Νεαπόλεως⁶ ἀνευρέθη μόνον ἓν, τὸ μεγαλύτερον. Οἱ Παπασταύρου - Μπακαλάκης ἐκ διαφορῶν ἐνδείξεων διεπίστωσαν ὅτι κάποιος ξένος, προφανῶς Βούλγαρος, ἀρχαιολόγος εἰργάσθη εἰς τὸ Μουσεῖον κατὰ τὸ διάστημα τῆς κατοχῆς, ἐνεργήσας μάλιστα νέαν διαρρύθμισιν τοῦ περιεχομένου αὐτοῦ καὶ προσκομίσας μίαν νέαν στήλην ἐπιτυμβίαν *Ἰσιδώρου Νικοστράτου Ἀθηναίου*.⁷ Ἡ λεηλασία τοῦ Μουσείου καὶ ἡ διαρπαγὴ τῶν προθηκῶν κλπ. ἐπίπλων αὐτοῦ⁸ φαίνεται ὅτι ἔγινε περὶ τὸ τέλος τῆς κατοχῆς.

Τὸ Μουσεῖον τῆς Καβάλας μερίμνη τοῦ Λαζαρίδη ἀποκατεστάθη πάλιν εἰς τὸ παλαιὸν κτήριο, τὸ ὁποῖον ἐπεσκευάσθη ἐν τῷ μεταξὺ ὑπὸ τοῦ Δήμου.

117. Τὸ 1948 ὁ Λαζαρίδης ἀπέσπασεν ἀπὸ νεώτερον ἀναλημματικὸν

¹ ΑΕ 1936, σ. 34, εἰκ. 49 - 50.

² P. Collart, *Philippes, ville de Macédoine*, pl. LXXXIII, 4.

³ Γ. Μπακαλάκη, Οἱ τελευταῖοι Κομνηνοὶ ἐξ ἐπιγραφῆς τῆς Καβάλας, ΑΕ 1937 (Τόμος Ἐκατονταετηρίδος), 464 - 472.

⁴ P. Collart ἔ. ἀ. πίν. LXXXIII, 3.

⁵ Κατὰ νεωτέραν πληροφορίαν τοῦ Λαζαρίδη. Οἱ Παπασταύρου - Μπακαλάκης (Μ. Βίβλος 139, πρβ. Ζημ. 37, BCH LXVIII - LXIX, 1944 - 1945, 431) ἀναφέρουν ὅτι ἡ κεφαλὴ αὕτη «ἀνευρέθη εἰς τὴν θάλασσαν κάτωθεν τοῦ Μουσείου».

⁶ Γ. Μπακαλάκη, Νεάπολις κλπ., ΑΕ 1936 σ. 24 εἰκ. 34.

⁷ Πρβ. JHS LXIV, 1944, 93.

⁸ Ἡ λεηλασία ἐξετάθη καὶ εἰς τὴν στεγαζομένην μαζὶ μετὰ τὸ Μουσεῖον Δημοτικὴν βιβλιοθήκην, ἐκ τῶν βιβλίων καὶ ἐπίπλων τῆς ὁποίας οὐδὲ ἴχνος ἐσώθη. (Μ. Βίβλος, 140).

τοῖχον ἀνατολικῶς τῆς οἰκίας τοῦ Μωχάμετ Ἐλημίαν ἀναθηματικὴν ἐπιγραφὴν πρὸς τὴν ἐν Ζακύνθῳ μόνον γνωστὴν Ἄρτεμις Ὀπιταῖδα ὑπὸ τινος [Φ]ιλίνου Στρατοκλέους [Ζ]ακυνθίου. Ἐκ τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων ὁ Λαζαρίδης χρονολογεῖ αὐτὴν εἰς τὸν 3ον π. Χ. αἰῶνα.¹

118. Τὸ 1949 εὐρέθησαν τυχαίως εἰς διάφορα σημεία τῆς πόλεως αἱ ἑξῆς ἀρχαιότητες, ἅπασαι ῥωμαϊκῶν χρόνων: α) κεφαλή ἀγάλματος ἀνδρός, β) ἐπιτύμβια στήλη, παριστάνουσα γυναικίαν μορφήν. καθήμενη ἐπὶ θρόνου, καὶ δύο ἄλλας μορφὰς ἔμπροσθεν αὐτῆς, γ) βᾶθρον μνημείου ἀποκρουσμένον ἑκατέρωθεν, διασφῆζον ἕξ ἀφιερώσεως μόνον τῆν λέξιν SILVANO, καὶ δ) μικρὸν τμήμα μαρμαρίνης σαρκοφάγου, διασφῆζον ὀλίγα γράμματα ἐκ τῆς ἐλληνικῆς ἐπιγραφῆς, τὴν ὁποίαν ἔφερον.²

Ἀμυδαλεώνας (Καβάλας)

119. Τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1950 ὁ Λαζαρίδης ἐνήργησε πλησίον τοῦ χωρίου τούτου (παλαιὰ ὄνομασία: Μπαντέμ Τσιφλίκ) σκαφικὴν ἔρευναν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀπεκαλύφθη μικρὰ γέφυρα τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ. Κατόπιν τῆς ἐρευνῆς ταύτης προσδιορίζεται ἐν ἀκριβέσι σημείον μεταξὺ Φιλίππων καὶ Νεαπόλεως, ἀπὸ τὸ ὁποῖον διήρχετο ἡ ἀρχαία ὁδός.

Ἐλευθεροῦπολις (Πράβι)

120. Μικρὰ ἀρχαιολογικὴ συλλογὴ ἐδημιουργήθη ὑπὸ τοῦ φιλαρχαίου Μητροπολίτου Ἐλευθερουπόλεως, στεγασθεῖσα εἰς τὰ γραφεῖα τῆς Μητροπόλεως.

Παγγαῖον

121. Παρὰ τὸ Παλιοχώρι εὐρέθη τυχαίως ὑπὸ χωρικοῦ (1947) ἀγοροῦν νόμισμα ἀρχαῖκόν τοῦ τύπου τοῦ ἀποδιδομένου εἰς τὴν Θάσον, μετὰ παραστάσιν Σιληνοῦ, ἀπάγοντος Νύμφην.³

Φίλιπποι

122. Ὑπὸ τῶν Παπασταύρου· Μπακαλάκη διεπιστώθησαν μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν αἱ ἑξῆς ζημίαι εἰς τὸν ἀρχαιολογικὸν χῶρον τῶν Φιλίππων.⁴

¹ Δ. Λαζαρίδης, Ἄρτεμις Ὀπιταῖς ἐξ ἐπιγραφῆς τῆς Νεαπόλεως, Μακεδονικά II, 263 - 265.

² BCH LXXIV, 1950, 307.

³ BCH LXXI - LXXII, 1947 - 1948, 439.

⁴ Μ. Βίβλος 140. Πρβ. Ζημ. 37, 73. BCH LXVIII - LXIX, 1944 - 1945, 431.

Οἱ Βούλγαροι ἀφῆρσαν τὰ δύο μεγάλα μάρμαρα τοῦ στυλοβάτου τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς Β τοῦ ἑνὸς αἰῶνος, τὰ ὁποῖα ἔφερον τὰς λεγομένας πρωτοβουλγαρικὰς ἐπιγραφάς,¹ καὶ τὸ ὠραῖον κιονόκρανον, τὸ κοσμούμενον μὲ κεφαλὰς κριῶν,² ἀπέσπασαν δὲ τὸ παρὰ τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν τοῦ forum παλαιότερον ψηφιδωτὸν δάπεδον, τὸ πλαισιούμενον μὲ παραστάσεις τεύχους πόλεως.³ Τὰ ψηφιδωτὰ δάπεδα τῶν θερμῶν⁴ ἠφαιίσθησαν ἕξ ὁλοκλήρου. Εἶναι πιθανὸν ὅτι τεμάχια ἕξ αὐτῶν μετεφέρθησαν εἰς Βουλγαρίαν. Ἐξ ἄλλου πολλοὶ λίθοι ἀφῆρθησαν καὶ ἐχρησιμοποιήθησαν ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ὡς οἰκοδομικὸν ὑλικόν, διὰ τὰ κτισθῆναι τὸ σχετικῶς μέγα καὶ πολυτελὲς οἶκημα, τὸ ὁποῖον ὑπάρχει καὶ τώρα εἰς τὴν θέσιν τοῦ κατεδαφισθέντος μικροῦ φυλακείου τῆς Γαλλικῆς ἀρχαιολογικῆς σχολῆς. Ἐκ τῆς θεμελιώσεως τοῦ νέου τούτου κτηρίου, ἔχοντος μάλιστα καὶ ὑπόγεια διαμερίσματα, ἀσφαλῶς θὰ κατεστράφη μέγα μέρος τῆς βασιλικῆς Α τοῦ ἑνὸς αἰῶνος, ἡ ὁποία κατὰ τὴν περιοχὴν ἐκείνην δὲν εἶχεν ἀνασκαφῆ.

Κατὰ τὸ 1947 ἐπεστράφησαν ἐκ Βουλγαρίας καὶ μετεφέρθησαν πάλιν εἰς Φιλίππους ἐκ τῶν ἀρπαγέντων τὰ δύο ἐνεπίγραφα μάρμαρα τοῦ στυλοβάτου τῆς βασιλικῆς Β καὶ τὸ παλαιοχριστιανικὸν κιονόκρανον μὲ τὰς κεφαλὰς τῶν κριῶν.⁵

123. Ὁ Λαζαρίδης παρέχει τὰς ἑξῆς νεωτέρας εἰδήσεις (1949) ἐκ τῆς περιοχῆς τῶν Φιλίππων :

α) Ἐπὶ τοῦ χώρου τῆς βασιλικῆς Α ἀνευρέθη τυχαίως δακτυλιόλιθος ἑλλειψοειδοῦς σχήματος, μήκους 0,012 μ. καὶ χρώματος βαθέος πρασίνου, φέρων γλυφὴν εἰκονίζουσαν Ἀθηνᾶν ἢ Ρώμην παρ' ἀσπίδα, κρατοῦσαν διὰ τῆς ἀριστερᾶς φιάλην καὶ στηριζομένην διὰ τῆς δεξιᾶς ἐπὶ δόρατος.

β) Κατὰ τὰς ἐργασίας διανοίξεως τῆς ὁδοῦ, τῆς ἐνούσης τὸ χωρίον Κορνίδες μετὰ τῆς δημοσίας ὁδοῦ Καβάλας - Δράμας, καὶ κατὰ τὴν περιοχὴν τῆς ἀρχαίας νεκροπόλεως ἀνευρέθησαν ἀνάγλυφον μὲ παράστασιν νεκροδείπνου, λατινικὴ ἐπιτυμβία ἐπιγραφή καὶ τινὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, ἀναγόμενα εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς ὀψίμου ἀρχαιότητος.

γ) Ἐντὸς τῆς κοίτης τοῦ ποταμοῦ Γαγγίτου, δυτικῶς τῶν Φιλίππων, ἀπεκαλύφθη σαρκοφάγος μὲ λατινικὴν ἐπιγραφήν.

δ) Εἰς τὴν αὐτὴν μιᾶς οἰκίας τοῦ χωρίου Ὑδρομύλου, παρὰ τὴν δημοσίαν ὁδόν, ἀνευρέθη, ἄγνωστον πότε, τάφος, ἐκ τοῦ ὁποῖου ἐξήχθη

¹ BCH LII, 1928, 125 κέ., πίν. VI · VII.

² P. Lemerle, Chapiteaux chrétiens à protomes des béliers. AE 1937 (Τόμος Ἑκατονταετηρίδος) πίν. 1 ἔναντι σελ. 296.

³ P. Collart, Philippes, πίν. LII · LIII.

⁴ P. Collart ἔ. ἀ. πίν. IV, 2 καὶ LVI, 1 · 2.

⁵ BCH LXXI · LXXII, 1947 · 1948, 439.

ἐνεπίγραφος στήλη μετ' ἀετώματος τοῦ 4ου (;) π. Χ. αἰῶνος, φέρουσα τέσσαρα ἑλληνικά ὀνόματα.¹

124. Κατὰ τὸν καθαρισμὸν τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου τῶν Φιλίππων τὸ 1950 ἀνεκαλύφθησαν δύο μαρμάριναι ἀνδρικαὶ κεφαλαιὰ ὑπερφυσικοῦ μεγέθους, καλῆς ἐργασίας ῥωμαϊκῶν χρόνων, αἱ ὁποῖαι ἦσαν ἐντετειχισμένα εἰς τοῖχον παρὰ τὴν παλαιοχριστιανικὴν βασιλικὴν Β. Ἐπίσης μία στήλη ἐπιτυμβία με ἀνάγλυφον καὶ λατινικὴν ἐπιγραφὴν, ἐν τεμάχιον σαρκοφάγου με ἑλληνιστικὴν (;) ἐπιγραφὴν καὶ τρία ὑάλινα ἄγγεϊα.

Παράδεισος

125. Κατὰ τὴν κατασκευὴν γεφύρας ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Καβάλας - Ζάνθης, δυτικῶς τοῦ ποταμοῦ Νέστου καὶ νοτιοδυτικῶς τοῦ Παραδείσου (πρῶην Ἰντζές), ἀπεκαλύφθη ἐνεπίγραφος πλάξ (ῦψους 0,79, πλάτους 1,15, πάχους 0,17 μ.), ἡ ὁποία φαίνεται ὅτι ἐκάλυπτε τὴν μίαν πλευρὰν ἑνὸς βωμοειδοῦς μνημείου, τὸ ὁποῖον εἶχον ἰδρύσει ββ «στρατηγοὶ Θράκης» πρὸς τιμὴν Μάρκου Οὐετίου Μαρκέλλου, ἐπιτρόπου Σεβαστοῦ. Οἱ πλείστοι τῶν στρατηγῶν φέρουν κατὰ τὴν ῥωμαϊκὴν συνήθειαν τὰ τρία νομῖνα, τὰ δύο πρῶτα ῥωμαϊκὰ καὶ τὸ τρίτον θρακικὸν ἢ ἑλληνικόν. Δεκαπέντε ἐξ αὐτῶν φέρουν τὸ ὄνομα Τιβέριος Κλαύδιος. Τὸ γεγονός τοῦτο καὶ ἡ ὁμοιότης τῆς γραφῆς με μίαν ἀφιέρωσιν ἐκ Θεσσαλονίκης πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Κλαύδιον τοῦ 44 μ. Χ.² καθιστοῦν πιθανὴν τὴν ταύτισιν τοῦ «Σεβαστοῦ» τῆς ἐπιγραφῆς πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Κλαύδιον. Ὁ Λαζαρίδης ὑποθέτει ὅτι μία ἄλλη ἐπιγραφὴ «στρατηγῶν Θράκης» πρὸς τιμὴν Τ. Φλ. Σαβεῖνου, πρεσβευτοῦ Καίσαρος Σεβαστοῦ, εὑρεθεῖσα πρὸ ἐτῶν εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν,³ (ἀναγράφεται καὶ εἰς αὐτήν, ὅπως καὶ εἰς τὴν ἀνωτέρω, πρῶτον ὄνομα στρατηγοῦ: Τιβέριος Κλαύδιος Δίνις) ἐπεκάλυπτεν ἴσως ἄλλην πλευρὰν τοῦ αὐτοῦ μνημείου, τὸ ὁποῖον θὰ εἶχεν ἀνεγερθῆ παρὰ τὴν ἐκεῖθεν διερχομένην Ἐγνατιανὴν ὁδὸν⁴ πρὸς τιμὴν ἀνωτέρων ἀξιωματούχων τῆς αὐτοκρατορικῆς διοικήσεως.⁵

126. Εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν ὁ Λαζαρίδης ἐνήργησε τὸ 1947 δοκιμαστικὴν ἀνασκαφικὴν ἔρευναν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀπεκαλύφθη ἡ δυτικὴ πλευρὰ ἑνὸς μεγαλοπρεποῦς μαρμαροκτίστου μνημείου ῥωμαϊκῶν χρόνων, ἀδῆλων

¹ Πρβ. BCH LXXIV, 1950, 306 - 307

² JHS VIII, 1887, 360. BSA XXIII, 1918 - 1919, 209.

³ Γ. Μπακαλάκη, Παρανέστιοι ἀρχαιότητες, Θρακικὰ Η', 1936, 11 κέ.

⁴ Γ. Μπακαλάκη, ἔ. ἀ., σ. 13 σημ. 1.

⁵ BCH LXXI - LXXII, 1947 - 1948, 401,

ἀκόμη διασπάσεων καὶ ἀγνώστου προορισμοῦ. Εἰς τοὺς πέριξ ἀγροὺς εὐρεθέντα περισυνελέγησαν τὰ ἑξῆς:

α) Χαλκοῦν ἀγαλμάτιον (ῥψους 0,075 μ.) γυμνῆς ὀρθίας μορφῆς, φερούσης κάλυμμα, ὁμοιάζον πρὸς φρυγικὸν πῖλον, καὶ κρατούσης ἀνά ἓν πτηνὸν δι' ἑκατέρας τῶν χειρῶν.

β) Ἀργυροῦν νόμισμα Νεαπόλεως ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς μετὰ παράστασιν Γοργονείου καὶ

γ) Τέσσαρα χαλκᾶ νομίσματα: Ἀβδήρων (400 - 350 π. Χ), Μαρωνείας (2ου αἰῶνος), Ἀδριανουπολιτῶν καὶ Κωνσταντίνου.

Ὁ Λαζαρίδης ἔχει τὴν γνώμην, ὅτι κατὰ τὴν περιοχὴν τοῦ Παραδείσου πρέπει νὰ ὑπῆρχεν ἀπὸ τῶν ἀρχαϊκῶν χρόνων μία πόλις, διατηροῦσα ἐμπορικὰς σχέσεις μετὰ τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν πόλεων τῆς Θράκης.¹

127. Κατὰ τὸ 1949 ἀνευρέθησαν τυχαίως εἰς τοὺς ἀγροὺς τῆς ἰδίας περιοχῆς καὶ παρεδόθησαν εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν ὑπηρεσίαν τὰ ἑξῆς:

α) Ἀνάγλυφον, πιθανῶς ἐπιτύμβιον, ῥωμαϊκῶν χρόνων, ῥψους 0,4 μ., μετὰ παράστασιν Ἐρωτιδέως—Δαίμονος, στηρίζοντος τὴν κεφαλὴν διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς, παρὰ τοὺς πόδας τοῦ ὁποίου εἰκονίζονται φαρῆτρα, τόξον καὶ σάυρα.

β) 71 νομίσματα ἑλληνικά, ῥωμαϊκά, βυζαντινὰ καὶ φραγκικά, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ περισσότερα διατηροῦνται εἰς ἀρίστην κατάστασιν, (ἀργυροῦν Φιλίππου τοῦ Ε', χαλκᾶ Κασσάνδρου, ῥωμαίων αὐτοκρατόρων, Φιλίππων κ. ἄ.).²

Δ'.

Θ Ρ Α Κ Η

Κομοτινὴ

128. Οἱ Βούλγαροι διήρπασαν ὀλόκληρον τὸ περιεχόμενον τῆς εἰς τὸ κτήριον τοῦ γυμνασίου στεγαζομένης ἀρχαιολογικῆς συλλογῆς,³ πλὴν τοῦ κάτω τμήματος ἀμφιγλύφου ἀρχαϊκῆς στήλης, τῆς ὁποίας τὸ ἄνω τμήμα εὐρίσκεται ἀπὸ αἰῶνος περίπου εἰς τὸ Ἐθνικὸν ἀρχαιολογικὸν μουσεῖον τῶν Ἀθηνῶν.⁴ Κατὰ τινὰς πληροφορίας καὶ οἱ Γερμανοὶ ἀφῆρσαν

¹ BCH LXXI - LXXII, 1947 - 1948, 439. Τὸ ἐδῶ ἀναφερόμενον χαλκοῦν νόμισμα Συρακουσῶν φαίνεται πιθανόν, ὅπως μετὰ πληροφορεῖ ὁ Λαζαρίδης, ὅτι εἶναι κίβδηλον.

² BCH LXXIV, 1950, 307.

³ Βλ. Μακεδονικά Α', 622.

⁴ Γ. Μπακαλάκη, Ἑλληνικά ἀμφιγλύφα, Θεσσαλονίκη 1946, πίν. II, 2-3.

ἐκ τῆς συλλογῆς ἀρχαῖα. Μερικὰ ἐκ τῶν ἀντικειμένων τῆς διαρπαγείσης συλλογῆς ἐπεδεικνύοντο καὶ εἰς τὴν ἀγορὰν τῆς Κομοτινῆς.¹ Τὸ μόνον ἀπομεινὰ ἀρχαϊκὸν γλυπτὸν εἶναι τοποθετημένον τῶρα εἰς τὸ γραφεῖον τοῦ διευθυντοῦ τῆς ἐμπορικῆς σχολῆς, ἣ ὁποία στεγάζεται εἰς τὸ γυμνάσιον ἀρρένων.

Ἄ β δ η ρ α

129. Ἐπιμελεία τοῦ Λαζαρίδη δεκάς ἐπιγραφῶν, ἧτοι στῆλαι ἐπιτύμβιαι, βάσεις, ψηφίσματα, αἱ ὁποῖαι ἦσαν ἐντετειχισμένα εἰς διαφόρους οἰκίας τοῦ χωρίου, περισυνελέγησαν καὶ ἐτοποθετήθησαν εἰς τὸ ἰσόγειον τοῦ σχολείου.²

130. Ἡ Ἀρχαιολογικὴ εἰταιρεία ἐνήργησεν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Λαζαρίδη κατὰ τὸ 1950 δοκιμαστικὰς ἀνασκαφὰς εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἀρχαίας πόλεως, 7 χιλιόμετρα νοτιοανατολικῶς τοῦ σημερινοῦ ὁμωνύμου χωρίου καὶ βορείως τοῦ λόφου τοῦ Πολυστύλου, μὲ ἀρχικὸν σκοπὸν τὴν τοπογραφικὴν ἔρευναν καὶ τὸν προσδιορισμὸν, κατὰ τὸ δυνατόν, τῶν θέσεων, ὅπου ἔκειντο τὰ δημόσια κτήρια, τὰ ἱερὰ κλπ., τὰ ὁποῖα εἰς τὸ μέλλον θὰ ἀποτελέσουν ἀντικείμενον συστηματικῶν ἀνασκαφῶν. Κατὰ τὸς προκαταρκτικὰς αὐτὰς ἐργασίας διεπιστώθη ὄντως ἡ θέσις τριῶν οἰκοδομημάτων, τὰ ὁποῖα φαίνεται ὅτι ἔκειντο κατὰ τὸ δυτικὸν τμήμα τῆς πόλεως. Ἡ σημαντικώτερα ἀποκάλυψις ἦτο περίβολος μεγάλου κτηρίου τοῦ 3ου αἰῶνος π. Χ., τοῦ ὁποίου ἀνεσκάφη ἡ δυτικὴ ἐξωτερικὴ πλευρὰ εἰς μῆκος 49,65 μ., καὶ τμήμα τοῦ ἐσωτερικοῦ μετὰ 6 καθέτων τοίχων, πλακοστρώσεων καὶ ἀποχετευτικῶν ἀγωγῶν. Ἀνευρέθησαν πολλὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, τεμάχια ἐκ πηλίνης κεραμώσεως καὶ πλῆθος ἀγγείων, ἰδίως μεγαρικοὶ σκύφοι μὲ πλουσίαν διακόσμησιν. Ἀνευρέθη ἐπίσης σημαντικὸς ἀριθμὸς πηλίνων εἰδωλίων, μερικὰ τῶν ὁποίων εἰκονίζουσι Κυβέλην καὶ Ἀθηνᾶν. Ὁ Λαζαρίδης ἔχει τὴν γνώμην, ὅτι πρόκειται περὶ σπουδαίου δημοσίου κτηρίου ἢ ἱεροῦ.³

Π ό ρ ο Δ ά γ ο

131. Παρὰ τὸν λιμένα, ὅπου σφύζονται τὰ ἐρείπια τείχους βυζαντινῶν χρόνων, ἀνήκοντος κατὰ τὸν καθηγητὴν Κυριακίδην εἰς τὸ παλαιότερον Περιθεώριον,⁴ ἐνεργουμένων τὸ 1949 σκαφικῶν ἐργασιῶν διὰ τὴν κατασκευὴν

¹ Μ. Βίβλος 141. Πρβ. Ζημ. 17,36. BCH LXXVIII - LXXIX, 1944 - 1945, 431.

² BCH LXXI - LXXII, 1947 - 1948, 456.

³ Πληροφορίαι Λαζαρίδη. Πρβ. Ἰ. Παπαδημητρίου, Ἐρευναὶ κλπ. Ἑλλην. Δημιουργία Δ', 7, τευχ. 70 (1951) σ. 46 - 47.

⁴ Στίλπ. Π. Κυριακίδου, Θρακικὰ ταξείδια. Μπουροῦ Καλὲ - Ἀναστασιούπολις - Περιθεώριον. Ἡμερολόγιον Μεγ. Ἑλλάδος 1931, σελ. 216.

δημοσίας ὁδοῦ, ἀνευρέθησαν βυζαντινοὶ τοῖχοι, πλίνθοι ἐκ μαρμάρου, πώρου καὶ ψαμίτιου καὶ ἐν δωρικὸν κιονόκρανον ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς Πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμον εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν εἶχεν εὐρεθῆ ἓν ὅμοιον κιονόκρανον, τὸ ὁποῖον τῶρα φυλάσσεται εἰς τὸ ἐπὶ τῆς ἀπέναντι νησιδος βυζαντινὸν μονύδριον τοῦ Ἁγίου Νικολάου.¹ Τὸ γεγονός ἐξ ἄλλου, ὅτι κατὰ τὴν αὐτὴν περιοχὴν ἐξήχθη ἐκ τῆς θαλάσσης σπόνδυλος ῥαβδωτοῦ κιονίσκου καὶ ὅτι εἰς τὸν πύργον τοῦ τείχους ὑπάρχουν ἐντετειχισμένοι μαρμάρου πλίνθοι, ἐκίνησε τὴν ὑπόνοιαν τοῦ Λαζαρίδη, ὅτι πιθανῶς ἐκεῖ ὑπῆρχον ἀρχαιότερα κτήρια, ἀνήκοντα εἰς πόλιν ἑλληνιστικῶν χρόνων.² Δοκιμαστικὴ ἀνασκαφή, γενομένη ὑπ' αὐτοῦ τὸν Μάιον τοῦ 1950, δὲν ἔφερε μὲν εἰς φῶς τὰ ἀναζητούμενα κτήρια, ἀπεκάλυψεν ὅμως τὰ εἰρηπια βυζαντινοῦ ναοῦ μήκους 18,85 μ. καὶ πλάτους 14,10 μ., τύπου σταυροειδοῦς ἐγγεγραμμένου μετὰ τρούλλου, ὅστις ἐστηρίζετο ἐπὶ τεσσάρων πεσσῶν διαστάσεων 1,35 × 1,35 μ. Εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ ναοῦ πλὴν τῆς ἀψίδος ὑπάρχουν ἑκατέρωθεν δύο μικρότεροι κόγχαι, ἀνήκουσαι εἰς πρόθεσιν καὶ διακονικὸν καὶ ἀντιστοιχοῦσαι πρὸς τὰ πλάγια κλίτη. Ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ἐσημειώθη εὐρεία εἴσοδος, πλάτ. 2,39 μ., ὁδηγοῦσα πρὸς τὸν νάρθηκα, ὅστις ἐπεκοινώνει μετὰ τοῦ κυρίως ναοῦ διὰ τριῶν θυρῶν. Τὸ δάπεδον ἦτο ἐστρωμένον διὰ μαρμαρίνων πλακῶν (σφρίζονται πλεῖστα τεμάχια), εἰς τὸ κέντρον δὲ τῆς ἀψίδος τοῦ ἱεροῦ ἀνευρέθη ἡ βᾶσις τῆς Ἁγίας Τραπέζης, διαστάσεων 1,64 × 0,90 μ. Λεῖψανα χρωματιστῶν κονιαμάτων, εὐρεθέντων εἰς τὴν ἐπίχωσην τοῦ νάρθηκος καὶ τοῦ νοτίου κλίτους, δεικνύουν ὅτι ὁ ναὸς ἦτο ἱστορημένος. Δύο συνεχόμενα δωμάτια, διαπιστωθέντα κατὰ τὸ βορειοδυτικὸν τμήμα τοῦ ναοῦ, ἐχρησίμευον πιθανῶς ὡς βαπτιστήριον. Ἐβεβαιώθη ἐπίσης ἡ ὑπαρξίς παλαιότερου κτηρίου, ἐκτεινομένου πέραν τοῦ νάρθηκος.

Ὁ Λαζαρίδης συσχετίζων τὸν ἀνευρεθέντα ναὸν πρὸς τὴν Παναγίαν τὴν Παναξιώτισσαν τῆς Γαυρολίμνης,³ ὑποθέτει ὅτι οὗτος ἐκτίσθη κατὰ τὸν 10ον ἢ μετὰ τὸν 10ον αἰῶνα.

132. Μία μικρὰ σ υ λ λ ο γ ῆ ἰδρύθη ἐπιμελεία τοῦ Λαζαρίδη, στεγασθεῖσα προσωρινῶς εἰς ἓν ἀντιαεροπορικὸν καταφύγιον νοτιοανατολικῶς τοῦ Πόρτο-Λάγο. Περιλαμβάνει ἀρχιτεκτονικὰ μέλη διάφορα, τεμάχια κοσμητῶν, θωράκια, δύο ἐπιγραφάς, ὧν ἡ μία ἐπὶ ἄμβωνος, δωρικὸν κιονόκρανον, ἀμφικιόνιον καὶ κιονόκρανον βυζαντινὰ κ. ἄ.⁴

¹ Βλ. εἰκ. παρὰ Κυριακίδη ἔ. ἄ. σελ. 23, εἰκ. 11. Περὶ τοῦ αὐτοῦ: Βυζαντιναὶ Μελέται IV: Τὸ Βολερόν. ΕΦΣΠΘ III, 1939, 327-328.

² BCH LXIV, 1950, 307. Παρὰ τὸ Πόρτο-Λάγο ἔκειτο ἡ ἀρχαία Δίκαια, πρὸς τὴν ὁποῖαν πρέπει πιθανότατα νὰ ταυτισθῆ ἡ ἀναζητούμενη πόλις. (Βλ. Κυριακίδη, Θερρακικὰ ταξείδια κλπ., ἔ. ἄ. σ. 22).

³ Ἄ ν α σ τ. Ὁ ρ λ ἄ ν δ ο υ, Ἡ Παναξιώτισσα τῆς Γαυρολίμνης, ΑΒΜΕ I, 1935, 121-124.

⁴ Πληροφορία Δ. Λαζαρίδη.

Ἰμερος (Κομοτινῆς)

133. Κατὰ τὸ 1946 ἀνευρέθη τυχαίως ἀκέραιον ἀγαλμάτιον παιδὸς (ὑψ. 0,40 μ.) καθημένου καὶ ἐκτείνοντος τὰς χεῖρας πρὸς ἀκαθόριστον ἀντικείμενον, εὐρισκόμενον πρὸ τοῦ ἀριστεροῦ γόνατός του. Ὁ Λαζαρίδης ὑποθέτει ὅτι πρόκειται περὶ ῥωμαϊκοῦ ἀντιγράφου ἔργου ἑλληνιστικῶν χρόνων. Τὸ εὑρημα μετεφέρθη καὶ κατετέθη εἰς τὸ γυμνάσιον Κομοτινῆς (αἴθουσα ἐργαστηρίου χημείας).¹

Μαρώνια

134. Οἱ Βούλγαροι, κατὰ πληροφορίας ἀνεξακριβώτους ἀκόμη, διήρπασαν τὴν μικρὰν συλλογὴν.² Αὕτη εἶχεν ἰδρυθῆ πρὸ τοῦ πολέμου ὑπὸ τοῦ Γ. Μπακαλάκη, περισυλλέξαντος διάφορα τυχαῖα εὐρήματα τῆς περιοχῆς, ἥτοι βωμούς, ἐπιγραφάς, ἀνάγλυφα κ. ἄ.³

Μεσημβρία ἢ ἐπὶ Θράκης

135. Εἴκοσι περίπου χιλιόμετρα δυτικῶς τῆς Ἀλεξανδρουπόλεως ὁ ἔφορος Ν. Κοτζιάς διεπίστωσε κατὰ τὸ 1940 τὴν ὑπαρξιν τείχους ἀρχαίας πόλεως, τὸ ὁποῖον ἀρχίζει ἀπὸ τὴν ἀκτὴν, βαίνει πρὸς βορρᾶν, παραλλήλως πρὸς τὴν δεξιὰν ὄλθην ἑνὸς ἐκεῖ ἐκβάλλοντος χειμάρρου, μέχρις ἑνὸς ὑψώματος (ἀκροπόλεως) καὶ κατόπιν κατέρχεται πάλιν πρὸς τὴν ἀκτὴν. Ἡ βῆσις τοῦ τείχους, ἀποτελουμένη ἐξ ὀρθογωνίων λίθων, γονδροειδῶς ἐξεργασμένων, διατηρεῖται εἰς πολλὰ σημεῖα. Πολλαχοῦ ἐσημειώθη ἡ ὑπαρξίς ὀστράκων, ἀνηκόντων εἰς προϊστορικά χειροποίητα ἀγγεῖα. Πλησίον τῆς ἀκτῆς, ὅπου εἶναι ὄρατὰ θεμέλια διαφόρων οἰκημάτων, σφζομένων μέχρις ὑψους 0,50 μ., ὁ Κοτζιάς ἐνήργησε μικρὰν σκαφικὴν ἐρευναν, ἡ ὁποία ἀπέδωσε μελανόμορφα ὄστρακα, ἐξ ὧν ἓν εἰκονίζει τὸν ἀγῶνα τοῦ Ἡρακλέους πρὸς τὸν λέοντα τῆς Νεμέας, ἀγγεῖα ἐρυθρόμορφα, θραύσματα πηλίνων ἀκροκεράμων καὶ γείσων μὲ ἰωνικά κυμάτια, θραύσματα μαρμαρίνων κίονων μὲ ἰωνικὰς ὀαβδώσεις, χαλκῆν πτέρυγα κ. ἄ. Ὁ Κοτζιάς ταυτίζει τὴν ἀρχαίαν αὐτὴν πόλιν, ἥτις ἐκ τῶν εὐρημάτων φαίνεται νὰ ἤκμαζεν ἀπὸ τοῦ βου π. Χ. αἰῶνος, πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου ἀναφερο-

¹ BCH LXXI - LXXII, 1947 - 1948, 401 - 402.

² Μ. Βίβλος, 141. Πρβ. Ζημ. 36, BCH LXVIII - LXIX, 1944 - 1945, 431.

³ Βλ. σχετικῶς: Μακεδονικά Ι, 1940, 612. Arch. Anz. 1940 στ. 280. Ὁ Μπακαλάκης κατὰ τὴν ἀνοιξιν τοῦ 1939 ἐβεβαίωσεν εἰς τὴν Μαρώνειαν τὰ εἰρηπία ἑνὸς θεάτρου ἢ σταδίου καὶ ἠρεύνησε τὴν ἀκρόπολιν τῆς ἀρχαίας πόλεως. Ἐπίσης προέβη εἰς τοπογραφικὰς ἐρεῦνας ὡς πρὸς τὴν θέσιν γειτονικῶν πόλεων (Arch. Anz. 5. ἄ.).

μένην (7, 108) Μεσαμβριάν, ἣ ὁποία ἀρχικῶς εἶχεν ἰδρυθῆ ὡς φρουρίου τῶν Σαμοθρακῶν ἐπὶ τῆς ἔναντι τῆς νήσου των θρακικῆς παραλίας.¹

136. Τὸ 1949 κατὰ τὴν ὡς ἄνω περιοχὴν ἀνευρέθησαν ὑπὸ Ὀθωμανῶν δύο τοῦλάχιστον τὰ φοι, οἱ ὁποῖοι ἐσυλήθησαν καὶ κατεστράφησαν. Τὰ εὐρήματα, πωληθέντα, ἀνεκαλύφθησαν εἰς χεῖρας ἐμπόρων τῆς Ἀλεξανδρουπόλεως, ὅπου καὶ κατεσχέθησαν. Ἦσαν δὲ τὰ ἐξῆς: α) Δύο χρυσᾶ ἐνώτια, ἀνήκοντα εἰς δύο διάφορα ζεύγη καὶ παριστάνοντα κεφαλὰς γυναικῶν, ὕψ. 0,025 · 0,021 μ. β) Πήλινον εἰδώλιον γυναικὸς ἀκέραιον. γ) Πήλινον εἰδώλιον Νίκης, ἔλλιπές κατὰ τὴν μίαν χεῖρα καὶ τὸν ἕνα πόδα. δ) Πηλίνη προτομὴ γυναικὸς ἥ θεᾶς, φερούσης τὴν ἀριστερὰν πρὸς τὸ στήθος καὶ κρατούσης διὰ τῆς δεξιᾶς πτηνόν. ε) Ἐξ ἀκέραια ἀγγεῖα (τρία ἀρυβαλλοειδῆ ληκύθια, σκύφος, πήλινον ἀλάβαστρον, κώθων). ς) Τρία ἀργυρᾶ καὶ τρία χαλκᾶ ψέλια, καταλήγοντα τὰ περισσότερα εἰς κεφαλὰς ὄφρων. ζ) Ζεῦχος μικρῶν πηλίνων ὑποδημάτων. η) Ψῆφοι ὄρων ἐκ πηλοῦ ἐπίχρυστοι. θ) Λεῖψανα στεφάνου ἐκ πηλοῦ ἐπίχρυστα. ι) Διάφορα πήλινα κτερίσματα (ἀπομιμήσεις ἀνθέων, μικρὸν πλακίδιον ἀνάγλυφον, μικρὰ κεφαλὴ γυναικὸς, εἰδώλιον κλπ.). ια) Τὸ ἄνω τμήμα ἐπιτυμβίας στήλης, φέρον τὴν ἐπιγραφὴν ΚΛΕΟΣΤΡΑΤΟΣ ΔΑΝΑΟ. Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Λαζαρίδη τὰ εὐρήματα ἠμποροῦν νὰ χρονολογηθοῦν εἰς τὸν 3^{ον} αἰῶνα π. Χ.²

Ε΄.

Ν Η Σ Ο Ι

Θάσος

137. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς βουλγαρικῆς κατοχῆς τὸ Μουσεῖον δὲν ὑπέστη ζημίαν. Ἀφηρεθήσαν μόνον μερικὰ χαλκᾶ νομίσματα καὶ κεφαλαὶ μικρῶν πηλίνων εἰδωλίων ἀκατάγραφοι. Ἐξ ἄλλου περισυνελέγησαν μερικὰ νεώτερα εὐρήματα, ἧτοι μέγα ὄμμαϊκὸν ἀνάγλυφον, ἐπιγραφαὶ καὶ ὄξυλύθμενοι ἀμφορεῖς.

138. Ἀξιολόγους ζημίαν ὑπέστησαν οἱ ἀνεσκαμμένοι ἀρχαιολογικοὶ χώροι. Τὰ ἐπὶ τῆς κεντρικῆς πλατείας τοῦ χωρίου ἐρείπια παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς (βλ. κατωτέρω ἀριθ. 153) κατεστράφησαν ἐξ ὀλοκλήρου πλὴν

¹ Arch. Anz. 1942, στ. 189 - 190, εἰκ. 52, Περβ. BCH LXXIV - LXXV, 1940 - 1941, 250 - 251, Περὶ τοῦ μελανομόρφου ὀστράκου, τοῦ εἰκονίζοντος τὸν ἄθλον τοῦ Ἡρακλέους βλ. D. M. Robinson, Excavations at Olynthus, τόμ. XIII, Baltimore 1950, σελ. 71, πίν. 29.

² BCH LXXIV, 1950, 307.

τῆς ἀψίδος. Ἡ ἐνεπίγραφος βάσις τοῦ Διὸς Καταιβάτου¹ μετεφέρθη εἰς Βουλγαρίαν, ἀφαιρηθεῖσα ἀπὸ τὴν ἑλληνιστικὴν ἀγορὰν. Διάφορα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, ἀποσπασθέντα ἀπὸ τὸ Ἡράκλειον, τὴν ἀγορὰν, τοὺς δύο βωμοὺς τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τὸ χορηγικὸν μνημεῖον τοῦ Διονυσείου, ἀποκατεστήθησαν εἰς τὰς θέσεις των τὸ 1945 μερίμνη τῆς Γαλλικῆς ἀρχαιολογικῆς σχολῆς. Ζημίαι ἐγένοντο καὶ εἰς τὸ θέατρον, εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ὁποίου ἐκτίσθησαν στρατιωτικὰ φυλάκια καὶ ἐβλάβησαν ὡς ἐκ τούτου πολλὰ μάρμαρα αὐτοῦ.²

139. Αἱ ἀνασκαφαὶ τῆς Γαλλικῆς ἀρχαιολογικῆς σχολῆς, διακοπεῖσαι λόγῳ τοῦ πολέμου, ἐπανήρχισαν τὸ 1945 ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ R. Martin.³ Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν κυρίως ἐξεκαθαρίσθη ὁ χώρος τῶν ἀνασκαφῶν τῆς ἀγορᾶς πρὸς συμπληρωματικὴν μελέτην αὐτῆς, προκειμένης τῆς δημοσιεύσεώς της εἰς τὴν σειρὰν τῶν Etudes Thasiennes. Διεπιστώθη ἐντεῦθεν ὅτι ἡ βορεία πλευρὰ τῆς ἀγορᾶς δὲν εἶχεν ἐσωτερικὴν κιονοστοιχίαν. Εἶναι πιθανὸν ὅτι ἡ στέγη τῆς στοᾶς ἐστηρίζετο ἐπὶ κίωνων ξυλίνων. Δοκιμαστικαὶ τομαί, γενόμεναι εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς αὐλῆς, πρὸς τὸ δυτικὸν μέρος αὐτῆς, ἀπεκάλυψαν τὰ θεμέλια τεσσάρων ἡμικυκλικῶν ἐξεδρῶν, τῶν ὁποίων αἱ προσόψεις εὐρίσκονται ἐπὶ τῆς αὐτῆς εὐθείας γραμμῆς, ἔναντι τῆς προσόψεως τῆς δυτικῆς στοᾶς τῆς ἀγορᾶς. Ἡ γραμμὴ αὕτη φαίνεται ὅτι ὥριζε μνημειακὴν ὁδόν, ἡ ὁποία ἔβαινε παραλλήλως πρὸς τὴν στοάν. Εἰς τὰ κέντρα τῶν ἀνωτέρω ἐξεδρῶν ὑπῆρχον ἀγάλματα.

² Ἐκ τῶν εὐρημάτων ἄξια μνείας εἶναι ἓν ψήφισμα προξενίας τῶν Λαμψακηνῶν τοῦ τέλους τοῦ 2ου π. Χ. αἰῶνος καὶ μία βᾶσις ἀγάλματος Θασίου πυθιονίκου, εἰς τὴν ὁποίαν εἶναι χαραγμένον καὶ τὸ ὄνομα τοῦ γλύπτου: *Πραξίας Πραξίου Ἀθηναῖος*. Οὗτος εἶναι γνωστὸς ἀπὸ τοὺς ἀπολογισμοὺς τοῦ Ἐρεχθείου, μνημονεύεται δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ Πausανίου ὡς ἐργασθεὶς εἰς τὰ αἰετώματα τοῦ ναοῦ τοῦ 4ου αἰῶνος τῶν Δελφῶν.⁴

140. Παραλλήλως οἱ Γάλλοι ἀρχαιολόγοι ἀπειρίχισαν ἀπὸ σύγχρονα οἰκοδομήματα καὶ ἀπὸ τὴν νοτιοδυτικὴν προκυμαίαν τοῦ λιμένος διάφορα

¹ Περὶ αὐτοῦ βλ.: G. Daux, Nouvelles inscriptions de Thasos, BCH L, 1926 σ. 245 ἀριθ. 25.

² M. Βίβλος 140 - 141. Ζημ. 37. BCH LXVIII - LXIX, 1944 - 1945, 411. Ἄ. Ὁρλάνδος, ABME Z', 1951, 4.

³ Διὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῶν παλαιότερων ἐτῶν βλ. τὰς ἐτησίας ἐκθέσεις, τὰς περιεχομένας εἰς τὴν Chronique des fouilles, ἡ ὁποία συνοδεύει κάθε τόμον τοῦ περιοδικοῦ BCH. Αἱ εἰδήσεις ἐδῶ θὰ εἶναι συνοπτικαί. Ὁ ἐπιθυμῶν πληρεστέραν ἐνημέρωσιν ἄς καταφεύγῃ εἰς τὰς ἐκθέσεις, εἰς τὰς ὁποίας ἐκάστοτε θὰ παραλέμπεται. Ἐκεῖ, ἐκτὸς τῶν περισσοτέρων καὶ λεπτομερεστέρων πληροφοριῶν, θὰ κατατοπίζεται καλύτερα ἀπὸ τὰς συναφεῖς εἰκόνας καὶ σχεδιαγράμματα.

⁴ BCH LXVIII - LXIX, 1944 - 1945, σ. 441 - 443.

ἀρχαῖα μάρμαρα με γλυπτὴν διακόσμησιν, τὰ ὅποια προέρχονται ἀπὸ ἀρχαῖα κτήρια καὶ συμπληρώνουν τὴν ὥραιαν σειρὰν τῶν ἰωνικῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν τοῦ Μουσείου τῆς Θάσου.¹

141. Αἱ ἀνασκαφαί, συνεχισθεῖσαι τὸ 1946 ὑπὸ τοῦ R. Martin εἰς τὴν ἀγορὰν, ἔφεραν εἰς φῶς κατὰ τὸ κέντρον αὐτῆς τὰ λείψανα ὀρθογωνίου κατασκευῆς, ἀσφαλῶς βωμοῦ, σχετικῶς ἀρχαίου, ἐπισκευασθέντος εἰς μεταγενεστέρους χρόνους διὰ διαφόρων προχείρων ὑλικῶν.

142. Κατὰ τὴν βορείαν γωνίαν τῆς αὐλῆς ἀπεκαλύφθησαν τὰ θεμέλια μιᾶς «θόλου», ἑξωτερικῆς διαμέτρου 10,40 μ. περίπου, τῆς ὁποίας ὁ τοιχοβάτης, διασωθεὶς ἐν μέρει, στηρίζεται ἐπὶ ἰσχυρᾶς βάσεως ἐκ σχιστολιθικῶν πλακῶν. Ἡ εἴσοδος, τῆς ὁποίας τὸ κατώφλιον σφίζεται ἄριστα, εὐρίσκεται πρὸς τὰ νοτιοανατολικά. Εἰς τὸ κέντρον τοῦ κτηρίου εὐρέθῃ βάσις βωμοῦ, διαστάσεων $3,06 \times 2,18$ μ., ἐξ οὗ τεκμαίρεται ὅτι ὁ προορισμὸς τῆς θόλου ἦτο λατρευτικὸς. (Σχετ. βλ. κατωτέρω ἀριθ. 147).

Συγχρόνως ὁ Martin ἤνοιξεν εἰς διάφορα σημεία δοκιμαστικὰς τάφρους πρὸς ἀκριβῆ προσδιορισμὸν τῶν τειχῶν τῆς πόλεως, προκειμένης τῆς δημοσιεύσεως αὐτῶν.²

143. Τὸ 1947 δὲν ἐγένοντο συστηματικαὶ ἀνασκαφαί, λόγῳ γενικοῦ ἀνισταλτικοῦ μέτρου, ληφθέντος ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου παιδείας, ἕνεκα τῆς ἀνωμάλου καταστάσεως. Μικρὰς μόνον δοκιμαστικὰς τάφρους ἤνοιξαν οἱ J. Tréheux καὶ J. Pouilloux, αἱ ὁποῖαι ἀπεκάλυψαν πλακόστρωτον ὁδοῦ, συνδεούσης τὸ πρυτανεῖον μετὰ τὰ ἱερὰ τῶν δυτικῶν κλιτύων τῆς ἀκροπόλεως, καὶ τμῆμα τοίχου μετὰ ὥραιαν πρόσοψιν τοῦ 5ου αἰῶνος π. X., ἀνήκοντος εἰς περιβόλον ἱεροῦ ἐν χορῆσι ἀπὸ τῆς ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς.

144. Συγχρόνως περισυνελέγησαν ὑπὸ τῶν Γάλλων ἀρχαιολόγων τυχαῖά τινα εὐρήματα, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ σημαντικώτερα εἶναι κορμὸς ἀνδρικοῦ ἀγάλματος ἑλληνιστικῆς (;) ἐποχῆς, εὐρεθεὶς κατὰ τὴν περιοχὴν τοῦ Ἡρακλείου, καὶ τμῆμα δομικῆς πλίνθου μετὰ ἐπιγραφὴν τοῦ 4ου αἰῶνος π. X., περιέχουσαν τυπικὸν λατρείας, σχετιζομένης πρὸς τὸν Δία Καθάρισον.³

145. Τὸ 1948 αἱ ἀνασκαφαί ἐσυνεχίσθησαν εἰς τὴν ἀγορὰν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τῶν F. Chamoux, J. Pouilloux καὶ A. Dessene. Συγχρόνως ἠρευνήθη ἀνασκαφικῶς ἡ περιοχὴ τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς τῆς πλατείας ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ καθηγητοῦ Ἄ. Ὁρλάνδου, τῇ βοηθείᾳ τοῦ Ch. Delvoye.

Εἰς τὴν ἀγορὰν ἐπεχειρήθη ἡ ἐξερεύνησις τῆς αὐλῆς. Βαθεῖαι δοκι-

¹ BCH ἔ. ἄ. σελ. 443.

² BCH LXXI - LXXII, 1947 - 1948, 419 - 422.

³ BCH LXXI - LXXII, 1947 - 1948, 457.

μαστικάι τάφροι ἐπέτρεψαν τὴν στρωματογραφικὴν μελέτην τῆς περιοχῆς, ἐκ τῆς ὁποίας προέκυψαν σημαντικὰ συμπεράσματα ὡς πρὸς τὴν οἰκοδομικὴν ἱστορίαν αὐτῆς. Πολλὰ θεμελιώσεις καὶ βάσεις, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥτιον ἀγνώστου προορισμοῦ, ἀπεκαλύφθησαν κατὰ τὴν περίοδον αὐτήν, δεικνύουσαι ὅτι ὅλη σχεδὸν ἢ αὐτὴ ἦτο κατελιγμένη ἀπὸ διάφορα μνημεῖα.

146. Ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ ἀποκάλυψις μεγάλου πολυγωνικοῦ τοίχου ἀρχαϊκῶν χρόνων, ὁ ὁποῖος εἰσδύει ὑπὸ τὴν βορειοδυτικὴν στοᾶν καὶ προεκτείνεται πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς αὐτῆς εἰς μῆκος περίπου 15 μ. Κάθετα χωρίσματα προσδιορίζουν μεμονωμένους χώρους, ἐνθυμίζοντας τὸ κτήριον τῶν «οἴκων», τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀποκαλύψει ὁ M. Launey εἰς τὸ Ἑράκλειον.

147. Κατὰ τὴν περιοχὴν τῆς «θόλου» (βλ. ἄνωτ. ἀριθ. 142) ἐσυνεχίσθη ἡ ἀποχωμάτωσις, κατόπιν τῆς ὁποίας ἀπεκαλύφθη τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ οἰκοδομήματος. Ὁ λατρευτικὸς χαρακτήρ αὐτοῦ ἐπιβεβαιοῦται τῶρα καὶ ἀπὸ τὰ εὐρήματα (μαρμαρίνη τράπεζα, τμῆμα ἐνεπιγράφου τραπέζοφору, πλίνθοι ἀγαλματίων κλπ.).

148. Πλησίον τῆς «θόλου» ἀνεφάνησαν τὰ θεμέλια ὀρθογωνίου βωμοῦ μετὰ συνεχομένης προθύσεως.

149. Ὅπισθεν τῆς προθύσεως τοῦ ἀνωτέρω βωμοῦ ἐπεσημάνθη ἡ νοτία γωνία καὶ μέρος τῆς προσόψεως μικροῦ ναοῦ, τοῦ ὁποίου σφῆζεται ἐν μέρει ἡ εὐθυνηρία.

150. Εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς βορειοδυτικῆς γωνίας τοῦ ἡρώου τοῦ Λευκίου Καίσαρος¹ ἀπεκαλύφθη βωμὸς καύσεως κυκλικός, διαμέτρου 4,20 μ., εἰς ἐν ἄκρον τοῦ ὁποίου σφῆζεται προσηλωμένος σιδηροῦς κρίκος. Πρόκειται περὶ ἀξιολόγου «ἐσχάρας», ὁμοίας μὲ τὴν εἰκονιζομένην εἰς ἀνάγλυφον τοῦ Μουσείου Θάσου, χρονολογούμενον εἰς τὸ τέλος τοῦ 4ου αἰῶνος π. X.

151. Συγχρόνως ἐκαθαρίσθη ἡ περιοχὴ ἡ πρὸ τῆς βορειοδυτικῆς στοᾶς, ἀποκαλυφθέντων πολλῶν νέων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, σπονδύλων κιόνων, τριγλύφων, μετοπῶν, γείσων, κυματίων κλπ. Διεπιστώθη ὅτι αἱ πρὸ τῆς στοᾶς αὐτῆς πολυάριθμοι τιμητικαὶ βάσεις ἀνήκουν εἰς δύο ομάδας, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ ἀρχαιότερα, ἀσφαλῶς ἀρχαιότερα τῆς στοᾶς, κεῖται εἰς λοξὴν κατεύθυνσιν ἐν σχέσει πρὸς τὴν εὐθείαν, τὴν ὁποίαν ὀρίζει ἡ πρόσοψις τῆς στοᾶς.

152. Τὸ σημαντικώτερον κινητὸν εὐρημα τοῦ ἔτους τούτου ὑπῆρξε κεφαλὴ ἀρχαϊκῆς κόρης, δυναμένη νὰ χρονολογηθῇ περὶ τὸ 530 περίπου. Ἐνθυμίζει, παρὰ τὴν μεγάλην φθοράν, τὰς δελφικὰς Καρυάτιδας τοῦ θησαυροῦ τῶν Κνιδίων—Σιφνίων, ὡς καὶ τὴν κόρην ὑπ' ἀριθ. 675 τοῦ Μουσείου τῆς Ἀκροπόλεως.²

¹ Περὶ αὐτοῦ βλ. BCH LXIII, 1939, 320.

² BCH LXXIII, 1949 σ. 538 κέξ.

153. Αἱ ἀνασκαφαὶ εἰς τὴν παλαιοχριστιανικὴν βασιλικὴν τῆς κεντρικῆς πλατείας τοῦ Λιμένος (βλ. ἄνωτ. ἀρ. 138) ἀπέβλεπον εἰς τὴν ὀλοκλήρωσιν τῶν στοιχείων τῆς μελέτης, χάριν τῆς δημοσιεύσεως τοῦ καθηγητοῦ Ὁρλάνδου. Τὸ σπουδαῖον τοῦτο κτήριο τῶν ἀρχῶν τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος παρουσιάζεται ἐν κατόψει εἰς σχῆμα ἑλευθέρου σταυροῦ ἀνισοσκελοῦς, συγγενοῦς πρὸς τὸ σχῆμα τοῦ ἀρχαῖου σταυροῦ τοῦ μαρτυρίου. Ἐκαστον τῶν σκελῶν τοῦ σταυροῦ διαιρεῖται εἰς τρία κλίτη διὰ κιονοστοιχιῶν, αἱ ὁποῖαι παρακολουθοῦν τὸ σταυρικὸν σχῆμα τῶν ἑξωτερικῶν τοίχων (εἰκ. 16). Μερικῶς ἡ βασιλικὴ εἶχεν ἀνασκαφῆ τὸ 1930 ὑπὸ τοῦ ἐφόρου Ν. Κοιζιᾶ. Κατὰ τὸ 1938 ἐμελετήθη ὑπὸ τοῦ Ἄ. Ὁρλάνδου. Παρὰ τὰς γενομένας καταστροφὰς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων αἱ νέαι ἀνασκαφαὶ ἐπέτρεψαν ὠρισμένας διαπιστώσεις, βοηθούσας εἰς τὴν ἀκριβῆ ἀποκατάστασιν τῆς κατόψεως καὶ εἰς τὴν ἐπίλυσιν ἄλλων ἀρχιτεκτονικῶν προβλημάτων. Ἦδη ἀπεμονώθη τὸ ἐγκαίνιον τοῦ ναοῦ, κείμενον κατὰ τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τοῦ ἱεροῦ, εἰς ἀπόστασιν 1,50 μ. ἀπὸ τοῦ τοίχου τῆς ἀψίδος. Τὸ νότιον ἡμισυ αὐτοῦ ἐμφανίζει κλίμακα καθόδου πρὸς τὴν θήκην τῶν λειψάνων, ἀνάλογον πρὸς τὸ ἐγκαίνιον τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης.

Ἡ μικρὰ ἀψὶς τῆς προθέσεως ἔχει κατασραφῆ, φαίνεται ὅμως ὅτι αὕτη εἶχε προστεθῆ μεταγενεστέρως, κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουστίνου τοῦ Β' (565 - 578).

Κατὰ τὴν βορειοδυτικὴν περιοχὴν τῆς βασιλικῆς, κατὰ τὴν ἔρευναν τῶν λειψάνων τοῦ βαπτιστηρίου, ἀνευρέθη ὀρθογώνιον ὑπόκαυστον, χρησιμεῦον διὰ τὴν θέρμανσιν τοῦ ὕδατος τῶν βαπτίσεων.

154. Μετὰ τὸ πέρας τῶν ἀνασκαφῶν ὁ ἐπιμελητὴς Λαζαρίδης, ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν τοῦ καθηγητοῦ Ὁρλάνδου, ἀποκατέστησε τὸν μαρμαρίνον στυλοβάτην τοῦ τέμπλου, μερικὰ θωράκια καὶ δύο κίονας μὲ τὰ κιονόκρανά των, ἀνήκοντας εἰς τὰ πλάγια κλίτη τοῦ ναοῦ.¹

155. Ἐκ τῶν πλέον θεαματικῶν εὐρημάτων τῆς περιόδου ὑπῆρξε μωσαϊκὸν δάπεδον διαστάσεων 6,40×3,60 μ., ἀποκαλυφθὲν βορειοανατολικῶς τῆς βασιλικῆς ὑπὸ τοῦ Ch. Delvoye, τὸ ὁποῖον ἐκόσμηε τὸ δάπεδον αὐλῆς, περιβαλλομένης ὑπὸ δωματίων. Ἡ αὐλὴ αὕτη ἐπεκοινώνει πρὸς νότον μὲ «οἶκον» διὰ τριῶν ἀνοιγμάτων πλάτους 1,90 μ., χωριζομένων διὰ πεσσῶν. Τὸ μωσαϊκὸν φέρει εἰς τὸ κέντρον κοσμήματα μηνοειδῆ, πέριξ δέ, ὡς πλαισίωσιν, δύο ταινίας μὲ πλοχομοὺς καὶ κλάδους κισσοῦ κυματοειδῶς διατεταγμένους. Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Delvoye πρόκειται περὶ οἰκίας

¹ Πλήρης μελέτη περὶ τῆς βασιλικῆς ἐδημοσιεύθη προσφάτως ὑπὸ Ἄναστ. Κ. Ὁρλάνδου, Ἡ σταυρικὴ βασιλικὴ τῆς Θάσου, *ΑΒΜΕ Ζ'*, 1951, σ. 3 - 61. Πρβ. Α. C. Orlandos et Ch. Delvoye ἐν *BCH LXXIII*, 1949, σ. 547 - 556.

τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀδριανοῦ, ἀνεγερθείσης ἐπὶ τῶν ἔρειπίων μεγάλου οἰκοδομήματος τῆς ἐποχῆς τοῦ Αὐγούστου, τοῦ ὁποίου λείψανα ἐσημειώθησαν καὶ ὑπὸ τὴν παλαιοχριστιανικὴν βασιλικὴν κατὰ τὴν ἀνατολικὴν περιοχὴν αὐτῆς.¹

156. Αἱ ἀνασκαφαὶ ἐσυνεχίσθησαν τὸ θέρος τοῦ 1949 ὑπὸ τῶν R. Martin, Ch. Delvoye, J. Pouilloux, P. L'enêque, G. Roux, M. Michaux καὶ τῆς δεσπ. Ch. Dupant, μὲ σκοπὸν τὴν πλήρη ἔρευναν τῆς βορείας καὶ βορειοανατολικῆς περιοχῆς τῆς ἀγορᾶς.

Περατωθείσης τῆς ἀνασκαφικῆς ἐρεύνης τῆς «θόλου» (βλ. ἀνωτ. ἀριθ. 142, 147), διεπιστώθη ὅτι τὸ κτήριον τοῦτο ἦτο ὑπαίθριον. Ἀπλοῦς κυκλικὸς περίβολος, ὄχι μεγάλου ὕψους, περιέκλειε τὸν λατρευτικὸν χώρον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὑπῆρχεν ὁ τετράγωνος βωμός. Ἡ πλέον βάσιμος ὑπόθεσις κατὰ τοὺς Γάλλους ἐρευνητὰς εἶναι ὅτι πρόκειται περὶ ἡρώου τοῦ Τελεσικλέους, πατρὸς τοῦ Ἀρχιλόχου. Διὰ τὴν χρονολόγησιν τοῦ μνημείου ἐνδεικτικοὶ εἶναι οἱ σύνδεσμοι τῶν μαρμάρων, ἡ μορφή τῶν ὁποίων ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰ τέλη τοῦ 3ου ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 2ου αἰῶνος π. Χ.

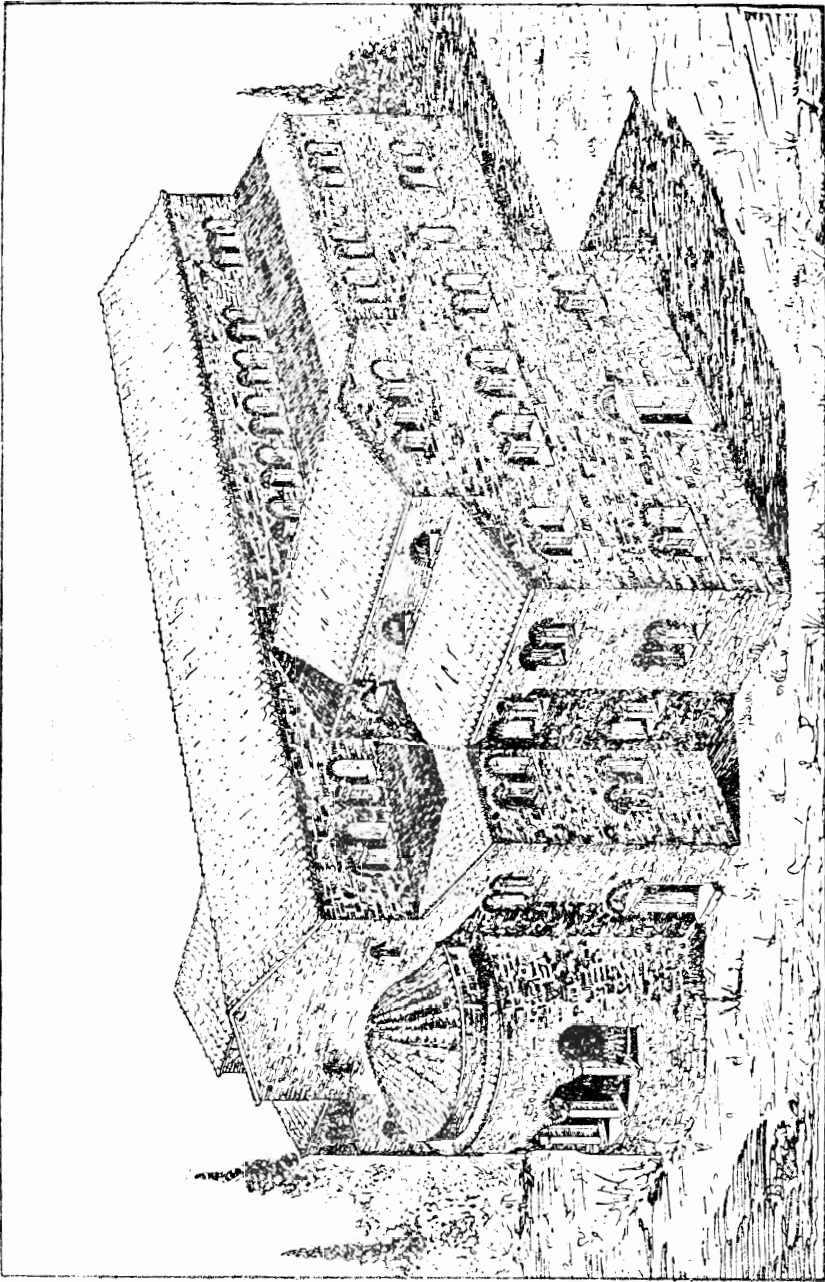
Ἐς σημειωθῆ ὅτι εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς θόλου, κάτωθι τοῦ δαπέδου αὐτῆς, ἀνευρέθησαν λείψανα θεμελίων ἀρχαιότερων κτισμάτων, ἧτοι πολυγωνικὸς τοῖχος ἀρχαϊκὸς καὶ θεμέλια ἄλλου κυκλικοῦ οἰκοδομήματος παλαιότερου, ἀποδεικνύοντα ἀρχαιότεραν λατρείαν, συνεχισθεῖσαν καὶ ἀναεωθεῖσαν διὰ τῆς οἰκοδομῆς τῆς ἑλληνιστικῆς θόλου.

157. Ἦρευνήθη ἐπίσης πλήρως ὁ παρὰ τὴν «θόλον» ναὸς (βλ. ἀνωτέρω ἀριθ. 149). Ὁ περίβολος τοῦ τεμένου, ὅστις σφύζεται κατὰ τὴν δυτικὴν καὶ βορείαν πλευράν, ἀποτελεῖται ἀπὸ μεμονωμένας βάσεις, ἐπάνω εἰς τὰς ὁποίας ὑπῆρχον μαρμάρινοι πεσσοί, περικλείοντες τὸν χώρον μὲ δρύφακτα. Ὁ ναὸς μετρεῖ 11,65×6,10 μ. Δι' ἐγκαρσίου διατειχίσματος χωρίζεται εἰς τὸν πρόναον, βάθους 4,65 μ., καὶ τὸν κυρίως ναόν, βάθους 7 μ. Βεβαιοῦται ἤδη ἀσφαλῶς ὅτι πρόκειται περὶ ἱεροῦ τοῦ Διὸς Ἀγοραίου, τὸ ὁποῖον, καθ' ἕλας τὰς ἐνδείξεις, φαίνεται ὅτι ἀνηγέρθη μετὰ τὸν 5ον καὶ πρὸ τοῦ τέλους τοῦ 4ου αἰῶνος π. Χ.

158. Ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα ἐξετάθη καὶ εἰς τὸ λεγόμενον «πύρινον κτήριον» (édifice en poros), τὸ ὁποῖον εἶχεν ἐμφανισθῆ κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ 1922.² Εἶχε πιστευθῆ τότε ὅτι ἐπρόκειτο περὶ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Διὸς Ἀγοραίου. Ἦδη ἡ ἀνασκαφὴ ἔφερεν εἰς φῶς διάφορα διαμερίσματα, τὰ ὁποῖα ἀποκλείουν τὸν λατρευτικὸν χαρακτῆρα. Εἶναι πιθανὸν ὅτι πρόκειται μᾶλλον περὶ μεγάλου οἰκοδομήματος, τοῦ ὁποίου αἱ διαστάσεις εἶναι 18,18×15,15 μ., προσορ.σμοῦ συναφοῦς πρὸς τὸν δημόσιον βίον τῆς πόλεως.

¹ BCH ἔ. ἀ. σ. 556 559.

² BCH XLVII, 1923, 537. Π.β. αὐτ. LXIII, 1939, 318.

Είχ. 16. Ἡ σταυρική βασιλικὴ τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ Ἀ. Κ. Ὁρλάνδου.

159. Συγχρόνως ἔγιναν ἀνασκαφικαὶ ἔρευναι πρὸς τὴν νοτίαν γωνίαν τῆς ἀγορᾶς, ὅπου ἀπεκαλύφθη ἐν μέρει νέον οἰκοδόμημα ἀγνώστου ἀκόμῃ προορισμοῦ. Τὸ κτήριο τοῦτο κεῖται κατὰ τὴν προέκτασιν τῆς νοτιοδυτικῆς στοᾶς, ἀπὸ τῆς ὁποίας χωρίζεται δι' ὁδοῦ, ὀδηγούσης πρὸς τὸν λιμένα. Κατὰ τὴν ἀνατολικὴν γωνίαν ἐγένοντο ἀποχωματώσεις πρὸς καθαρισμὸν παλαιότερων ἀνασκαφῶν, ἐπιχωσθεισῶν λόγῳ τῆς παρελεύσεως πολλοῦ χρόνου.

160. Κατὰ τὴν βορειοανατολικὴν τέλος πλευρὰν τῆς ἀγορᾶς ἀπεκαλύφθη τὸ μεσημβρινὸν κλίτος καὶ τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς ἀψίδος μιᾶς νέας τρικλίτου παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς μετὰ νάρθηκος. Μέρος τοῦ ναοῦ ἔχει οἰκοδομηθῆ ἐπὶ τῆς βορείας γωνίας τοῦ πικειδοῦς κτηρίου, τοῦ ὑπὸ τῶν Γάλλων καλουμένου *édifice à paraskénia*. Κατὰ τὸ ἀνατολικὸν πέρασ τοῦ μεσημβρινοῦ κλίτους ἀπεκαλύφθη τετράγωνον πρόσκτισμα μὲ ἀψίδα, τὸ ὁποῖον ἐχρησιμοποιεῖτο προφανῶς ὡς διακονικόν. Μεταξὺ τῶν γλυπτῶν τῆς διακοσμήσεως ἀνευρέθησαν ἐπίκρανον παραστάδος, πεσσίσκος τοῦ τέμπλου καὶ τεμάχια τοῦ ἄμβωνος.

161. Τὰ πλέον ἐνδιαφέροντα κινητὰ εὐρήματα ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ 1949 ἦσαν κατ' ἐξοχὴν ἐπιγραφικά. Ἀξιοσημεῖωτα :

α) Νόμος ὀυθμίζων τὰ τῶν προσβολῶν κατὰ τῆς ἀσφαλείας τοῦ κράτους. Σφύζεται ἀκέραιος.

β) Ἑπτὰ τεμάχια ἐπιστολῆς τοῦ Λευκίου Σύλλα, διὰ τῆς ὁποίας ἀνακοινοῦνται εἰς τοὺς Θασίους *senatus consultum*, παρέχον εἰς αὐτοὺς ὠρισμένα προνόμια ὡς ἀνταμοιβὴν διὰ τὴν πίστιν ποὺ ἐπέδειξαν κατὰ τὸν Μιθριδατικὸν πόλεμον.

γ) Ἐπιστολὴ ἐνὸς *procurator* τοῦ Βεσπασιανοῦ πρὸς τοὺς Θασίους, ὀυθμίζουσα τὰς διαφορὰς μεταξὺ μιᾶς ἀποικίας, πιθανῶς θασιακῆς, καὶ τῆς πόλεως τῆς Θάσου, καθὼς καὶ ἄλλα ζητήματα.¹

162. Κατὰ τὸ 1950 αἱ ἀνασκαφαὶ ἐσυνεχίσθησαν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τῶν P. Levêque καὶ G. Roux, τῆς δεσπ. Ch. Dunant καὶ τῆς κ. L. Ghali, μὲ τὴν συνεργασίαν τῶν παλαιῶν μελῶν τῆς Γαλλικῆς σχολῆς J. Rouilloux καὶ Ch. Delvoye. Ἐνηργήθησαν δὲ εἰς δύο περιόδους, ἀπὸ 7ης Ἰουνίου μέχρι 24ης Αὐγούστου καὶ ἀπὸ 9ης μέχρι 27ης Ὀκτωβρίου. Κύριος σκοπὸς ὑπῆρξε πάλιν ἡ ἔρευνα τῆς ἀγορᾶς

Ἀνεσκάφη κατ' ἀρχὰς καὶ ἀπεχωματώθη εὐρεῖα περιοχὴ πρὸ τῆς «θόλου» καὶ τοῦ πικειδοῦς κτηρίου (*édifice à paraskénia*). Ἐπεκταθεισῶν δὲ τῶν ἐργασιῶν πρὸς τὰ νοτιοανατολικά, ἀπεκαλύφθη κατὰ μέγα μέρος ἡ μικρὰ «λοξὴ στοά», ἡ ὁποία ἀπὸ καιροῦ ἤδη εἶχεν ἀναγνωρισθῆ.² Πρό-

¹ BCH LXXIV, 1950, σ. 333 - 364.

² BCH XLV, 1921, σ. 97 - 99. Πρβ. σὺτ. LXXIV 1950, 348.

κείται περὶ κτηρίου μετρίας ἐργασίας, διατηροῦντος κατὰ τὸν στυλοβάτην τῆς προσόψεως ἕχνη ὑπάρξεως ἐννέα κιόνων δωρικῶν. Οὐδὲν κιονόκρανον ἐσώθη. Ἄνευρέθησαν ὅμως πολλαὶ τρίγλυφοι, ἐν τεμάχιον ἐπιστυλίου ἐνεπιγράφου (γράμματα μὲ χαρακτηριστικῶς ἐντόνους ἀκρόμονας) καὶ ἐν τεμάχιον ὑδρορροῆς. Τὸ κτήριο χρονολογεῖται εἰς τὸν 2ον π. Χ. αἰῶνα.

163. Ὅπισθεν τῆς «λοξῆς στοᾶς» ἀνεσκάφη σύμπλεγμα οἰκοδομημάτων, ὅπου πιστεύεται ὅτι πρόκειται περὶ δύο κτηρίων διαφορετικῶν, τῶν ὁποίων ὅμως τὰ ὅρια δὲν εἶναι σαφῆ. Τὸ ἐν, ἀποκαλυφθὲν τελείως, διαίρεται εἰς πολλοὺς χώρους, μὴ ἐπικοινωνοῦντας μεταξύ των. Ὑποτίθεται ὅτι πρόκειται περὶ καταστημάτων ἢ ἐργαστηρίων, χρονολογητέων κατὰ τὰς ὑπαρχούσας ἐνδείξεις περὶ τὰ τέλη τοῦ 4ου αἰῶνος π. Χ., ἢτοι παλαιότερων τῆς «λοξῆς στοᾶς». Τὸ συγκρότημα τοῦτο ἦτο ἐν χρήσει μέχρι τοῦ 4ου ἢ 5ου αἰῶνος μ. Χ., ὑποστὰν ἐν τῷ μεταξύ ἐπισκευὰς καὶ μεταρρυθμίσεις.

164. Τὸ δεύτερον κτήριο, τοῦ ὁποίου μέρος ἀνεσκάφη, ἀνήκει εἰς τὴν περιοχὴν, ἣ ὁποία εἶχεν ἐρευνηθῆ διὰ δοκιμαστικῶν τάφρων κατὰ τὰ ἔτη 1912 - 1913¹ καὶ 1939² Κατὰ τὴν περιοχὴν αὐτὴν εἶχεν ὑποτεθῆ ὅτι ἔκειτο τὸ πρυτανεῖον τῆς πόλεως. Λόγω ὅμως πολλῶν τεχνικῶν δυσχερειῶν δὲν εἶχε καταστῆ τότε δυνατὴ ἡ συστηματικὴ ἐρευνα, ὥστε νὰ ἐξαχθῆ τοῦλάχιστον τὸ σχέδιον τῆς κατόψεως τοῦ κτηρίου. Αἱ δυσχερεῖαι ἐξακολούθουν νὰ ὑφίστανται ἀκόμη. Διὰ τοῦτο καὶ σὶ ἀνασκαφαὶ τοῦ 1950, ἀναγκαστικῶς περιορισμέναι εἰς ἔκτασιν, δὲν ἐπέτυχον νὰ δώσουν τὴν ὀριστικὴν λύσιν εἰς τὸ πρόβλημα τοῦ πρυτανείου.

165. Πρὸς τὰ βόρεια τοῦ κτηρίου τῶν καταστημάτων—ἐργαστηρίων ἀνευρέθη δρομίσκος, χρησιμεύων διὰ τὴν ἐπικοινωνίαν τῆς «λοξῆς στοᾶς» μετὰ τῆς ὁδοῦ, ἣ ὁποία διήρχετο ὀπισθεν τῶν καταστημάτων.

166. Βορείως τοῦ δρομίσκου τούτου καὶ παρὰ τὸ πεισιδὲς κτήριο ἐνεφανίσθη ἄλλο οἰκοδόμημα, τοῦ ὁποίου ἡ τοιχοδομία ὁμοιάζει πρὸς τὴν τῆς τοῦ κτηρίου τῶν καταστημάτων—ἐργαστηρίων. Ὅλη ὅμως αὐτὴ ἡ περιοχὴ, γειτνιάζουσα ἀμέσως πρὸς τὴν παλαιοχριστιανικὴν βασιλικήν, ἔχει ὑποστῆ τόσον σημαντικὰς ζημίας, ὥστε τώρα νὰ εἶναι ἀδιάνωστος ἢ διάταξις τῶν προὑπαρχόντων κτηρίων.

167. Ἡ παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ ἀνεσκάφη καὶ ἠρευνήθη πλήρως κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο. Ἐβεβαιώθη ὅτι ὄντως πρόκειται περὶ τρικλίτου ναοῦ, μήκους (μετὰ τοῦ νάρθηκος) 21 μ., πλάτους 11, 56 μ., ὃ ὁποῖος ἀρχικῶς

¹ Ch. Picard ἐν Comptes rendus de l' Acad. des inscr. et belles lettres, 1913, σ. 373 - 378 καὶ αὐτ. 1914, σ. 290 - 305.

² E. Will, ἐν BCH LXVIII - LXIX, 1914 - 1915, σ. 129 - 137.

κατέληγε πρὸς ἀνατολὰς εἰς μίαν μόνον ἀψίδα ἡμικυκλικήν, διαμέτρου 5,70 μ. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς ἀψίδος ἀπεκαλύφθησαν σφρῶσματα ἐν μέρει τρία ἐπάλληλα ἐδώλια, τὰ ὁποῖα ἀπειλούν τὸ σύνθρονον. Διάφοροι προσθῆκαι καὶ μετασκευαὶ εἶναι φανερόν ὅτι ἔγιναν εἰς μεταγενεστέραν ἐποχὴν. Τὸ ἀρχικὸν κτήριον ἀνέρεχεται εἰς τὸν 4ον αἰῶνα.

Εἰς τὸ παρὰ τὴν δυτικὴν εἴσοδον τοῦ βορείου κλίτους δάπεδον ἀνευρέθη ἐπιγραφή: *ὑπὲρ εὐχῆς Ἀκακίου*, ἀποτελουμένη ἀπὸ λευκὰ χαλίκια ἐμπαγῆ εἰς ἔρυθρὸν κονίασμα (κορασάνι). Κάτωθι τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι σχεδιασμένα κατὰ τὴν αὐτὴν τεχνικὴν ῥομβοειδῆς κόσμημα καὶ κάνιστρον. Ἄνευρέθη τέλος ἔξωθι τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ νόρθηκος ὑπόγειον μαρτύριον σχήματος Ε. Τὸ ἐσωτερικὸν αὐτοῦ ἦτο κεκαλυμμένον δι' ὑποφαίου κονιάματος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὑπῆρχον γραπτοὶ σταυροὶ καὶ ἐπιγραφαί, ἀναγράφουσαι τὸ ὄνομα *Ἀκακίου μάρτυρος* καὶ ἄλλα, ἐξαιλεφθέντα ἐν ὄλῳ ἢ ἐν μέρει. Εἰς τὰς θήκας τοῦ μαρτυρίου ἀνευρέθησαν σκελετοὶ καὶ ὀστέα τῶν νεκρῶν, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἐνταφιασθῆ. Τὸ ὑπόγειον τοῦτο κτίσμα, τὸ ὁποῖον εἶναι μεταγενέστερον τῆς βασιλικῆς, ἦτο ἐπικεκαλυμμένον μὲ ἀρχαιότερον μαρμάρινον ὕλικόν. Ἀνεγνωρίσθη ἐν ἐπιστύλιον ἰωνικὸν ἐνεπίγραφον τοῦ 3ου αἰῶνος μ. Χ. καὶ δύο πλάκες ἐπιμήκεις, εἰς τὰς ὁποίας εἶναι κεραραγμένα μέρη ἐπιστολῶν, ἀποσταλεισῶν ὑπὸ τοῦ Σύλλα καὶ τοῦ Κλαυδίου πρὸς τοὺς Θεασίους.

168. Εἰς ἄλλα σημεῖα τῆς ἀγορᾶς ἀνευρέθησαν καὶ ἄλλαι ἐνδιαφέρουσαι ἐπιγραφαί:

α) Τμῆμα ἱεροῦ νόμου, ὅπου μνημονεύεται τὸ τοπωνύμιον τῆς Θάσου *Αἴνυραι*, γνωστὸν ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτον ὡς χρυσοφόρον κέντρον τῆς νήσου.

β) Ἀρχαϊκὴ ἐπιγραφή, κεραραγμένη βουστροφηδὸν καὶ περιέχουσα κανονισμόν, ἀναφερόμενον εἰς τὸ ἐμπόριον τοῦ οἴνου.

γ) Τμῆμα ψηφίσματος πρὸς τιμὴν ξένου δικαστοῦ.

Ἄνευρέθησαν ἐπίσης πολλὰ θραύσματα, ἀνήκοντα εἰς καταλόγους θεωρῶν, καὶ διάφορα ἀναθήματα.

Γλυπτῶν ἀνευρέθησαν πολλὰ τεμάχια, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἐν, ἀξιολόγου ἐργασίας, ἀνήκει εἰς ἀγαμάτιον ἀρχαϊκῆς κόρης.

169. Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος, ἐκτὸς τῶν ἐργασιῶν τῆς ἀγορᾶς, ἐνηργήθησαν δοκιμαστικαὶ σκαφικαὶ ἔρευναι εἰς μίαν περιοχὴν, ἀνήκουσαν μὲν εἰς τοὺς ἰδιώτας Γιαννούδην, Πιπίνην, Θωμαΐδην καὶ Νομικόν, κειμένην δὲ περὶ τὸ κέντρον τοῦ τριγώνου, τὸ ὁποῖον προσδιορίζουν ἡ βασιλικὴ τῆς πλατείας, τὸ Ἡράκλειον καὶ ἡ ἀγορὰ Ἀφορμῆν εἰς τὰς ἐρεῦνας αὐτὰς ἔδωσαν τυχαῖαι ἀποκαλύψεις εἰς τὸν ἀγρὸν Γιαννούδη κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 1949 - 1950, ἐκ τῶν ὁποίων προέκυψαν μεγάλοι μαρμάρινοι ὀρθοστάται. Αἱ ἀνοιγεῖσαι τῶρα τάφοι διεπίστωσαν ὅτι ὁ τοῖχος, εἰς τὸν ὁποῖον

ἀνήκουν οἱ ὀρθοστάται οὗτοι, ἐκτείνεται εἰς μῆκος 33 περίπου μέτρων, ἀνήκει δὲ εἰς περίβολον, περικλείοντα πιθανῶς μεγάλην οἰκίαν ἰδιωτικὴν, ἢ ἴσως καὶ δημόσιον κτήριον. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ περιβόλου ἀπεκαλύφθη περίστωφος ἀλλή με ἐσωτερικοὺς στυλοβάτας. Οὗτοι ἐξεκαθαρίσθησαν πλήρως κατὰ τὰς δύο πλευράς, ἐν μέρει δὲ κατὰ τὰς ἄλλας δύο. Εἰς κάθε πλευράν, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ ἔχνη πού σφύζονται ἐπὶ τῶν στυλοβατῶν, ὑπῆρχον ἀνά 4 κίονες. Τὸ δάπεδον τῆς ἀλλῆς εἶναι στρωμένον με τετραγώνους πλάκας. Πιθανὴ χρονολόγησις: πρῶτοι ἐλληνιστικοὶ χρόνοι.¹

Σ α μ ο θ ρ ά κ η

170. Κατὰ τὴν κατοχὴν Βούλγαροι στρατιωτικοὶ ἔθραυσαν πολλὰ μαρμάρια ἀρχιτεκτονικὰ μέλη τοῦ Ἀρσινοεῖου, τὰ ὅποια, μετακομίσαντες εἰς τὴν Χώραν, ἐχρησιμοποίησαν ὡς οἰκοδομικὸν ὑλικὸν διὰ τὴν κατασκευὴν λουτρῶνος. Εἰς ἄλλα μάρμαρα ἐχάραξαν ὀνόματα με πελώρια γράμματα. Ἐκ τῆς μικρᾶς συλλογῆς, ἡ ὁποία ἐστεγάζετο προσωρινῶς εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ κυριακοῦ Βάβαλου, δὲν φαίνεται νὰ ἀφηρέθησαν σπουδαῖα ἀντικείμενα. Ἀνέτριψαν ὁμοῦ οἱ Βούλγαροι καὶ ἐξεκένωσαν τὸ περιεχόμενον πολλῶν δοχείων πετρελαίου, ἐντὸς τῶν ὁποίων εἶχον κατανεμηθῆ καθ' ὁμάδας διάφορα ὄστρακα καὶ ἄλλα ἀντικείμενα, εὐρεθέντα κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῶν Ἀμερικανῶν.² Ἡ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ καθηγητοῦ Karl Lehmann ἀποστολὴ τοῦ Archaeological Research Fund τοῦ Πανεπιστημίου Νέας Ὑόρκης, ἡ ὁποία μετὰ τὸν πόλεμον συνεχίζει τὰς ἀνασκαφὰς τῆς Σαμοθράκης, διέθεσεν ἀρκετὸν καιρὸν κατὰ τὸ 1948 διὰ τὴν συντήρησιν τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου, τὴν ἀποκατάστασιν τῶν ζημιῶν, ὅσων, ἐννοεῖται, ἦτο δυνατὴ ἢ ἀποκατάστασις, ὡς καὶ διὰ τὴν ταῦτισιν καὶ τακτοποίησιν τῶν διαταραχθέντων καὶ ἀναμιχθέντων κινητῶν εὐρημάτων.³

171. Τὸ μικρὸν μουσεῖον, τοῦ ὁποίου ἡ οἰκοδόμησις εἶχεν ἀρχίσει τὸ 1939 διὰ πάντας τῆς Ἀμερικανικῆς ἀρχαιολογικῆς ἀποστολῆς, παρέμεινεν ἡμιτελὲς λόγῳ τοῦ πολέμου. Κατὰ τὸ 1948 ἐπερατώθη ἡ ἀνοικοδόμησις μεγάλης αἵθουσας, εἰς τὴν ὁποίαν ἀπετέθησαν τὰ εὐρήματα τῶν ἀνασκαφῶν. Ἡ αἵθουσα αὕτη ἀποτελεῖ τὸν πυρῆνα ἐνὸς μεγαλυτέρου κτηρίου μουσειακοῦ, τὸ ὁποῖον θὰ περιέλθῃ εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν ὑπηρεσίαν τοῦ κράτους, ὅταν περατωθῶν αἱ ἀνασκαφαί. Ὁ κύριος προορισμὸς τῆς περα-

¹ BCH LXXV, 151, 1942-187.

² Μ. Βίβλος 141-142, Ζημ. 38. BCH LXVIII-LXIX, 1944-1945, 432 Archaeology I, 1948, 44 κ. ἐπόμε.

³ K. Lehmann, Samothrace, Third preliminary report, Hesperia XIX, 1950, 2.

τωθείσης αϊθούσης εἶναι νὰ περιλάβῃ αὐτὴ τμήματα τῶν μεγάλων ἑλληνιστικῶν κτηρίων (Ἄρσινοεῖου, Νέου Ναοῦ), τὰ ὁποῖα θὰ ἀποτελεσοῦν ἀπὸ τὸ σφρζόμενον ἀρχαῖον ὕλικόν καὶ ἀπὸ συμπληρώσεις, κατὰ ὑπόδειγμα τοῦ Μουσείου τῆς Ἐπιδαύρου.

172. Τὸ 1945 ἀνευρέθη τυχαίως χάλκινον ἀγαλμάτιον γενειοφόρου Ἡρακλέους, ὕψους 0,07 μ., ἑλλιπὲς κατὰ τοὺς πόδας. Ὁ Ἡρακλῆς κρατεῖ διὰ τῆς ἀριστερᾶς ῥόπαλον, στηριζόμενον ἐπὶ τοῦ ὤμου, διὰ δὲ τῆς δεξιᾶς ἄγγυλον, πιθανῶς σκύφον. Ἡ λεοντῆ εἶναι ἐρριμμένη ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ βραχίονος. Ἡ κόμη συγκρατεῖται διὰ ταινίας, τῆς ὁποίας τὰ ἄκρα πίπτουν ἐπὶ τῶν ὤμων. Ὁ Δ. Λαζαρίδης, ὁ ὁποῖος πρόκειται νὰ δημοσιεύσῃ τὸ ἀγαλμάτιον, ἀναθεωρήσας προγενεστέραν γνώμην του,¹ πιστεύει τώρα ὅτι πρόκειται περὶ ἔργου τοῦ 3ου π. Χ. αἰῶνος.²

173. Αἱ ἀνασκαφαὶ εἰς τὴν Σαμοθράκην εἶχον ἀρχίσει πρὸ τοῦ πολέμου ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ καθηγητοῦ Κ. Lehmann μὲ κύριον σκοπὸν τὴν ἔρευναν τοῦ ἱεροῦ τῶν Καβείρων. Κατὰ τὰς δύο περιόδους ἐργασίας τῶν ἐτῶν 1938 καὶ 1939³ ἀπεκαλύφθη τὸ ἀρχαῖον τελεστήριον—ἀνάκτορον κατὰ τὴν παράδοσιν—κείμενον βορείως τοῦ Ἄρσινοεῖου. Τοῦτο εἶναι ἐπίμηκες οἰκοδόμημα, τοῦ ὁποίου τὸ βόρειον τμήμα, χωριζόμενον πιθανῶς διὰ ξυλίνου μεσοτοιχοῦ, ἀπειτέλει τὸ ἄδυτον. Εἰς τὴν θύραν ἀκριβῶς τοῦ ἄδυτου εἶχεν εὐρεθῆ διγλωσσος ἐπιγραφή, ὁρίζουσα: *ἀνύητον μὴ εἰσιέναι—deorum sacra qui non acceperunt non intrant*. Ἐκ τῶν στρωματογραφικῶν παρατηρήσεων ἀπεδείχθη ὅτι τὸ τελεστήριον τοῦτο ἀνηγέρθη περὶ τὸ 500 π. Χ. Τοῦτο τεκμαίρεται καὶ ἐκ τῶν τοίχων, τοῦ ἀνατολικοῦ καὶ τοῦ νοτίου, (σφρζονται εἰς ὕψος 3 μ. περίπου), οἱ ὁποῖοι εἶναι κτισμένοι κατὰ τὸ χαρακτηριστικῶς ἀρχαῖόν πολυγωνικὸν σύστημα.

174. Κάτω ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴν περιοχὴν τοῦ τελεστηρίου ἢ ἀνακτόρου εἶχον εὐρεθῆ τὰ θεμέλια ἐνὸς ἄλλου κτίσματος μὲ διαφορετικὴν κατεύθυνσιν, τὸ ὁποῖον ἐπροχώρει καὶ ὑπὸ τὰ θεμέλια τοῦ Ἄρσινοεῖου, ὅπου ἐσφρζετο καὶ μέρος τῆς ἀνωδομῆς του, ἀποτελουμένης ἐκ κανονικῶν πωρίνων ὀρθοστατῶν. Τὸ κτίσμα τοῦτο ὑπῆρξε κυρίως τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐρεύνης τῶν μεταπολεμικῶν ἀνασκαφῶν, τῶν ἐνεργηθειῶν κατὰ τὰ ἔτη 1948-1950.⁴ Ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τούτων προέκυψεν ὅτι πρόκειται περὶ περιβό-

¹ BCH LXXI-LXXII, 1947-1948, 402.

² Κατὰ προφορικὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ ἰδίου.

³ Βλ. σχετικῶς: AJA XLIII, 1939, σ. 133-144 καὶ XLIV, 1940, σ. 328-358.

⁴ Αἱ εἰδήσεις περὶ τῶν ἀνασκαφῶν τῶν ἐτῶν 1948-1950 βασίζονται εἰς συνοπτικὸν πληροφορικὸν σημείωμα, τὸ ὁποῖον μοῦ ἔδωσεν ὁ συνάδελφος Β. Καλλιπολίτης, ὁ ὁποῖος κατὰ τὰ ἔτη αὐτὰ παρηκολούθησε τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ καθηγητοῦ Κ. Lehmann ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ ὑπουργείου παιδείας. Ἐκθεσις περὶ τῶν ἀνασκαφῶν

λου, διηρημένοι εἰς δύο διαμερίσματα. Τὸ νότιον διαμέρισμα περικλείει «βόθρον», σχετιζόμενον μὲ τὴν λατρείαν τῶν χθονίων θεῶν, τὸ δὲ βόρειον περιλαμβάνει βράχον λαξευμένον ὡς βωμόν, καθὼς καὶ βωμὸν κτιστόν, πλησίον τοῦ ὁποίου εὐρέθησαν πολλὰ ὀστᾶ θυσιασθέντων ζώων. Ὁ περιβόλος ἀνάγεται εἰς τὰ τέλη τοῦ 7ου αἰῶνος, ἀλλὰ ὁ ἐπὶ τοῦ βράχου λαξευμένος βωμὸς εἶναι πολὺ ἀρχαιότερος, διότι περιβάλλεται ὑπὸ ἀναλημματικοῦ τοίχου κυκλωπέου τοιχοδομίας, ὑπὸ τὰ θεμέλια τοῦ ὁποίου εὐρέθησαν ὄστρακα ἀγγείων πιθανῶς προϊστορικῶν. Νοτίως τοῦ περιβόλου καὶ τοῦ Ἄρσινοεῖου εὐρέθη ἄλλος βωμὸς λαξευτὸς ἐπὶ βράχου, ὁ ὁποῖος περιβάλλεται ὑπὸ δαπέδου ἐκ πωρολίθων ἐπιμελῶς ἐξεργασμένων. Αὐτὰξ λαξευμένη μεταξὺ τῶν πωρολίθων ἐχρησίμευε διὰ τὰς πρὸς τοὺς χθονίους θεοὺς χοάς. Κατὰ τὰς ὑπαρχούσας ἐνδείξεις ὁ βωμὸς οὗτος πρέπει νὰ εἶναι σύγχρονος τοῦ περιβόλου.

175. Κατὰ τὰ ἔτη 1949 καὶ 1950 αἱ ἀνασκαφαὶ ἐξετάθησαν πρὸς νότον μὲ σκοπὸν τὴν ἔρευναν τῶν οἰκοδομημάτων τῶν γνωστῶν ἀπὸ τὰς παλαιὰς ἀνασκαφὰς τῶν Ἀθυστριακῶν, ἧτοι τοῦ «νέου ναοῦ», ὁ ὁποῖος εἶχε ταυτισθῆ ἄλλοτε πρὸς τὸ Τελεστήριον, καὶ τοῦ λεγομένου «παλαιοῦ ναοῦ».

Ὡς πρὸς τὸν «νέον ναόν» διεπιστώθη ὅτι ἡ δωρική πρόσοψις μετὰ τοῦ ἀετώματος, χρονολογουμένη κατὰ τὸν 2ον π. Χ. αἰῶνα, εἶναι προσθήκη μεταγενεστέρα καὶ ὅτι τὸ ὑπόλοιπον κτήριο ἀνάγεται εἰς τὸν 3ον π. Χ. αἰῶνα. Κατὰ τὸ νότιον ἄκρον ἀπέληγεν εἰς ἐγγεγραμμένην ἀψίδα. Παρὰ τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν τοῦ κτηρίου εὐρέθη ἀκέφαλον ἄγαλμα Νίκης καλῆς τέχνης τοῦ 2ου π. Χ. αἰῶνος, τὸ ὁποῖον ἐχρησίμευεν ὡς ἀκρωτήριο τοῦ ἀετώματος τῆς νοτίας προσόψεως τοῦ ναοῦ.

176. Ἐκ τῆς ἐρεῦνης τοῦ «παλαιοῦ ναοῦ» προσέκυψαν ἀμφιβολία εἰς τὸ κτήριο ἦτο ἐστεγασμένον ἢ ἦτο ἀπλοῦς περιβόλος, περικλείων τοὺς δύο γνωστοὺς «βόθρους». Ἰωνικὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, κίονες, ἐπιστύλια καὶ γείσα, εὐρέθησαν κατὰ τὴν κατωφύριαν, δεικνύουν τὴν ὑπαρξίν προτύλου, χρονολογουμένου εἰς τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ 4ου π. Χ. αἰῶνος. Εἰς τοὺς τοίχους τοῦ προτύλου τούτου ἦσαν ἐντετειχισμένα ἐν εἴδει ζωοφόρου μαρμάρου πλίνθοι, φέρουσαι ἀρχαῖστικὰ ἀνάγλυφα κορῶν ὀρχουμένων, πολλὰ τμήματα τῶν ὁποίων εὐρέθησαν κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῶν ἐτῶν 1949 - 1950.

τοῦ 1948 ἐδημοσιεύθη ἤδη ὑπὸ τοῦ L e h m a n n, Hesperia ἔ. ἀ. σ. 1 - 29. Διὰ τὰς ἀνασκαφὰς τῶν ἐπομένων ἐτῶν πρβ. AJA LIV, 1950, σ. 128 - 129, LV, 1951, 170-171, BCH LXXIII, 1949, 532 - 533, LXXIV, 1950, 307 - 309, LXXV, 1951, 119 - 122. Προσφάτως ἐδημοσιεύθη καὶ ἡ ἐκθεσις τοῦ Lehmann περὶ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ ἔτους 1949 (K. L e h m a n n, Samothrace: Fourth preliminary report, Hesperia XX, 1951, σ. 1 - 30, πίν. 1 - 18).

Ἐν ἐκ τῶν ἀναγλύφων τῆς ζυφοφόρου ταύτης εἶναι ἤδη ἀπὸ πολλοῦ γνωστόν, ἀπόκειται δὲ εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Λούβρου.

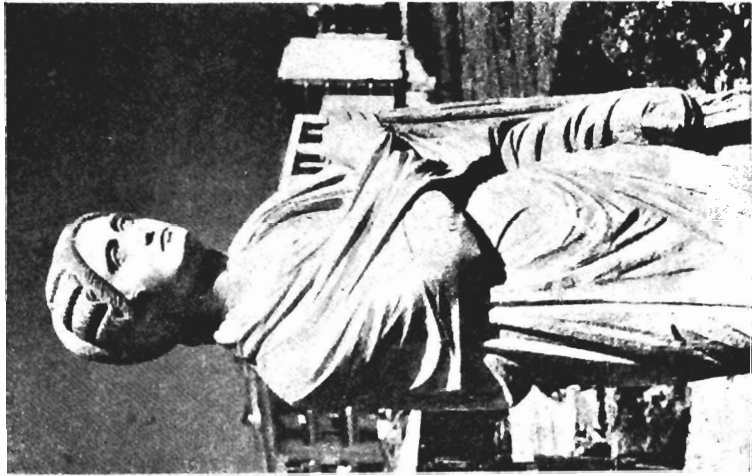
177. Σημαντικὸν γεγονός τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ 1950 ὑπῆρξεν ἡ ἀποκάλυψις κατὰ τὴν περιοχὴν τοῦ «παλαιοῦ ναοῦ» βαθέος στρώματος, περιέχοντος ἀπορρίμματα ἀρχαιοτέρου βωμοῦ, ἥτοι ἀπηνθρακωμένα ξύλα, τέφραν, ὅστ' αὖ ζῶων καὶ πλῆθος ὀστράκων ἀγγείων. Ἐκ τοῦ καθαρισμοῦ, τῆς συγκολλήσεως καὶ ἀποκαταστάσεως ἀπεδείχθη ὅτι τὰ ἀγγεῖα αὐτὰ εἶναι τὰ ἀρχαιότερα ἐξ ὅσων εὐρέθησαν μέχρι τοῦδε εἰς τὴν Σαμοθράκην. Τὰ συνηθέστερα σχήματα εἶναι κάνθαροι, κύπελλα καὶ ἀμφορεῖς μὲ λεπτότατα τοιχώματα ἐκ πηλοῦ καθαροῦ ἐρυθροῦ. Ἡ διακόσμησις περιορίζεται ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ καὶ τῶν λαβῶν, συνίσταται δὲ ἐκ στιγμῶν, πλαισιουμένων ἐν εἰδει μετοπῶν, ἢ ἐκ μικρῶν ῥοδάκων (Punkt-Rosetten). Δὲν εἶναι δυνατὸν ἀπὸ τοῦδε νὰ λεχθῆ ἕκ τίνος ἀγγειοπλαστικοῦ κέντρου προέρχονται τὰ ἀγγεῖα αὐτά. Πάντως χρονολογοῦνται περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς περιόδου τοῦ ἀνατολίζοντος ἑυθμοῦ, πρέπει δὲ νὰ εἶναι σύγχρονα μὲ τὸν πρῶτον ἀποικισμὸν τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν Σαμοθράκην.

178. Κατὰ τὸ 1950 ὁ καθηγητὴς Lehmann ἐνήργησε σκαφικὴν ἔρευναν εἰς τὴν θέσιν, ὅπου εἶχεν εὐρεθῆ τὸ ἄγαλμα τῆς Νίκης τοῦ Λούβρου. Κατ' αὐτὴν ἐβεβαιώθη ὅτι τὸ ἄγαλμα ἴστατο ἐπὶ βάθρου εἰς τὸ βάθος περιβόλου τετραγώνου περίπου σχήματος. Αἱ στρωματογραφικαὶ παρατηρήσεις ἐπέτρεψαν τὴν χρονολόγησιν τοῦ περιβόλου τούτου, ὅθεν καὶ τοῦ ἀγάλματος, εἰς τὰ μέσα τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς καὶ ἀκριβέστερα εἰς τὴν περὶ τὸ 200 π. Χ. δεκάδα. Κατὰ τὰς ἐρεῦνας αὐτὰς εὐρέθη ἡ δεξιὰ χεὶρ τῆς Νίκης ἀπὸ τοῦ καρποῦ μέχρι τῆς ῥίζης τῶν δακτύλων, ὡς καὶ ὁ παράμεσος δάκτυλος. Τα νέα αὐτὰ εὐρήματα, ἐν συνδυασμῶ πρὸς μερικὰ θραύσματα δακτύλων τοῦ Μουσείου τῆς Βιέννης, προερχόμενα ἐκ Σαμοθράκης καὶ ἀνήκοντα ἀσφαλῶς εἰς τὴν Νίκην τοῦ Λούβρου, ἐπιτρέπουν τὴν ἀναπαράστασιν τῆς χειρὸς, ἢ ὅσπ' αὖ ἦτο ἀνοικτὴ, καὶ, ἀντιθέτως πρὸς ὅ,τι ἐπιστεύετο, τίποτε δὲν ἐκράτει. Ἡ Νίκη, κατερχομένη πρὸς τὴν πρῶταν τοῦ πλοίου, ἐπρότεινε τὸν βραχίονα πρὸς τὰ ἄνω καὶ ἔμπρὸς μὲ ἰσχυρὰν χειρονομίαν ἀκατανικήτου ἐπιβλητικότητος.¹

Θεσσαλονίκη

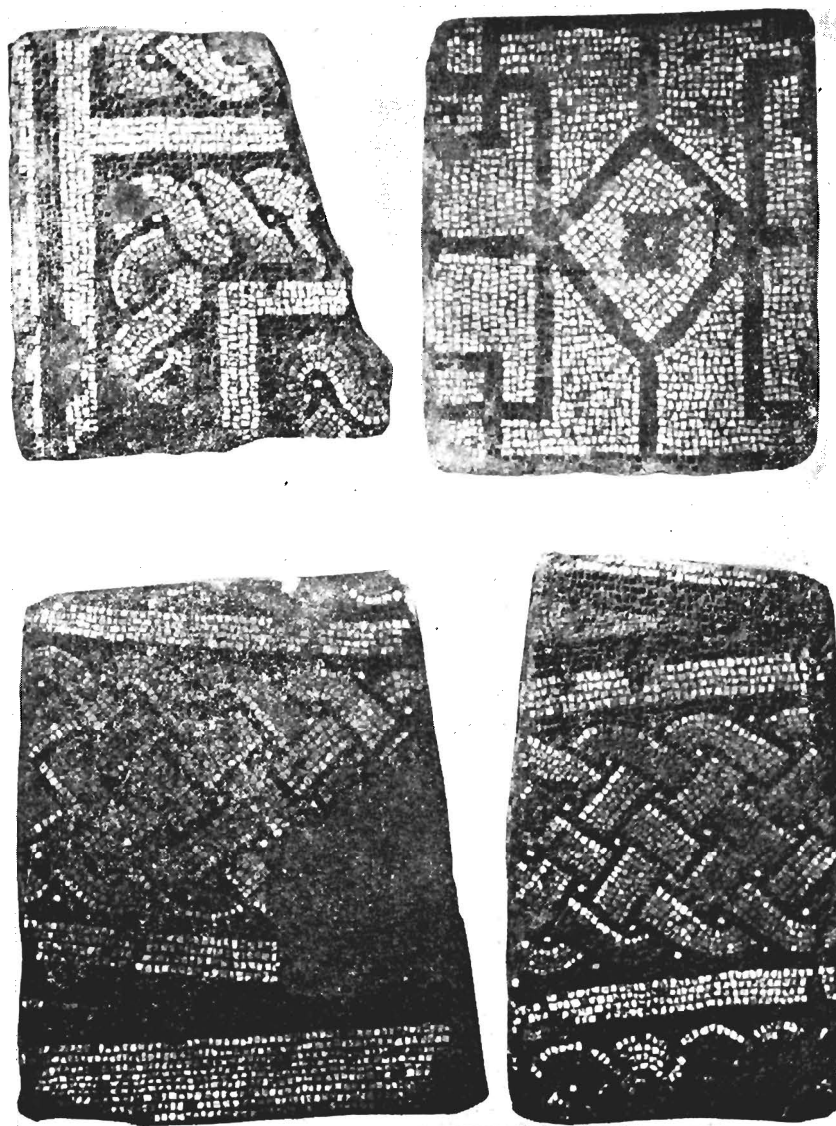
X. I. ΜΑΚΑΡΟΝΑΣ

¹ AJA LV, 1951, 171.

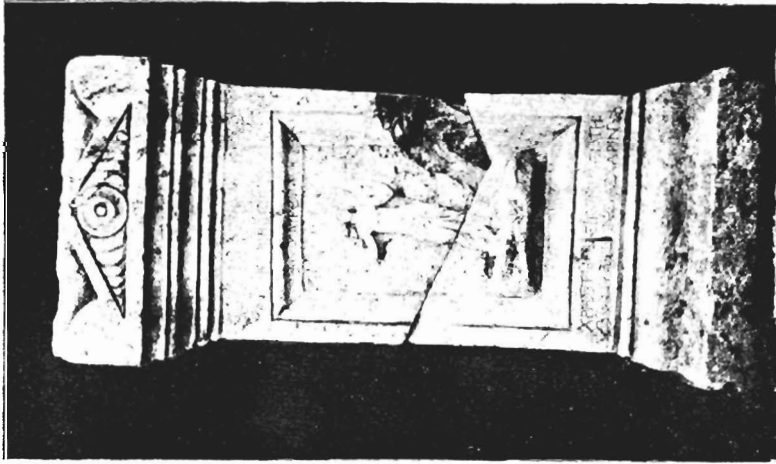

Ἐργαλμα τοῦ τύπου τῆς «Μικρᾶς Ἡρακλεώτιδος» ἐκ Θεσσαλονίκης. (2)

ΠΙΝΑΞ II

Μωσαϊκά δάπεδα, ευρεθέντα παρά τὸ τόξον τοῦ Γαλερίου ἐν Θεσσαλονίκη. (4)

α: Ἐπιτύμβιος βωμὸς ἐκ Θεσσαλονίκης. (8)

β: Τεμάχιον σαροφάγου ἐκ Θεσσαλονίκης. (9)

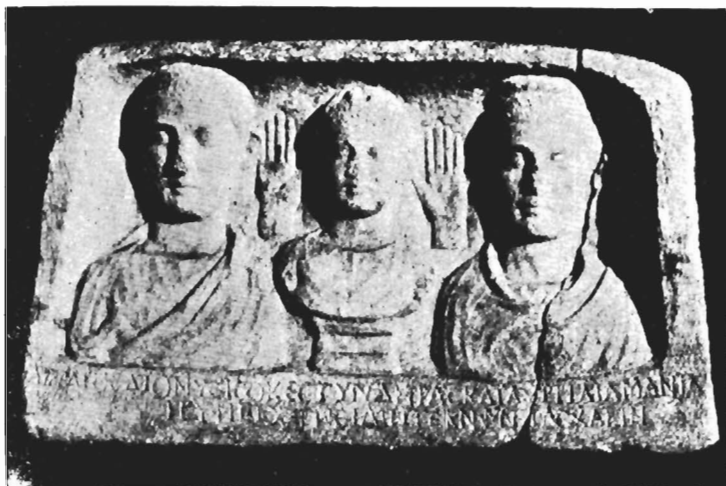
Ἀκέφολον ἄγαλμα Ἀθηνᾶς ἐκ Θεσσαλονίκης. Ὅπισθία ὄψις. (9)

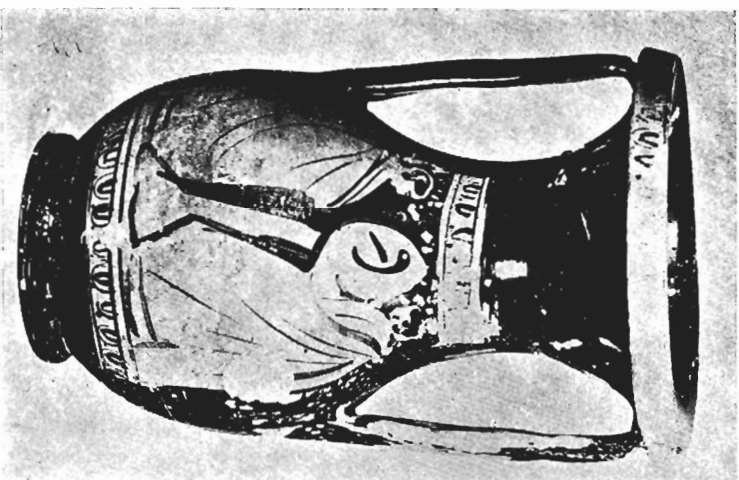
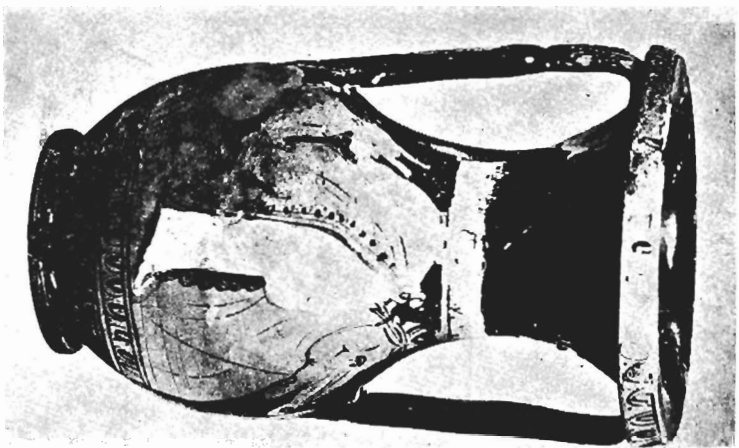
Ἀκέφαλον ἄγαλμα Νίκης (;) ἐκ Θεσσαλονίκης. (9)

Μαγιάρινον ἀστρομάτιον ἐκ Θεσσαλονίκης. (9)

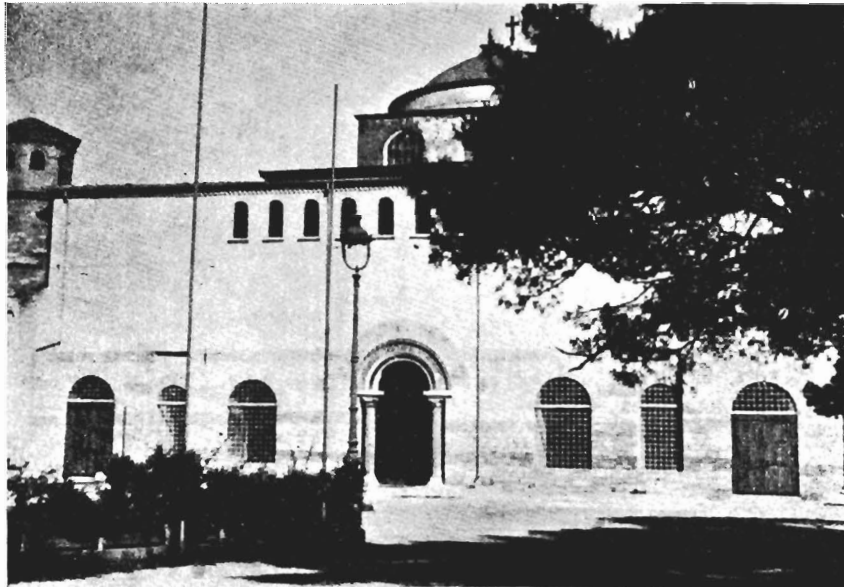

α—β: Ἐπιτύμβια ἀνάγλυφα ἐκ Θεσσαλονίκης. (10)

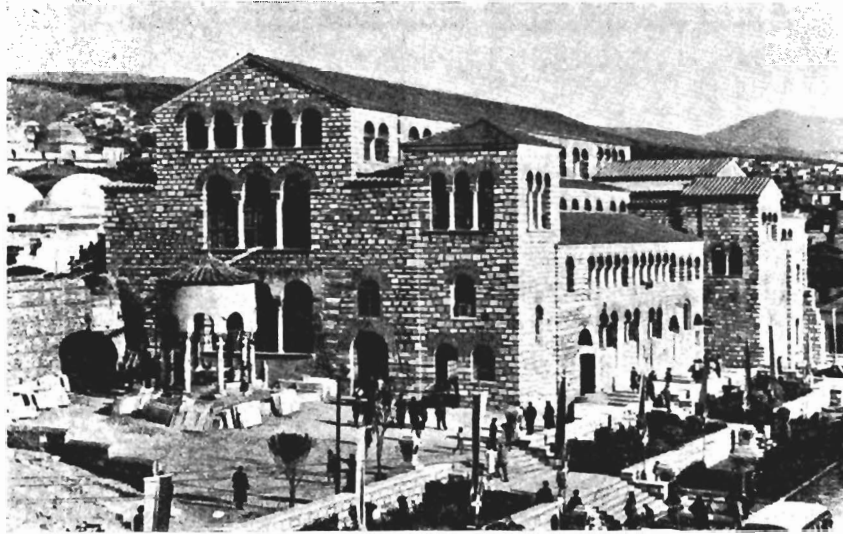

Ἐρυθρόμορφος πάλιξη ἐκ Θεσσαλονίκης. (14)

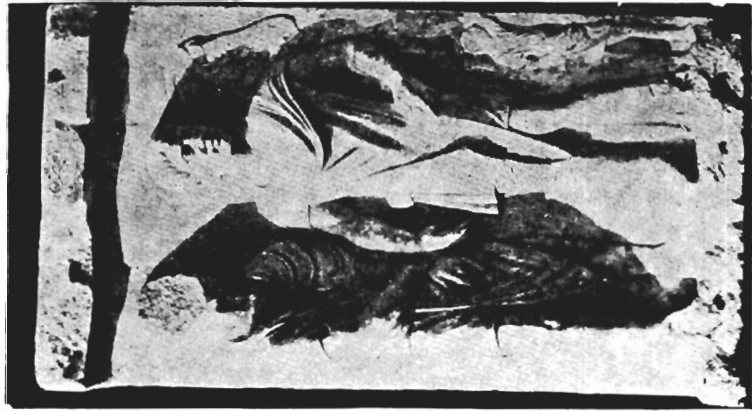
Κεφαλή ἐξ ἐπιτομβίου ἀναγλύφου, εὑρε-
θεῖσα παρὰ τοὺς στρατώνας Ἁγ. Παρα-
σκευῆς Θεσσαλονίκης. (16)

Ὁ ναὸς τῆς Ἁγ. Σοφίας Θεσσαλονίκης μετὰ τὰς ἐπὶ τῆς προσόψεως
ἐκτελεσθεῖσας ἐργασίας. (24)

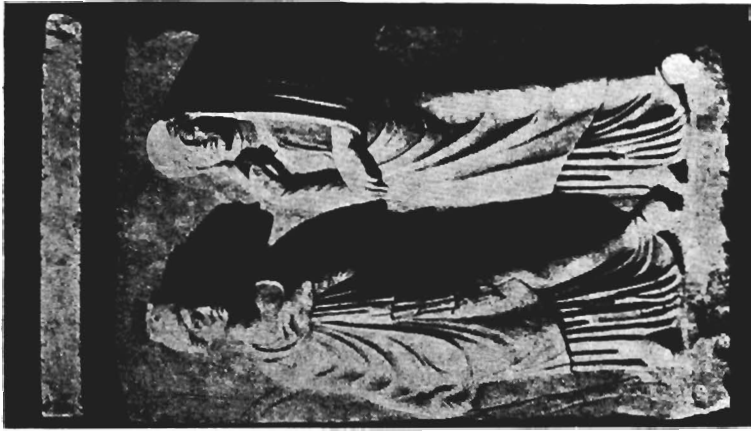
Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγ. Δημητρίου (ἄνω) καὶ ὁ ναὸς τῆς Ἁγ. Αἰκατερίνης (κάτω)
μετὰ τὰς ἀναστυλιωτικὰς ἐργασίας. (27, 39)

α

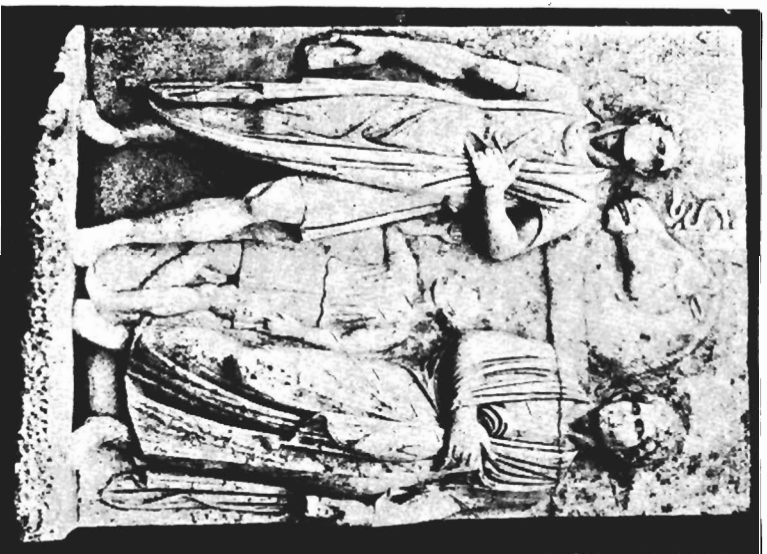

β

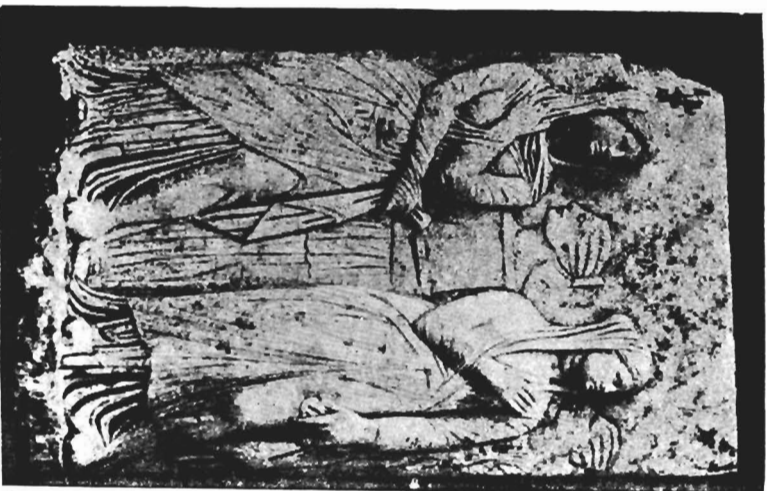

γ

*Ανάγλυφα ἐπιτυμβίου μνημείου ἐκ Διητίδος. (42 α—γ)

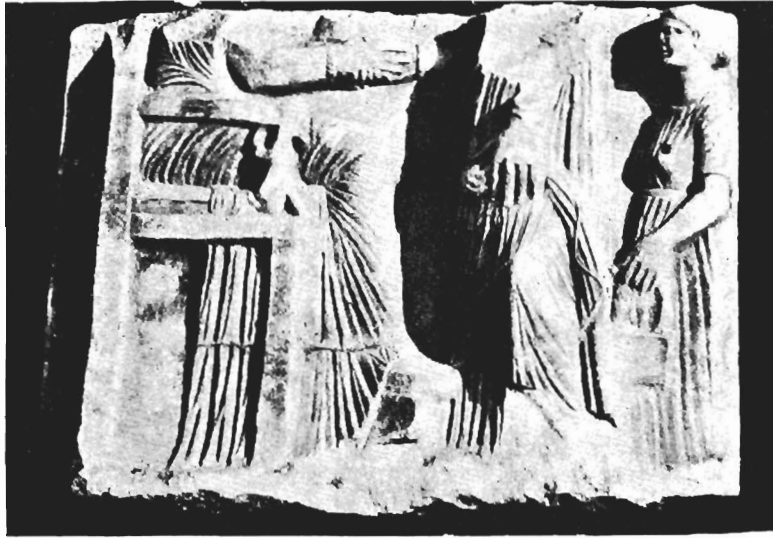

β

α

Ἀνάκτορα ἑστρωμῆσιον μνηστεύου ἐκ Διπῆς. (42 δ—ε)

ς

ς

Ἀνάγλυφα ἐπιτυμβίου μνημείου ἐκ Λητῆς. (42 ς—ζ)

α : Τμήμα τυμητικής ἐξέδρας ἐκ Αἰγῆς. (12 α)

β : Ἐπιγραφή ἐκ Αἰγῆς. (12 β)

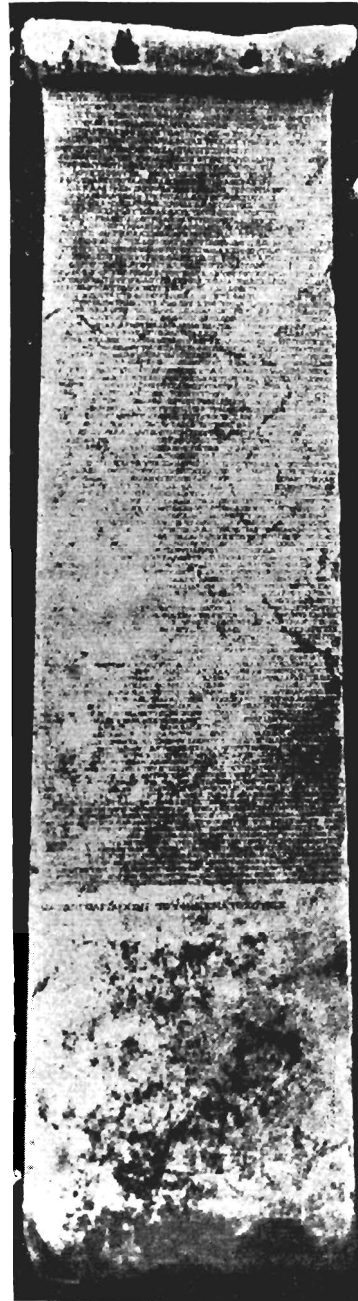

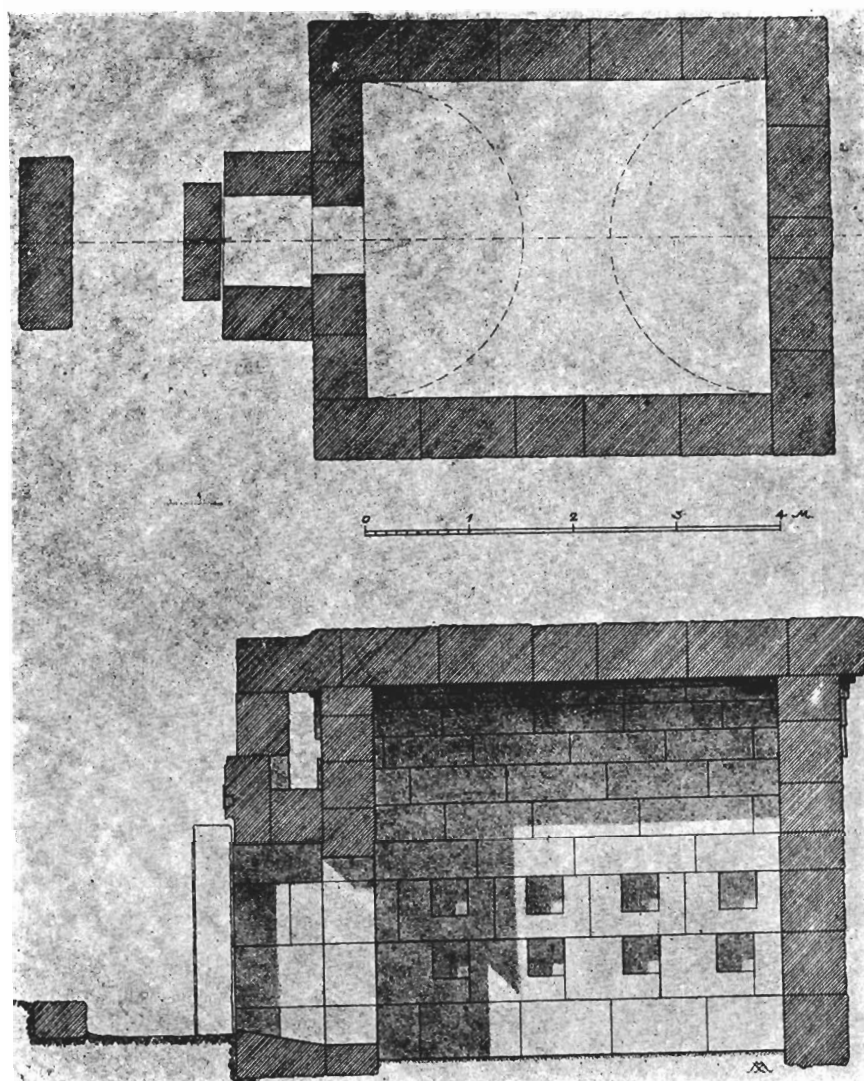
Κεφαλή γυναικός ἐκ Ποτιδαίας. (50)

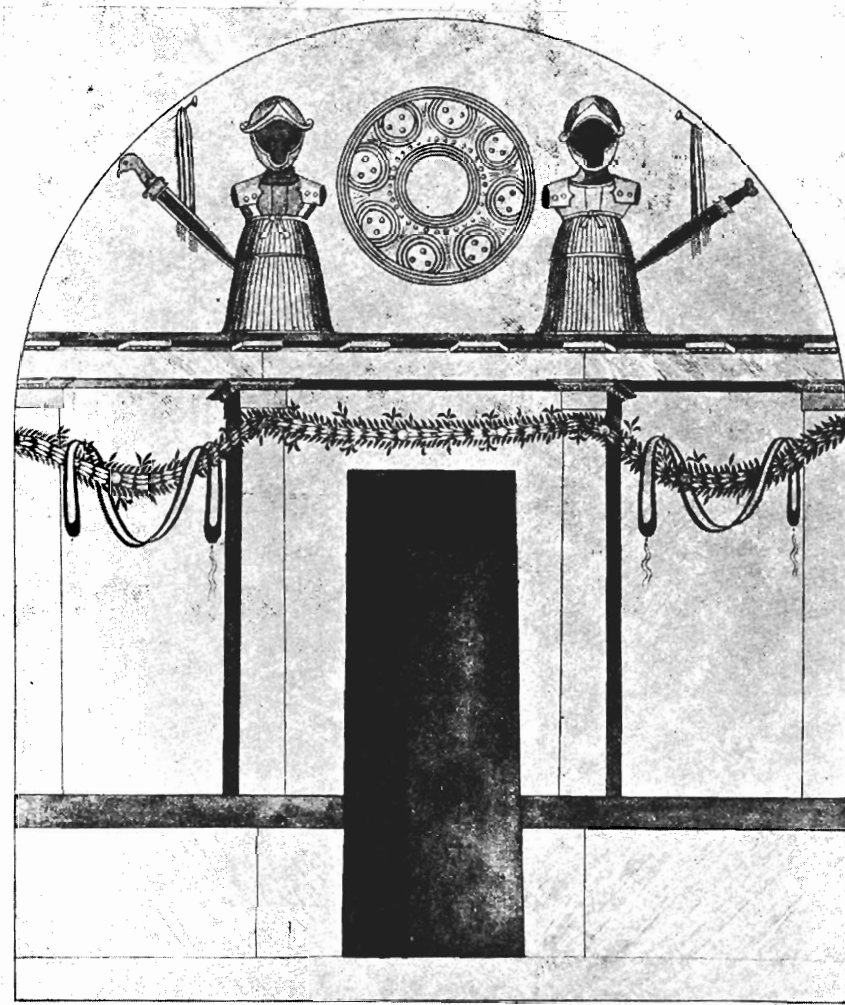
α: Ἐπιτάμβιος βωμὸς
ἐκ Βεροίας. (66)

β: Ὁ «γυμνασιαρχικὸς
νόμος» τῆς Βεροίας.
Ἰουλιανὸς ὁ Πρεσβύτερος. (71)

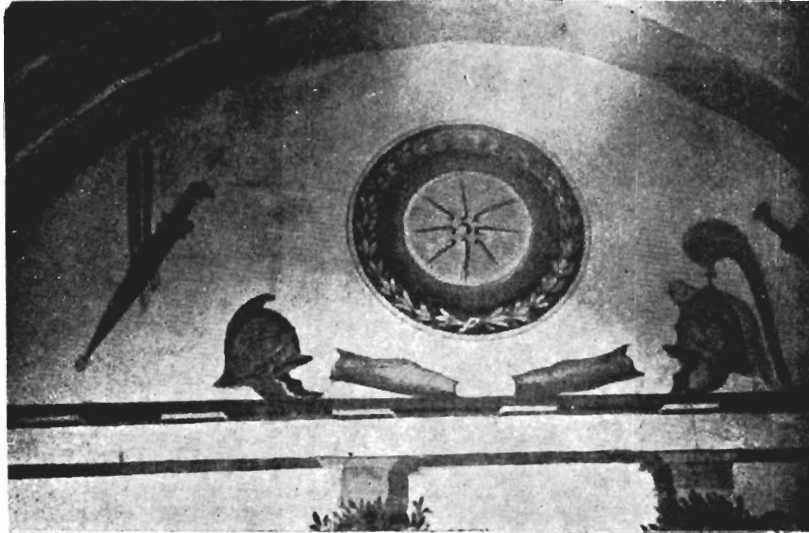

Τάφος Λευκαδιῶν. Κάτοψις καὶ τομὴ κατὰ μῆκος. (83)

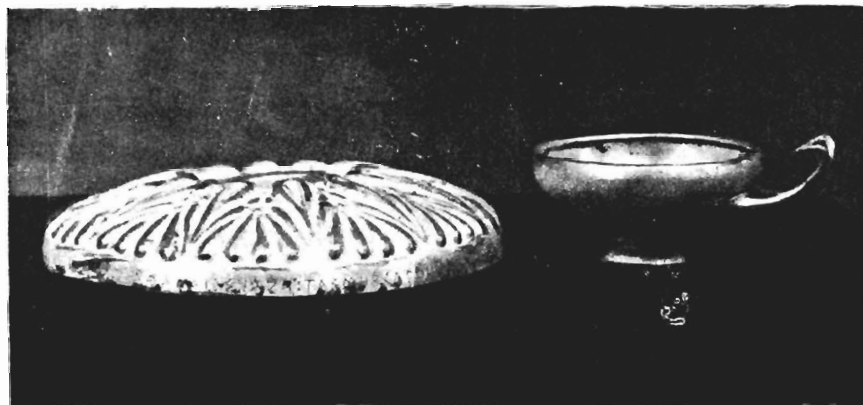
Τάφος Λευκαδιῶν. Διακόσμησης τῆς κατὰ τὴν εἴσοδον ἐσωτερικῆς πλευρᾶς
τοῦ νεκρικοῦ θαλάμου. (83)

Τάφος Λευκαδιών. α: Έκ της διακοσμήσεως τῆς ἔναντι τῆς εἰσόδου στενῆς πλευρᾶς.
β: Θήκη τεφροδόχου ἀγγείου μετὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ νεκροῦ. (83)

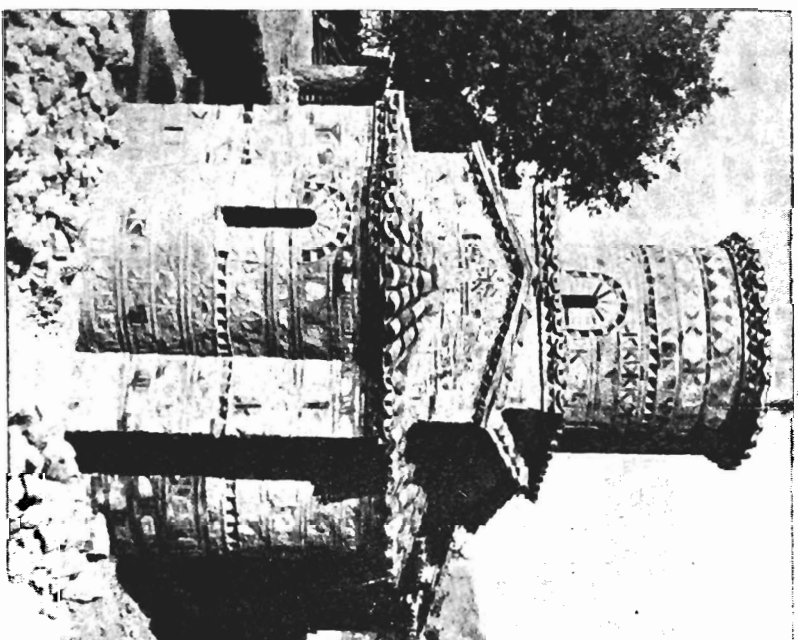
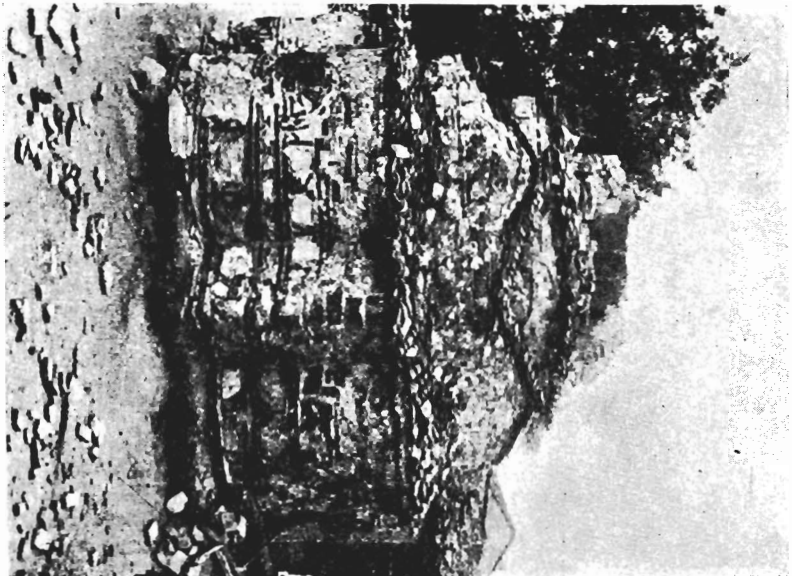
α: Κεφαλή γυναικός ἐξ Ἐδέσσης. (87)

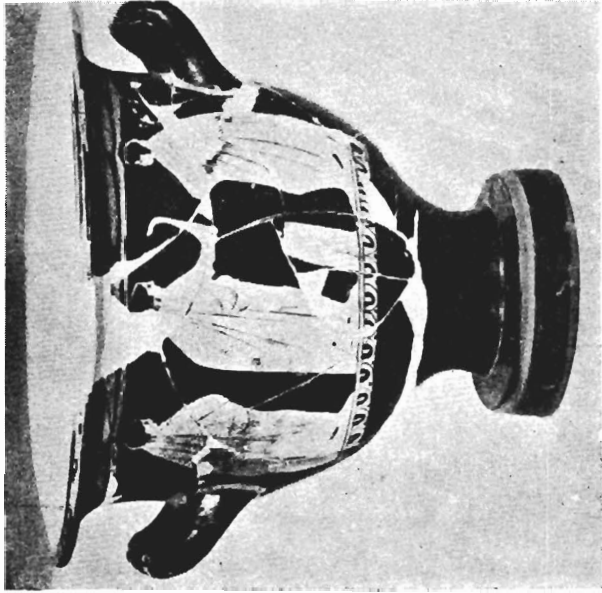
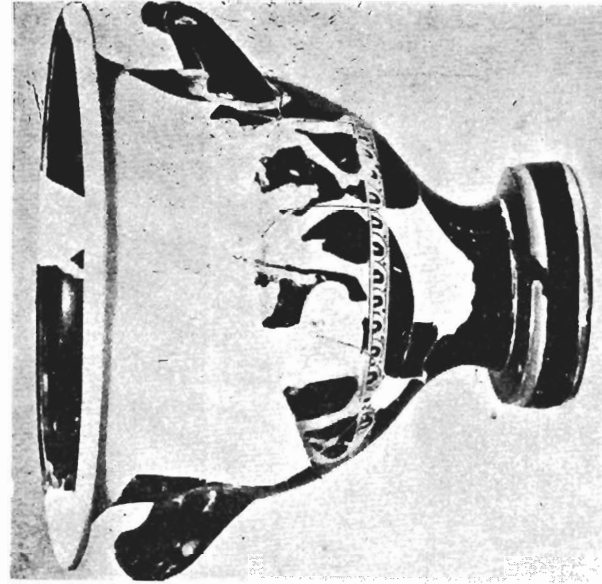
β: Φιάλη καὶ κόλιξ ἀργυραὶ ἐκ Κοζάνης. (90)

Γλυττά ἐκ Κασσοπιάς. (96)

Η Παναγία ή Κουτραλιούζα Κατοικία. α : πρὸ τῆς ἀναστήλωσης. β : μετὰ τὴν ἀναστήλωσιν. (100)

Ἐρυθρόμορφος κρατήρ εἰσεθεῖς παρὰ τὴν Νιγρίταν. (109)

ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ*

Α'. Τοῦ ὕλικου κατὰ τόπους.

- Ἄβδηρα. Περισύλλογὴ ἀρχαίων: 129. Δοκιμαστικαὶ ἀνασκαφαί: 130.
- Ἄγιον Ὅρος: Βλ. Σταυρονικήτα Μονή.
- Ἀκροπόλις: 116.
- Ἀλώνια: Βλ. Πύδνα.
- Ἀμυγδαλεώνας Καβάλας. Σκαφικὴ ἔρευνα γεφύρας ἐπὶ τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ: 119.
- Ἀμφιπόλις. Ζημίαι: 110—112. Στρατιωτικὸν «διάγραμμα»: 110. Νέα εὐρήματα: 112—113. Ἀρχαιολογικὴ συλλογὴ: 114.
- Ἀνθεμόυς: 45.
- Ἀργος Ὀρεστικόν: 98.
- Βασιλικὰ. Πιρᾶξις πωλήσεως οἰκίας: 45.
- Βεργίνα. Τάφος «μακεδονικός»: 76. Ἐλληνιστικοὶ τάφοι: 77. Ἐπιτύμβια στήλαι: 79. Τυχαῖα εὐρήματα πρῶτου ἑποχῆς τοῦ σιδήρου: 78. Πυβ.: Παλατίτσα.
- Βέροια. Ἀρχαιολογικὴ συλλογὴ, ζημίαι: 59. Μωσαϊκὸν δάπεδον ῥωμαϊκῶν χρόνων: 70. Ἀνάγλυφον Μεδοῦσης: 62. Ἀνάγλυφον Ἀσκληπιοῦ καὶ Ὑγείας: 68. «Γυμνασιαρχικὸς νόμος»: 71. Κατάλογος ἐφήβων: 69. Πιρᾶξις ἀπελευθερωτικὴ: 72. Ἐπιστολὴ αὐτοκράτορος Γαλλιανοῦ: 60. Τιμητικοὶ βωμοί: 61. Μορμαρίνη τράπεζα: 70. Σαρκοφάγοι: 60, 64. Ἐπιτύμβιος βωμός: 66. Τυχαῖα εὐρήματα: 64, 68. Τάφοι 6ου π.Χ. αἰ: 63. Λαξευτοὶ τάφοι ἑλληνιστικῶν χρόνων: 63, 64. Νεκρόπολις ῥωμαϊκῶν χρόνων: 65, 66. Παλαιοχριστιανικοὶ τάφοι: 60. Στερεώσεις κ.λ.π. βυζαντινῶν ναῶν: 74. Χριστιανικὴ ἐπιγραφή ἐπιτυμβία (:): 73. Τάφοι πρῶτου ἑποχῆς τοῦ σιδήρου (κατὰ τὴν ὁδὸν Βεροίας—Παλατίτσας): 75.
- Δίκατα. 131.
- Δῖον Πιερίας. Ἀρχαιολογικὴ συλλογὴ: 56. Βυλανεῖον (:): 57.
- Δουμπιὰ Χαλκιδικῆς Εὐρήματα διάφορα: 54.
- Ἐγνατία ὁδός: 17, 119.
- Ἐδεσσα. Ἀρχαιολογικὴ συλλογὴ: 85. Πορτραῖτον γυναικός: 87. Πυρπόλησις ναοῦ Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου: 86.
- Ἐλευθεροούπολις. Μικρὰ ἀρχαιολογικὴ συλλογὴ: 120.
- Ζαγκλιβέρι. Ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον: 43.
- Ἡρακλεῖτσα Καβάλας: 116.
- Θάσος. Μουσεῖον: 137. Ζημίαι ἀρχαιολογικῶν χώρων: 138. Ἄγορά καὶ κτήρια ἐντὸς αὐτῆς: 139, 141, 142, 145—150 156—158, 162, 163, 165, 166, 168. Πρυτανεῖον: 164. Οἰκία ἢ δημόσιον κτήριο: 169. Ὅδος ἀρχαία: 143. Τελεχὴ: 142. Ἀποτείχισις

* Αἱ παραπομπαὶ ἀναφέρονται εἰς τοὺς ἀντιστοιχοὺς ἀριθμοὺς τοῦ κειμένου.

- ἀρχαϊκῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν: 140.
 Τυχαῖα εὐρήματα: 144. Ῥωμαϊκὴ οἰκία μετὰ μωσαϊκῶν: 155. Παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ τῆς πλατείας: 138, 153, 154. Παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ τῆς ἀγορᾶς: 160, 167.
- Θεσσαλονίκη. Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον: 1, 2. Γυμνάσιον: 30. Στάδιον: 30, 31. Ἀνάκτορα Γαλερίου: 5, 6. Τόξον Γαλερίου: 1, 3, 4, 7. «Ροτόντα» Ἀγίου Γεωργίου: 6, 7. Συλλογὴ Ἀγ. Γεωργίου: 4. Ὀκτάγωνον: 6. Ἄγαλμα Ἀθηνᾶς: 9. Σαρκοφάγοι: 9, 11, 12, 40. Εὐρήματα ἐκ τῶν ἐβραϊκῶν νεκροταφείων: 9. Ψήφισμα «νέων»: 29. Μιλιάριον Ἐγνατίας ὁδοῦ: 17. Τάφοι «μακεδονικοί»: 13, 15. Τάφοι ἑλληνικοί: 14. Τάφοι ῥωμαϊκοί: 7, 12. Βασιλικὴ Ἀχειροποιήτου: 25, 26. Βασιλικὴ Ἀγ. Δημητρίου: 27—35. Παρεκκλήσιον Ἀγ. Εὐθυμίου: 35. Μουσεῖον Ἀγ. Δημητρίου: 34. Παλαιοχριστιανικὸν κτήριον παρὰ τὸ Ἑπταπύργιον: 40. Ναὸς Ἀγ. Σοφίας: 19—24. Τάφοι παλαιοχριστιανικοί: 10. Τάφοι χριστιανικοί: 41. Ναΐσκος Ἀγίου Νέστορος: 31. Καταφυγὴ: 31. Ναὸς Ἀγ. Αἰκατερίνης: 39. Ναὸς Δώδεκα Ἀποστόλων: 36. Ναὸς Προφήτου Ἡλιοῦ: 37. Μονὴ Βλατάδων: 37. Ἀνάγλυφον Ὀσίου Δαβίδ: 9. Βυζαντινὸς λουτρῶν: 38. Τεῖχη: 7, 8. Προϊστορικὴ «τούμπα» Καλαμαριάς: 18.
- Ἰμερος Κομοτινῆς. Ἄγαλμάτιον παιδός: 133.
- Καβάλα. Μουσεῖον, ζημίαι: 116. Ἀνάθημα Ἀρτέμιδος Ὀπιταῖδος: 117. Διάφορα εὐρήματα: 118.
- Καισαρεία. Τεμάχιον σαρκοφάγου: 93.
- Καλαμαριάς «Τούμπα»: 18.
- Καλαμίτσα Καβάλας: 116.
- Κάλιανη Κοζάνης. Ἄγαλμάτιον κόρης, ἀνάγλυφον: 94.
- Καλύβια Δίου Περίας: 57.
- Καστοριά. Ἀρχαιολογικὴ συλλογὴ: 96. Δόγμα Βατυναίων: 97. Βυζαντινὰ μνημεῖα, ζημίαι: 99. Ἀνασηλώσεις: 100—102. Καθαρισμὸς καὶ φωτογράφησις τοιχογραφιῶν: 103. Πασσαλόπηκτος συνοικισμὸς νεολιθικῶν χρόνων κατὰ τὴν θέσιν Νησί: 98.
- Κίτιον: 84.
- Κοζάνη. Ἀρχαιολογικὴ συλλογὴ: 89. Νεκρόπολις κλασσικῶν χρόνων: 90, 92. Κοζάνη—Ἐλίμεια (ι): 91.
- Κομοτινή. Ἀρχαιολογικὴ συλλογὴ: 128.
- Κοπανός, Ἄνω. Ὀλγανος: 81. Οἰκοδόμημα ῥωμαϊκῶν χρόνων (νημφαῖον): 82.
- Κουντουριώτισσα Περίας: 56.
- Κρηνίδες: 123β.
- Λαῖνὰ Θεσσαλονίκης. Τάφος «μακεδονικός»: 44.
- Λευκάδια Ναούσσης. Τάφος «μακεδονικός»: 83. Ἐρείπια Κιτίου: 84.
- Λητή. Τάφος, γλυπτά, ἐπιγραφαί: 42.
- Μακρύγιαλος: 55.
- Μαλαθριά Περίας: 56.
- Μαργαριτα Ἐδέσσης: 88.
- Μαρώνεια. Ἀρχαιολογικὴ συλλογὴ: 134.
- Μεσημβρία ἢ ἐπὶ Θράκης. Ἐρείπια τῆς πόλεως. Μικρὸ σκαφικὴ ἔρευνα. Εὐρήματα: 135. Τάφοι: 136.
- Μεσημέρι. «Μακεδονικός» τάφος κ.λ.π.: 46.
- Μηκύβερα. Καταστροφαι ἐπὶ τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου: 48.
- Μπαντέμ Τσιφλίκ. Βλ. Ἄμυγδαλεώνας Καβάλας.
- Μυρόφυτον Χαλκιδικῆς: 52.
- Νέα Ζίχνα. Λαξευτοὶ τάφοι: 108.
- Νέα Μουδανιά. Τάφοι ἑλληνιστικοί: 47.
- Νεάπολις (Καβάλα): 116.
- Νέος Σκοπός. Ἀρχαιολογικὴ συλλογὴ: 107.

- Νησί Καστοριάς. Πασσαλόπηκτος συν-
οικισμός νεολιθικῶν χρόνων : 98.
- Νιγρίτα. Κρατὴρ ἐρυθρόμορφος κλπ. :
109.
- Ξυλοτόρος : 109.
- Ὁλυθός. Ζημίαι : 51. Ἐπιτυμβία
ἐπιγραφή : 52.
- Παγγαῖον (Παλιοχώρι). Ἄργυροῦν
νόμισμα Θεοσίων ἀρχαϊκόν : 120.
- Παλατίτσα. Ἀνάκτορον : 76.
- Παλιούρι Κοζάνης. Ῥωμαϊκὸν κτή-
ριον μετὰ μωσαϊκοῦ : 95.
- Παλιοχώρι : Βλ. Παγγαῖον.
- Παράδεισος παρὰ τὸν Νέστον. Τι-
μητικὸν μνημεῖον : 125. Μνημεῖον
ἀδιάγνωστον : 126. Τυχαῖα εὐρήματα :
126—127.
- Πέλλα. Ἀρχαιολογικὴ συλλογή : 58.
- Περιθεώριον. Βλ. Πόρτο Λάγο.
- Πολύστυλον : 116.
- Πόρτο Λάγο. Ἀνασκαφικὴ ἔρευνα
βυζαντινοῦ ναοῦ : 131. Ἀρχαιολογικὴ
συλλογή : 132.
- Ποταμοὶ Δράμας. Νομίσματα : 115.
- Ποτίδαια. Ἀρχαιολογικὴ συλλογή,
ζημίαι : 49. Τυχαῖα εὐρήματα :
50.
- Πράβι : Βλ. Ἐλευθερούπολις.
- Πρέσπα. Ἀποτέφρωσις βυζαντινοῦ
μοναστηρίου : 104.
- Προδρόμου, Μονή (Σερρών) Ζη-
μίαι : 106.
- Πύδνα : Ἐπιγραφή θερησκευτῶν Διός
Ἰψίστου : 55.
- Σαμοθέκη. Μουσεῖον : 171. Ζη-
μίαι βουλγαρικῆς κατοχῆς : 170.
Ἄγαλματιον Ἡρακλέους (τυχαῖον
εὕρημα) : 172. Ἀρσινόειον : 170. Τε-
λεστήριον—Ἀνάκτορον καὶ συναφή :
173, 174. «Νέος ναός» : 175. «Πα-
λαιὸς ναός» : 176, 177. Νέον ἄγαλμα
Νίκης : 175. Ἐρευνα τῆς περιοχῆς
τοῦ βάρθρου τῆς Νίκης τοῦ Λού-
βρου : 178.
- Σέρραϊ. Ἀρχαιολογικὴ συλλογή : 105.
- Σαυρονικήτα, Μονή. (Ἅγιον Ὁ-
ρος). Στερεώσεις τοῦ πύργου : 53.
- Υδρομυλος Φιλίππων. Ἐπιτυμβία
στήλη : 123 γ.
- Φίλιπποι. Ζημίαι τοῦ ἀρχαιολογι-
κοῦ χώρου : 122. Νεώτερα εὐρήματα :
123, 124.
- Φυτιὰ Βεροίας. Τάφος καὶ ἐπιτύμ-
βιον ἀνάγλυφον : 80.
- Φυτόκι : Βλ. Νιγρίτα.
- Χριστούπολις : Βλ. Καβάλα.

Β'. Ὀνομάτων ἐρευνητῶν, συγγραφέων κλπ.

- Ἀνδρόνικος, Μαν. Σελ. 591, σ. 592,
7, 44, 54, 66, 72, 75, 78, 79,
82, σ. 678.
- Βαρούχα — Χριστοδουλοπούλου, Εἰρή-
νη. 65.
- Chamoux, F. 145.
- Collart, P. 111, 116, 113.
- Cormack, J.M.R. 59.
- Δελιαλῆς, Ν. 89.
- Δήμιτσας, Μ. 86.
- Daux, G. 138.
- Delattre, A. L. 12.
- Delvoye, Ch. 24, 25, 36, 39, 41, 42, 86
145, 154—156, 162.
- Dessene, A. 145.
- Devambe, P. 111.
- Dunant, Ch. 156, 162.
- Dyggve, E. 4, 7.

- Edson, Ch. 55, 97.
 Egger, R. 60.
 Ekner, Dr. 77.
- Feyel, M. 110.
 Feytmans, Denise. 90, 91, 92, σ. 678.
- Gardner, E. A. 44.
 Ghali, L. 162.
 Grégoire, H. 73.
 Gude, Mabel. 52.
- Hampre, R. 59.
 Heurtley, W. A. 18.
- Θανόπουλος, Α. 27, 53.
- Jantzen, U. 1.
- Καλλιγῶς, Μ. 19, 21, 23.
 Καλλιπολίτης, Β. Σελ. 591, σ. 592, 9,
 59, 60, 64, 67, 71, 73, 81, 89—
 93, 174, σ. 678.
 Κανατσούλης, Δ. 91.
 Κεραμόπουλλος, Α. 93, 98.
 Κοιζιάς, Ν. 5, 10, 13, 20, 60, 61,
 63, 75, 95, 135, 153.
 Κυριακίδης, Στίλπ. 131.
 Kinch, K. F. 84.
 Klaffenbach, G. 1, 29.
- Λαζαρίδης, Δ. Σελ. 591, σ. 592, 9,
 108, 113, 114, 116, 117, 119, 123,
 125—127, 129, 130, 131, 132,
 133, 136, 172.
 Λεφάκης, Χρ. Σελ. 678.
 Launey, M. 146.
 Lehmann, K. 170, 173, 174, 178.
 Lemerle, P. 122.
 Levéque, P. Σελ. 591, 156, 161.
 Long, Gordon. 42.
- Μακαρόνας, Χ. Ι. 6, 7, 12, 13, 17, 29,
 30, 71, 83, 89, 91.
 Μπακαλάκης, Γ. 107, 112, 116, 122,
 125, 128, 134.
 Μυλωνᾶς, Γ. Ε. 48.
 artin, R. 139, 141, 142, 156.
- Michaux, M. 146.
- Νικηφόρος, Σεβασμ., Μητροπολίτης Κα-
 στοριάς 96.
- Ξυγγόπουλος, Α. Σελ. 591, 9, 20, 22,
 26, 27, 31, 33, 37, 38, σ. 678.
- Οικονόμος, Γ. Π. 12.
 'Ορλάνδος, 'Α. Κ. 27, 99, 100, 101,
 102, 131, 138, 145, 153, 154, σ.
 678.
- Oberhammer, E. 42, 84.
- Παπαδάκις, Ν. 59, 77, 88, 97.
 Παπασταύρου, 'Ι. 45, 116, 122.
 Παπαδημητρίου, 'Ι. 6, 66, 82, 93, 130.
 Πελεκανίδης, Στ. Σελ. 591, σ. 592,
 2 24, 25, 27, 33, 35, 39—41,
 53, 74, 96, 100—103, σ. 678.
- Πέτσας, Φ. 9.
 Pfuhl, E. 84.
 Picard, Ch. 13, 49, 164.
 Pouilloux, J. Σελ. 591, 143, 145,
 156, 162.
- 'Ρωμαίος, Κ. 'Α. 76, 77.
 Robert, J. και L. 10, 29, 61.
 Robert, L. 61.
 Robinson, D. M. 14, 24, 45, 48, 135.
 Roussel, P. 110.
 Roux, G. 156, 162.
- Σωτηριάδης, Γ. 56.
 Σωτηρίου, Γ. 27, 28, 32, 34.
 Schoenebeck, H. von. 1, 59, 77.
 Stoessel. 18.
- Τσαμίσης, Π. 97.
 Tréheux, J. 143.
- Χαρίτος, Γ. 85.
 Χαροματοσίδης, Π. 53.
- Wace, A.J.B. 52.
 Will, E. 164.
 Woodward, A. M. 97.

Γ'. Ἀρχαίων ὀνομάτων (ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν).

- Ἄγαθοκλῆς Στησιμένου. 43.
 Ἄγαθων Ναρέως. 42 θ.
 Ἀθηναγόρας Ἀπολλοδώρου. 29.
 —]αῖος Εὐλάνδρου. 42 γ.
 Ἀντιγόνα (Μουσάων θεράπαινα). 64.
 Ἀντίγονος Εὐλάνδρου. 42 γ.
 Ἀντιμένων Νεικάνορος (ὁ καὶ) Παρά-
 μωνος. 42 θ.
 Ἀρ[.]ίου τοῦ [—]. 45.
 Ἀσκληπιάδης Ἡρόα. 71.
- Δημαρέτη Ζοῖλου. 83.
 Δημήτριος Περεΐτου. 42 θ.
 Δημόκριτος Διογένης. 42 θ.
 Διογένης Ἐπιγένης. 29.
 Διονυσοφῶν Ἴπποστράτου. 42 ε.
 Δωροῦς. 112.
- Εἰσίδωρος Γλαυκίου. 42 θ.
 Ἐπικράτης Βεΐθους. 42 θ.
 Εὔανδρος Εὐλάνδρου, Βεροιαῖος (γλύ-
 πτης). 42 ε.
 Εὐΐππος Ἀριστοφάνου. 83.
 Εὐκτίμενος Ζωσίμου. 42 θ.
 Εὔτυχος. 80.
- Ζεΐπας Βαστικείου. 42 θ.
 Ζώπυρος Ἀμύντου (γυμνασίαρχος Βε-
 ροίας). 71.
 Ζώπυρος Λυσιμάχου. 42 θ.
- Ἡλιόδωρος Ταρούλλου. 42 θ.
 Ἡροΐδης Διογένης. 42 θ.
- Ἴπποκράτης Νικοστράτου (ἐπώνυμος ἄρ-
 χων ἐν Βεροία). 71.
 Ἰοΐδωρος Νικοστράτου, Ἀθηναῖος. 116.
- Καλλικλῆς Ἀριστοφάνου. 83.
 Κάλλιπος Ἴπποστράτου. 71.
 Κηφισόδωρος Θευγένους. 52.
 Κλαυδιανός. 80.
 Κλεόστρατος Δαναοῦ. 136.
- Κότυς Τηρήπου. 42 θ.
 Λάνδρος Διονυσίου. 42 θ.
 Λ. Κοίλιος Μοῦνδος. 42 θ.
 Λ. Κορνηφίκιος Ταραντίνος. 49.
 Λύσων Ἀριστοφάνου. 83.
- Μᾶρκος Οὐέτιος Μάρκελλος. 125.
 Νεικήρατος Ἀνδροκλέους. 29.
 Νεικόστρατος Νεικομάχου. 29.
- ἽΟλγανος. 81.
- Παράμωμος Μεστύλου. 42 θ.
 Παισανίας Ἀγαθοκλέους. 43.
 Παισανίας Ἀδαίου (ὁ καὶ) Ἀδαῖος. 42 θ.
 Περεΐτας Πλουτιάδου. 42 θ.
 Πραξίας Πραξίου, Ἀθηναῖος (γλύπτης).
 139.
 Πύρρος Κλειτομάχου. 29.
- Σαδάλας Νικάνδρου. 64.
 Σεδάλας Μοκάσου. 42 θ.
 Σπάρτη Λύσωνος. 83.
 Στάτιος Ἀντίγονος (ἐφήβαρχος ἐν Βε-
 ροία). 69.
 Στράτων Ξένωνος. 29.
 Στράτων Σαδάλα. 64.
 Στυρμόνης. 112.
- Τ. Μουττιηνός Πωλλίων. 42 θ.
 Τορευμάτιον. 10 (σημ.).
- Υγιῆνος Υγιήνου. 42 θ.
- Φίλα Ἀριστέου. 83.
 Φιλίνος Στρατοκλέους, Ζακύνθιος. 117.
 Φιλίστα, Σαδάλα γυνή. 64.
 Φλ. Στρατονίκη. 42 η.
- Χρύσερος Φιλίππου. 89 (σημ.).
 Ωφελίων. 80.

Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ι Σ

Τὰ σχέδια τῶν εἰκ. 7 καὶ 8 μοῦ παρεχωρήθησαν ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Ἄ. Ξυγγοπούλου. Τὸ τῆς εἰκ. 12 ἐσχεδιάσθη ὑπ' ἐμοῦ. Ἡ ἀναπαράστασις τῆς σταυρικῆς βασιλικῆς τῆς Θάσου ἀναδημοσιεύεται κατόπιν ἀδείας τοῦ καθηγητοῦ Ἄ. Κ. Ὀρλάνδου (πρβ. ABME Z', 1951, σ. 21 εἰκ. 12). Τὰ σχέδια τῶν λοιπῶν εἰκόνων ὀφείλονται εἰς τὸν ζωγράφον Χρ. Λεφάκην. Ἐκ τούτων τὰ τῶν εἰκ. 3 καὶ 4 ἀναδημοσιεύονται ἐκ τῶν ΠΑΕ 1949 σ. 156-157, εἰκ. 12 καὶ 14, τὸ δὲ τῆς εἰκ. 14 ἐκ τῆς ΑΕ 1948-1949 σ. 93, εἰκ. 9, κατόπιν ἀδείας τοῦ Β. Καλλιπολίτη. Ἐκ τῶν εἰς τοὺς πίνακας δημοσιευομένων φωτογραφιῶν εἰς παραχώρησιν τοῦ Στ. Πελεκανίδη ὀφείλω τὰς τῶν πιν. I (πρβ. BCH LXXIII, 1949, pl. XII καὶ XIII), X β, XXI καὶ XXII. Ἡ φωτογραφία τοῦ πίν. XVI α μοῦ παρεχωρήθη ὑπὸ τοῦ Μ. Ἀνδρονίκου, ἡ δὲ τοῦ πίν. XX β ὑπὸ τῆς δεσπ. D. Feytmans (πρβ. ΑΕ 1948-1949 σ. 93 εἰκ. 8). Τὸ σχέδιον τοῦ πίν. XVII ἐγένετο ὑπ' ἐμοῦ. Τὸ τοῦ πίν. XVIII ὀφείλεται εἰς τὸν Χρ. Λεφάκην. Πρὸς τοὺς ἀνωτέρω ἐκφράζονται καὶ ἐντεῦθεν θερμοτάται εὐχαριστίαι.

Χ. Ι. Μ.